

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

MARTIE 2010

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

MARTIE 2010

SUMAR

martie

2010

4 Plămada sufletului
N.F. COSTENCO

5 Mai bine mai târziu
decât niciodată
Comisia pentru studierea
și aprecierea regimului
comunist totalitar
din Republica Moldova
GH. COJOCARU

7 Din ciclul
„Recunoștință eternă“
Expediția utecistă
româno-sovieto-bulgară
„Pe urmele Frontului 3
Ucrainean“
P. OTU

11 Zăbava
stambuliotă
a principelui Cantemir
V. ȚVIRCUN

17 Haiducii
din Baker Street
la Dunărea de Jos
Istoria operațiunilor
SOE în România, scrisă
de Alfred Gardyne
de Chastelain
M. RETEGAN

22 Cum l-a salvat
vaca pe om
Apariția vaccinului
T. STĂNESCU-
STANCIU

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

25 Cu bisturiul
pe front
V. CORDUNEANU,
I. CHIRCA

◆
29 Cum să împaci
și patria și Europa
Contribuția
lui François Mitterrand
la proiectul european
L. BALTES

EXCLUSIVITATE

33 Marketingul
Antichității
L. ZERBINI

58 Orașul care
a supraviețuit filoxerei
Szentendre
M. BAZSO

66 Profesorul
îndrăgostit de temă:
Constantin Velichi
R. MARCOVA

INEDIT

37 Noiembrie 1968.
Alertă NATO:
posibilă invazie
sovietică în România
L. RADU

magazin istoric

Anul XLIV – serie nouă – nr. 3 (516)

martie 2010

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

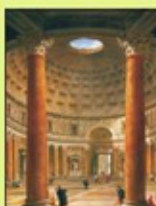
Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Doamna de Montespan, ca Diana, zeița vânătorii, în viziunea pictorului francez Charles Beaubrun (1604-1692)

2 Arpad (850-907) a întemeiat prima dinastie de regi unguri. Între posesiunile sale s-a numărat și Szentendre

3 Pictorul italian Giovanni Paolo Pannini (1691-1765) a exersat în pânzele lui cu precădere tema ruinei, unde a rămas un virtuoz. Dar a fost atras deopotrivă de peisajul urban, de vedută, de pictura de arhitectură, eclipsată în timp de invenția aparatului de fotografiat. Interiorul Pantheonului din Roma (exemplificare a invenției romane care este domul), construit cu aproape 2.000 de ani în urmă, a fost pictat de Pannini în jurul anului 1750

4 România a fost dintotdeauna apropiată sufletului bulgar și a avut relații cordiale cu această țară. O mărturie este și această Biserică Românească, ridicată în Sofia

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEL**,
academician

DINU C. GIURESCU,
IOAN-AUREL POP,
membru corespondent
al Academiei Române

Redactor-șef
Dorin Matei

Secretar general de redacție
Florentina Dolghin

Redactori:

Adrian Dumitru,
Theo Stănescu-Stanciu,
Irina Țăranu

Secretar de redacție
Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu

Corectura
Georgeta Apreotesei

Secretariat
Constanța Avram

Difuzare
Constantin Petrescu

Consilieri:

Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 283 (secretariat și difuzare), 285, 287,
Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală
15-702, Cod 010155, Telefon, Fax:
021.315.09.91, 021.312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A. București

BASARABIA TIPAR SUFLETESC

N.F. COSTENCO

Tiparul sufletesc specific al basarabea-
nului se rezumă, în trăsături generale,
la următoarele elemente: credința aproape
mistică într-un ideal social ireductibil (Stere);
structura cerebrală aptă pentru abstracție, de
aici rigiditatea doctrinală; înclinația de a duce
tezele până la ultimile lor consecințe logice și
pasiunea neînfrântă în susținerea și propagarea
convingerilor proprii; încrezător în conștiința
sa; onest din fire; un dezvoltat sentiment de
pudoare; respectul, care reclamă reciprocitate,
al proprietății și individualității; naiv oare-
cum, cu extraordinară aplecare către idealism;
fiu al paradisului ideilor ireductibile; plato-
nician într-o măsură.

Întâlnirea dintre intelectualul basarabean,
cu profil bine definit, și intelectualul bucureș-
tean, caracteristica spiritului căruia era elastici-
tatea, a prilejuit evidențierea unui contrast
izbitor, care a făcut inevitabil *conflictul de
ideologii*.

Enervarea spiritelor se manifestase încă de
la reforma agrară, teoreticianul căreia fusese
basarabeanul Stere. Latifundiarul nu-și vedeau
periclitat decât patrimoniul ereditar, pe când
Stere lucra dintr-un spirit național și cu anumit
tâlc: țărani moldoveni n-ar fi aderat, liber și
conștient, la regimul de robie existent pe atunci
în Regatul Vechi. Prin reforma agrară se dădea
țăranelui clăcaș pe imensele moșii ale dvore-
nilor perspectiva atrăgătoare de a scăpa de
stăpân și de a-și avea bucata de pământ de
care să dispună după voie.

Până la 1905 politica obscurantistă a
guvernelor țării reușise a convinge că, pe
suprafața pământului, România Mică nu era
decât un fel de Patagonie, fără nicio aderență cu
moldovanul. De atunci și până la 1918 curentul
național forță granițele
mincinoase.

Superficialitatea și
degradarea conținutului
unor idei care erau pentru
basarabeni vitale dez-
gustau pur și simplu. De

pildă: „naționalismul, la majoritatea intelec-
tualilor din Regat, se confunda cu antisemi-
tismul“ (Stere).

Conștiința națională a generației uniriste
basarabene n-a provenit prin vreo înrăurire
directă din Regat, ci printr-o derivațiune din
curentul revoluționar rus.

Intelectualii revoluționari, socialiști, basa-
rabeni socoteau de cea mai sfântă datorie să
coboare în popor și să-și împărtășească și să se
împărtășească din aspirațiile care ar putea fi
comune. Intelectualii lucrau în numele a trei
milioane de basarabeni și înțelegeau să nu se
aventureze într-o politică nedorită de majori-
tate. Sufletul basarabean fiind deslușit, s-a
încercat o cooperare, care să ducă la Unire, în-
tre facțiunile basarabene și guvernele din Regat.

Unirea s-a înfăptuit, dar odată cu această
Unire Basarabia s-a văzut invadată de
avangarda suburbiilor intelectuale de dincolo.
Politica oportunistă și oligarhică a guvernelor
politicianiste a căutat să asmuțe opinia publică
împotriva oamenilor politici basarabeni. Fi-
rește, reacțiunea basarabenilor a fost pasivă,
dar dâră. Iar purtătorii suveranității naționale
românești s-au simțit primiți destul de rece.
Dar cum atmosfera era praelnică, improvizatii
intelectuali au făcut din interese particulare
interese de stat, s-au erijat în apostoli, au dus
în Patria Mamă vorba infamă că basarabenii
sunt antinaționali, ba chiar periculoși.

Politica interesată a instituit imediat un
sirag de stări excepționale, s-ar putea spune
permanente, uneori sub formă deghizată,

oferind localnicilor pri-
lejul să retrăiască toată
exasperarea și jignirea
simțului de demnitate
cetățenească și ome-
nească, ei care prețuiau
mai mult ca orice liber-
tatea și dreptul legitim.

(Era nouă, în *Viața Ba-
sarabiei*, nr. 8-9/1938;

N.F. Costenco a fost
un cunoscut publicist și
scriitor basarabean)

Iunie 1940. Cei rămași dincolo de Prut
privesc către malul românesc

42 Ruinele războiului
și edificiile tratatului
Pacea de la Versailles
reinterpretată

I. BULEI

47 Primari
de altădată
Barbu Ștefănescu
Delavrancea,
edil al Capitalei

I. ZĂNESCU

PASTILA
DE CUVINTE

52 Lingvistică
la metru și la cântar
M. SALA

CHIPURI UITATE

55 Stențel Condrat
I. CRISTACHE
PANAIT

ECOURI

63 Adunări
de partid pe... peliculă
A. RĂDULESCU

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

69 Securitatea
S.R.L.

Afacerile cu vizele
de plecare definitivă
pentru etnicii germani

F. BANU

B.N.R. – 130 ANI

73 O vânătoare
ca la carte

N. MANEA

78 România
acum 100 de ani
G. FILITTI

ISTORIE
ȘI FILM

82 Omar
al Mukhtar
versus Mussolini
C. BURCEA

86 Privind înapoi
fără mânie
Dialog cu istorici
militari ruși
D. MATEI

POVESTEA
UNUI TABLOU

89 Ruinele Romei
văzute de Pannini
C. UNGUREANU

HOOVER
INSTITUTION

93 O conferință
a lui Brutus Coste
despre importanța
Europei Centrale
și de Est

RUBRICI

51 Clio anunță
Chipuri uitate
ale Bucureștilor

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

92 Telex

46; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

cercetat mult în arhivele KGB-ului de la Chișinău.

– Care sunt principalele dificultăți pe care vă așteptați să le întâmpinați?

– Comisia are la dispoziție un termen destul de strâns până când trebuie să prezinte Președintelui republicii raportul: 1 iunie. Vom elabora un raport analitic, o culegere de studii și o culegere de documente privind caracteristicile esențiale ale regimului totalitar comunist.

Dificultățile vor fi multe. Le resimțim din primele zile ale activității noastre, pentru că această comisie este prinsă într-un context politic. Noi, ca istorici, ca membri ai comunității academice, ne-am exprimat de mult opinia în ceea ce privește esența acestui regim.

Acum, sarcina Comisiei este mult mai complexă, pentru că avem alte responsabilități. Este nevoie de o clarificare cât mai completă din partea societății în privința naturii și esenței regimului totalitar comunist.

Dificultățile provin mai ales din zona politicului, pentru că societatea din Republica Moldova este dezbinată. Reprezentanții clasei politice se află pe poziții antagoniste și Comisia este plasată la mijlocul acestui duel. Trebuie să facem față unor presiuni care nu țin de domeniul cercetării, al investigației istorice, ci de cel al politicului. Este clar că Comisia are prieteni, are o susținere, dar are și inamici, adversari, care vor căuta să contracareze toate activitățile pe care urmează să le desfășurăm. Totuși, avem

convingerea că vom reuși și vom pune pe masa Președintelui studiile cerute, care să ajute societății să se debaraseze de această povară a unui regim inuman și criminal. Spre deosebire de situația din România și din celelalte țări din Est, în Republica Moldova societatea a întârziat să se delimiteze de comunism și regimul comunist a degenerat în neocomunism, a recidivat. Și acest element a determinat decretul prezidențial pentru crearea Comisiei.

– Vă mulțumesc. Cu ajutorul dumneavoastră, al celorlalți istorici pe care i-ați menționat îi vom ține la curent pe cititorii noștri cu mersul lucrărilor Comisiei.

A consemnat Dorin MATEI

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 aprilie 2010, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– La ce instrumente muzicale a devenit Dimitrie Cantemir unul dintre cei mai iscusiți interpreți?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna ianuarie 2010 este:

Surorii sale Teodosia

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de domnul **Ionel Farcaș** din **Felnac, jud. Arad**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2010.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, O.P. nr. 1, C.P. 15-702, sect. 1, București

Domnul Gheorghe Cojocaru și-a lansat la București, la sediul Ministerului Afacerilor Externe, vineri, 22 ianuarie, cartea Cominternul și originile „moldovenismului”. Studiu și documente. Am profitat de acest prilej pentru a-i solicita un scurt interviu despre Comisia, recent creată la Chișinău, pentru studierea regimului comunist din Republica Moldova.

Peste tot în lumea comunistă, demonstrațiile oamenilor muncii erau un prilej ca aceștia să își exprime bucuria pentru „viața bună” și pentru realizările obținute; imagine de la o demonstrație la Chișinău

GHEORGHE COJOCARU: AM ÎNTÂRZIAT DELIMITAREA DE COMUNISM

– Prin decretul Președintelui interimar al Republicii Moldova, domnul Mihai Ghimpu, din 14 ianuarie, a fost formată Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Această decizie pleacă de la recomandările și rezoluțiile Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, din 1996-2006, și de la Recomandarea Parlamentului European din 2009 privind practicile totalitare. Ea rezultă și din nevoia clarificării atitudinii față de trecutul comunist al Republicii Moldova.

Obiectivul central al Comisiei este studierea esenței regimului totalitar comunist din perioada sovietică și elaborarea unui set de propuneri în ceea ce privește distanțarea față de această perioadă din istoria Republicii Moldova.

Comisia reunește 30 de membri, majoritatea lor fiind istorici, dar și filosofi, specialiști în drept, sociologi, politologi. Sunt experți din diferite domenii, astfel încât credem că are potențialul necesar pentru a duce la îndeplinire sarcinile stabilite prin decretul prezidențial.

– Ne puteți da câteva nume de istorici care fac parte din Comisie?

– Da, voi menționa câteva nume care sunt cunoscute și cititorilor revistei *Magazin istoric*: Ion Țișcanu, Ion Varta, Anatol Petrencu, academicienii Emil Dragnev, Alexandru Moșanu, Andrei Eșanu. Se regăsesc și istorici care fac parte din generația tânără, precum Igor Cașu, care a colaborat cu Comisia Tismăneanu la elaborarea raportului privind dictatura comunistă din România, Nicolae Enciu, Gheorghe Negru, Sergiu Musteață, juristul Mihai Tașcă, cel care a

Manifestarea s-a desfășurat în organizarea Uniunii Tineretului Comunist Leninist (Uniunea Sovietică), a Uniunii Tineretului Comunist (România) și a Uniunii Tineretului Comunist Dimitrovist (Bulgaria). Din țara noastră a luat parte o delegație de tineri formată din 24 de persoane din activul central și local al organizației de tineret.

După opinia autorităților sovietice, exprimată de primul secretar al Partidului Comunist din R.S.S. Moldovenească, acțiunea avea drept scop evocarea faptelor de vitejie „ale armatei sovietice, eliberatoarea Moldovei socialiste, a României și Bulgariei”. De altfel, deviza ei era semnificativă: „Nimeni nu uită, nimic nu trebuie uitat”.

„Bine ați venit, fraților români!”

Reamintim că, la 20 august 1944, Frontul 3 Ucrainean, comandat de generalul (ulterior mareșal) Fiodor Ivanovici Tolbuhin, împreună cu Frontul 2 Ucrainean, ce avea în frunte pe generalul Rodion Iakovlevici Malinovski, au declanșat, sub coordonarea mareșalului Semion Konstantinoviici Timošenko, operațiunea „Iași-Chișinău” împotriva Grupului de armate „Ucraina de Sud”. Pe fondul strângerii dispozitivului de apărare germano-român chiar din prima zi a luptelor, a avut loc actul schimbării de alianță de la 23 august 1944. S-a realizat o uriașă translație de fronturi, ceea ce a ușurat înaintarea aproape nestingerită a armatelor sovietice în interiorul teritoriului românesc.

Fiodor Ivanovici Tolbuhin...

Ele au ajuns într-un timp foarte scurt la granița cu Bulgaria, fapt ce a permis declanșarea „revoluției” de la 9 septembrie, în urma căreia comuniștii bulgari au preluat puterea. Timp de aproape două decenii, s-a vorbit aproape exclusiv de „eliberarea României” de către armata sovietică, trecându-se sub tăcere contribuția forțelor românești. Treptat, pe măsură ce sporea autonomia regimului față de Moscova, autoritățile de la București au renunțat la formula „eliberării” de către „fratele mai mare”, accentul căzând pe contribuția proprie.

La 22 septembrie 1969, Ion Iliescu, primul secretar al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist din România, a transmis Comitetului Central al Partidului Comunist, respectiv lui Virgil Trofin, o amplă informare cu caracter confidențial asupra modului de desfășurare a acțiunii. În document se insistă pe problemele politice, în special pe cele pendinte relațiilor româno-sovietice, aspectele istorice ocupând un loc secundar.

Delegația U.T.C. a fost întâmpinată cu simpatie de populația de la Est de Prut. Prin orașele și satele prin care au trecut urarea cea mai des auzită a fost: „bine ați venit, fraților români!”. Totodată, mulți cetățeni au pus numeroase întrebări despre România, interesându-se de modul cum s-a reușit construirea, într-un termen foarte scurt, a multor obiective industriale, culturale, sociale etc. În cadrul discuțiilor, localnicii au remarcat marile restricții impuse de autoritățile sovietice asupra vizitelor la Vest de Prut. În mod constant, cererile de viză pentru România erau respinse, astfel încât s-a ajuns la situația ca excursiile și călătoriile în alte țări socialiste – Republica Democrată Germană, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia – să fie cu mult mai ieftine decât cele în România. Chiar în situații excepționale, cum ar fi, de exemplu, moartea unor rude apropiate (părinți, frați, surori), solicitările de a vizita România au fost respinse.

Tinerii moldoveni din delegația sovietică participantă la expediție au declarat că în R.S.S. Moldovenească, spre deosebire de celelalte republici sovietice, abonamentele la presa și publicațiile românești sunt interzise. De asemenea, autoritățile sovietice recurgeau la o propagandă intensă în rândul localnicilor, în special în rândul tinerilor, pentru a-i determina să plece la muncă în alte republici sovietice.

Cetățenii din orașul Cahul erau nedumeriți de persoana șoferului autocarului, care nu vorbea limba română, pe care o cunoștea însă foarte bine. În

„NIMENI NU UITĂ, NIMIC NU TREBUIE UITAT“

*Vizita președintelui american Richard Nixon la București
a determinat amânarea datei de începere a Congresului al X-lea*

PETRE OTU

Luna august a anului 1969 a fost una specială pentru regimul comunist din România și liderul său, Nicolae Ceaușescu. A fost, mai întâi, vizita lui Richard Nixon (2-3 august), prima vizită a unui șef de stat american în România. A urmat Congresul al X-lea al Partidului Comunist (6-12 august), amânat două zile, pentru a permite prezența oaspetelui american pe pământ românesc. Gestul a iritat considerabil Moscova, care a considerat vizita lui Nixon și gestul liderilor români o intervenție în sfera sa de influență (Magazin istoric, nr. 3/2008).

Tot în această lună, la 17 august, România și Israelul au procedat la ridicarea nivelului de reprezentare diplomatică la rang de ambasadă, ceea ce a generat o gravă criză a raporturilor dintre București și o serie de țări arabe (Siria, Irak, Sudan, Egipt).

În sfârșit, la 23 august, s-a aniversat, cu mare fast, un sfert de secol de la „eliberarea țării de sub jugul fascist“, prilej pentru a pune în evidență soliditatea și prestigiul internațional al regimului. Între acțiunile care au avut loc s-a înscris și o expediție româno-sovieto-bulgară intitulată „Pe urmele Frontului 3 Ucrainean“. Ea s-a desfășurat în perioada 19 august-9 septembrie și a avut trei secvențe: între 19-26 august în Uniunea Sovietică, mai precis pe teritoriul Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești; 26-30 august în România; 30 august-9 septembrie în Bulgaria.

turisme, precum și diferite categorii de armament. Asemenea produse ar fi fost cumpărate mai ieftin din Uniunea Sovietică și din alte țări socialiste.

Delegați din grupul sovietic au exprimat opinii negative asupra politicii externe românești în Orientul Apropiat și China, ei nefiind lămuiriți de ce România are o poziție cu totul aparte în aceste probleme față de cea exprimată de Uniunea Sovietică.

Din discuții a reieșit ideea că tineretul sovietic avea convingerea că diferendele cu Republica Populară Chineză, acute în acel moment, se vor rezolva numai printr-un război atomic. La mitingul care a avut loc la Șipka, în Bulgaria, în telegramele transmise către Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și Partidul Comunist Bulgar, era subliniat faptul că participanții la adunare erau hotărâți să lupte împotriva clicii lui Mao Ze-dong pentru apărarea granițelor sovietice. Telegramele au fost supuse la vot, dar delegații români nu le-au aprobat.

Sugestivă a fost și întâmplarea din orașul bulgar Sliven, când șefii delegațiilor bulgară și sovietică l-au invitat pe șeful delegației române la o discuție amicală cu prilejul unei reuniuni cu tinerii din localitate. Șeful delegației bulgare i-a cerut omologului român ca, în cuvântul său, să nu mai

amintească de principiile politicii externe a P.C.R., deoarece ele sunt valabile între țările socialiste și cele capitaliste, și nu între cele socialiste. Reamintirea lor, aprecia șeful delegației bulgare, ar fi creat confuzie în mintea participanților la reuniunea de la Sliven. Șeful delegației române a refuzat să dea curs unei asemenea solicitări.

Tot pe aceeași linie, în cadrul unor toasturi rostite la mitingurile desfășurate la Cahul și Sliven, secretarii de partid din aceste două localități au afirmat că sunt unii care în vorbe spun că sunt prieteni cu poporul sovietic, dar în practică nu acționează de o asemenea manieră. Ei nu recunosc că Uniunea Sovietică și Partidul Comunist din această țară ar fi bastionul construcției socialismului și comunismului, garanția sistemului socialist. Mai direct, s-a spus acest lucru în cadrul ședințelor de pregătire a delegației sovietice participante la expediție: „Românii în prezent nu sunt prieteni sinceri și adevărați ai Uniunii

Sovietice și ai celorlalte țări socialiste din Tratatul de la Varșovia”.

Expediția „Pe urmele Frontului 3 Ucrainean” a fost concepută, potrivit ideologiei oficiale, ca o modalitate de evocare a unor evenimente petrecute cu un sfert de secol în urmă, de cunoaștere a tradițiilor de luptă comune, de educare a tinerei generații din cele trei țări. Ea a devenit însă, din start, o acțiune pur politică, departe de caracterul atribuit oficial.

Discuțiile și atitudinile manifestate au arătat, încă o dată, faptul că politica României din acei ani stârnea preocuparea Moscovei și a aliaților ei din Tratatul de la Varșovia. De aici, comentariile negative la adresa inițiativelor românești și amenințările voalate sau chiar directe la adresa autorităților de la București. Trebuie spus că, după episodul cehoslovac din august 1968, relațiile româno-sovietice au trecut printr-o fază deosebit de critică, opinia generală fiind aceea că sovieticii aveau în intenție să

recurgă la o acțiune împotriva României, similară celei organizate împotriva Cehoslovaciei cu un an înainte.

La convorbirile dintre Leonid Brejnev și Nicolae Ceaușescu, din 16 aprilie, 4-5 decembrie 1969 și 18-19 mai 1970, liderul sovietic l-a acuzat pe omologul român, între altele, de intenția de a părăsi Pactul

Combinatul siderurgic de la Galați îi irita pe sovietici

plus, erau mirați și de noua postură a acestuia, deoarece mulți îl văzuseră în uniformă de locotenent-colonel al armatei sovietice.

În concluzie, documentul preciza că mulți dintre localnici au declarat că acțiunile României pe plan intern și internațional erau foarte apreciate pe teritoriul dintre Prut și Nistru, ei fiind mândri când se scandează „Partidul, Ceaușescu, România”.

Moldovenii nu sunt români

Delegația U.T.C. a putut constata, pe întreaga durată a acțiunii, insistența autorităților sovietice asupra tezelor moldovenismului. Înaintea începerii expediției, tinerii români din delegația sovietică au fost prelucrați de activul de partid de la Chișinău despre modul de comportare. Profesorul Lazarev, rectorul Universității locale, le-a ținut o amplă conferință despre istoria Moldovei sovietice. El le-a atras atenția asupra faptului că moldovenii nu sunt români, așa cum apreciază autoritățile de la București. Lazarev, un cunoscut românofob, i-a informat că, potrivit cercetărilor savanților sovietici, limba moldovenească este diferită de limba română. Lazarev recunoștea existența unor asemănări între cele două limbi, dar situația era similară celor dintre limbile rusă, ucraineană, cehă, bulgară. Prin urmare, moldovenii erau un neam distinct, iar, în trecut, împreună cu

teritoriul dintre Prut și Carpații Orientali, ei au format un stat distinct de cel românesc. Profesorul Lazarev le-a cerut ca, în cazul în care vor fi întrebați dacă știu sau nu limba română, ei să răspundă: „noi știm moldovenește”.

Tot cu prilejul instruirii, delegației sovietice i s-a explicat și sensul devisei sub care se desfășura expediția: „nimeni nu uită, nimic nu trebuie uitat”. Aceasta era menită să atragă atenția asupra nerecunoașterii de către România a faptului că, în urmă cu 25 de ani, fusese eliberată de Armata Roșie. Autoritățile sovietice precizau că „românii nu trebuie să uite acest lucru, ei trebuie să-i aducă Uniunii Sovietice o eternă recunoștință”.

Cu ocazia pregătirii grupului sovietic, dar și pe timpul expediției, politica externă a României a beneficiat de o atenție specială. S-a subliniat că recenta vizită a președintelui american R. Nixon în România, și nu în altă țară socialistă, nu era întâmplătoare, întrucât aici se manifestau aceleași tendințe ca în

Cehoslovacia din anul anterior, tendințe lichidate prin „ajutorul frățesc” al celorlalte țări din Tratatul de la Varșovia. Amenințarea la adresa României era directă, tendințele nesănătoase putând fi lichidate prin același procedeu. De altfel, șeful delegației sovietice a subliniat că, în urmă cu mulți ani, trupele sovietice se găseau în fiecare țară socialistă din Europa și nu era exclus ca, într-un timp scurt, să fie din nou în toate. Reamintim că România era singura țară a Pactului de la Varșovia care nu avea pe teritoriul său trupe sovietice, retrase în 1958.

Amânarea congresului s-ar fi datorat președintelui Nixon și ar fi fost făcută împotriva voinței partidului. Referitor la lucrările congresului, s-a făcut observația că au participat mulți delegați, ceea ce a impus discutarea problemelor pe secțiuni, și nu în plen, cum era cutuma în cadrul țărilor socialiste.

Românii nu sunt prietenii sinceri ai Uniunii Sovietice

În timpul vizitării Combinatului siderurgic de la Galați, participanților bulgari și sovietici li s-a atras atenția asupra faptului că nu trebuia să fie entuziasmați de ceea ce văd, pentru că realizările sovietice sunt la fel de însemnate, ba chiar superioare celor ale românilor. Unii dintre ei ar fi declarat colegilor români că nu văd rațiunea pentru care România produce auto-

... a condus ofensiva Frontului 3 Ucrainean

Dimitrie Cantemir s-a născut la 26 octombrie/5 noiembrie 1673. Tatăl – Constantin Cantemir –, care provenea dintr-o familie de oșteni, a servit timp de 17 ani în cadrul regimentului „horongvii voloși” al armatei poloneze regale. Revenit în Principatul Moldova, C. Cantemir a ajuns să dețină numeroase dregătorii pe lângă curtea domnitorilor. Astfel, pe timpul domniei lui Dabija-Vodă, C. Cantemir s-a învrednicit de demnitatea de căpitan al orașului Bârlad, după care, în scurt timp, pe vremea lui Duca-Vodă, a fost ridicat la rangul de vel-clucer. Slujba onestă și devotată în serviciul domnitorului Ștefan Petriceicu i-a adus o nouă ascensiune – titlul de vel-serdar și conducător a trei ținuturi limitrofe cu Polonia.

Ostatic la Istanbul

În 1670, C. Cantemir a decis să se căsătorească pentru a treia oară, de data aceasta alegând-o pe fiica boierului Tudor Bantoș, Ana, care aparținea uneia dintre cele mai vechi și cunoscute familii din Moldova. În urma căsătoriei au apărut doi fii: cel mai mare – Antioh –, venit pe lume în 1671, și Dimitrie, născut în 1673. Data nașterii lui Dimitrie Cantemir nu trezește niciun dubiu în rândul biografilor, dar nu același lucru se poate spune despre locul unde a avut loc. Unii istorici evocă, în acest sens,

Piotr Andreevici Tolstoy

orașul Iași, în timp ce alții indică orașul Galați. Cu toate acestea, nici unii, nici alții nu-și argumentează teoriile pe baza unor dovezi solide. Totodată, mărturiile din letopisețe, precum și notițele biografice ale lui D. Cantemir notează clar că în lunile octombrie-noiembrie 1673, tatăl împreună cu familia se aflau la Galați, în suita ce-l însoțea pe Dumitrașco Cantacuzino, proaspăt numit domnitor al Moldovei. Mai mult, tot la Galați a fost oficiată și ceremonia de botez a nou-

născutului, numit Dimitrie în cinstea domnitorului Dimitrie Cantacuzino. Domnitorul i-a dăruit cu acest prilej finului său satul Valea Ilei cu toate bunurile și pământurile adiacente.

La nici patru ani împliniți, D. Cantemir a suportat durerea pierderii mamei, decedată prematur. Lipsit de grija și afecțiunea maternă, a crescut în spiritul educației oferite de tată, care, deși analfabet, a ținut să le dea copiilor o instruire aleasă pentru acele vremi, invitând acasă cunoscuți învățători greci.

În 1685, Constantin Cantemir a urcat pe tronul Moldovei. Potrivit tradiției, proaspătul domnitor a trebuit să-și trimită fiul mai mare în calitate de ostatic la Istanbul, ceea ce reprezenta un semn de fidelitate și de supunere față de sultan. Tot într-acolo au fost nevoiți să plece și fiii altor șase cei mai influenți boieri ai principatului. Peste câțiva ani, în 1689, domnitorul a decis să-l recheme pe Antioh acasă, în locul lui trimițându-l la Poartă pe adolescentul de numai 16 ani, Dimitrie.

Ajuns la Istanbul, Dimitrie studiază minuțios pe durata celor trei ani limbile orientale: turca, araba, persana. Profesor și îndrumător i-a fost marele om de știință otoman, lingvistul și filosoful Esad Efendi. Pe lângă studierea limbilor, D. Cantemir a reușit să-și perfecționeze cunoștințele din literatura antică, muzică, filosofie. Cu deosebită atenție a cercetat religia mu-

Dimitrie Cantemir a fost martor la lupta de la Zenta

De la apariția primei lucrări despre D. Cantemir, viața, creația literară și cea științifică, precum și activitatea politică a domnitorului moldovean au devenit subiectul unei direcții independente de cercetare istorică. Biblioteca consacrată lui include zeci de lucrări generale și cercetări monografice specializate, sute de articole științifice. În pofida multitudinii demersurilor științifice, un șir enorm de chestiuni și aspecte legate de viața și creația lui D. Can-

temir rămân în continuare în afara ariei de cercetări, generând tot felul de bănueli, ipoteze sau supoziții neîntemeiate.

Afirmația este valabilă, în bună măsură, și pentru cei 20 de ani de ședere a dom-

nitorului în capitala Imperiului Otoman – Istanbul. Din păcate, viața și creația domnitorului moldovean din acea perioadă nu constituie subiectul unui studiu științific aparte nici până în prezent. Doar în ultimii ani, în publicațiile de limbă turcă și în cele de limbă rusă au început să apară articole dedicate temei.

În articolul ce urmează, ne-am propus să îndreptăm greșelile evidente, datele și faptele false din biografia lui Dimitrie Cantemir din perioada șederii la Istanbul. În

plus, documente recente descoperite de noi în arhivele din Moscova, Sankt-Petersburg și Istanbul și introduse în circuitul academic ne permit să creionăm un portret mai exact al lui D. Cantemir.

DIMITRIE CANTEMIR LA ISTANBUL

VICTOR ȚVIRCUN

aducă la Istanbul, din porunca sultanului, pe D. Cantemir, precum și pe boierii I. Ruset și L. Bogdan, pe motiv că ar fi uzurpat puterea.

Voința sultanului a fost anunțată la adunarea boierilor din 8 aprilie 1693. La cinci zile după aceasta, D. Cantemir, însoțit de Mehmet Cerkez, suita și paza sa, a luat calea Istanbulului. Preveniți despre arestul plănuț al domnitorului, sfetnicii acestuia au dat bir cu fugiții, găsindu-și adăpost în învecinata Polonia.

Nuntă princiară

O dată sosit în capitala Imperiului Otoman, arestul a fost ridicat, fiindu-i permisă „prin înalta milă” deplasarea liberă pe raza orașului. Cea de-a doua etapă de ședere a lui D. Cantemir la Istanbul, care a durat 17 ani, i-a oferit șansa de a se apropia de literatură, artă și știință. Tot atunci, leagă relații apropiate cu șefii misiunilor diplomatice acreditate pe lângă Poartă. Printre acestea, e cazul să-l menționăm pe Jakob Kollier, ambasador al Olandei între 1688-1725, Pierre-Antoine de Castanier, marchiz de Chateaufort, ambasador al Franței între 1689-1699, Piotr Andreevici Tolstoi, ministrul plenipotențiar al țării rus în perioada anilor 1702-1710, și mulți alții.

Șederea la Istanbul a contribuit nu doar la îmbogățirea bagajului teoretic și literar al tânărului principe, ci și la acumularea unor

Sultanul Ahmed al III-lea

cunoștințe și abilități într-un domeniu necunoscut pentru el – arta militară. Ajungând la vârsta de 24 de ani, având rangul de reprezentant plenipotențiar al fratelui său la Curtea sultanului, din propria dorință, Cantemir a plecat să însoțească armata otomană în campania din 1697, în Serbia. Acolo participă la asediul cetății Petrovaradin din apro-

piere de Novi-Sad, fiind, de asemenea, și martorul marii lupte de la Zenta, unde armatele feldmareșalului austriac Eugeniu de Savoia au spulberat armata marelui vizir Elmas Mehmet-pașa.

La întoarcerea de pe arena operațiunilor militare, D. Cantemir a locuit o vreme la Adrianopol (actualul Edirne), unde, la finele anului 1697, a terminat scrierea primului său tratat religios-filosofic *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, realizat sub influența și conducerea nemijlocită a dascălului și îndrumătorului său, Ieremia Kakavela. Cartea a fost publicată la Iași la sfârșitul verii anului 1698, în română și greacă, concomitent. A primit referințe entuziaste din partea teologilor și ierarhilor învățați ai bisericii creștine. Realizarea tipografilor ieșeni – ieromonahul Atanasie și monahul Dionisie a conferit cărții un farmec deosebit. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că la publicarea rapidă a cărții lui D. Cantemir a contribuit fratele mai mare, Antioh, care cârmuia în acest timp Principatul Moldova.

După cum am menționat mai sus, D. Cantemir rareori părăsea metropola otomană, preferând călătoriile îndepărtate și periculoase viața culturală și politică a capitalei Strălucitei Porți. Una dintre puțin numeroasele sale călătorii în afara Constantinopolului, din primăvara anului 1699, este legată de un eveniment impor-

Palatul lui Cantemir de pe malul Bosforului, altul decât cel înălțat pe țărmul Cornului de Aur

sulmană și pe cea ortodoxă. În cadrul Academiei teologice grecești din Fanar, Cantemir a studiat gramatica greacă și latină cu ajutorul profesorilor Ioakini și Anastasios Nausios, „celebru în Germania și Anglia pentru cunoștințele sale profunde de limba greacă”. Îndrumătorii săi în literatură, retorică și preceptele Bisericii Ortodoxe au fost arhiepiscopul Mileti și Anastasios Kondoidi, devenit mai târziu învățătorul de casă al copiilor lui Dimitrie Cantemir.

Sfetcicii dau bir cu fugiții

În același timp, un rol aparte în instruirea tânărului principe l-au avut lecțiile de la Enderun Hümayün, o instituție de învățământ unde își făceau studiile copiii străinilor bogați sau supușii de religie creștină ai Porții Otomane. Dintre disciplinele studiate, principele a îndrăgit, în special, muzica, pentru care a dovedit reale aptitudini.

Chiar de la începutul șederii la Istanbul, tânărul principe a stabilit legături cu ierarhii Bisericii Ortodoxe din Orient. Din rândul acestora, e cazul să-i menționăm pe Dositei al II-lea Notaras, precum și pe patriarhul Calinic al II-lea al Ierusalimului, cu care a întreținut o corespondență neîntreruptă pe parcursul multor ani.

În toamna anului 1691, la indicația tatălui, Dimitrie a părăsit Istanbulul, venind în capitala Moldovei, Iași, lăsând în locul său pe fratele mai mare, Antioh, care a îndeplinit funcția de

Feldmareșalul austriac Eugeniu de Savoia, învingătorul marelui vizir Elmas Mehmet-pașa

reprezentant al domnitorului Moldovei la Curtea sultanului.

Vârsta înaintată, rănilor din război, precum și grijile de stat au zdruncinat sănătatea domnitorului. Presimțindu-și apropiatul sfârșit, în primele zile ale lui martie 1693, C. Cantemir și-a convocat boierii cei mai fideli. E vorba despre marele vistier Iordache Ruset, hatmanul Lupul Bogdan și vel spătarul Mihai Racoviță, cu care a discutat despre urmașul său pe tronul moldovenesc. Domnitorul i-a ales, pentru că toți erau căsătoriți cu fiicele lui. Deoarece fiul mai mare al domnitorului se afla în acel moment la Istanbul, au decis că urmașul pe tron va fi Dimitrie.

La 13 martie 1693, Constantin Cantemir a trecut în

lumea celor veșnice. Respectând voința din urmă a domnitorului și jurămintele proprii, chiar în aceea zi, I. Ruset și L. Bogdan au trimis în capitala Imperiului Otoman un sol care să anunțe moartea domnitorului. A fost înaintată și o cerere de a-l confirma pe tron pe Dimitrie Cantemir. În scurt timp, la 19 martie, la Palatul Domnesc a fost convocat Marele Divan, la care au luat parte boieri, patriarhul Constantinopolului și cel al Ierusalimului, precum și reprezentanți ai păturii de slujitori ai Moldovei. A asistat la discuție și aga vizirului, aflat în acea vreme în trecere prin Iași. Luând în calcul acordul tuturor boierilor, slujitorilor bisericii și al clasei de mijloc pentru candidatura lui Dimitrie Cantemir, aga a pus pe umerii tânărului de 19 ani haina de domnitor. Alegerea noului domnitor a fost salutăată prin salve de tun și sunetul clopotelor bisericești.

Domnia lui Dimitrie Cantemir n-a durat nici măcar 20 de zile. Vechiul inamic al familiei Cantemireștilor, domnitorul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a făcut uz de influența și autoritatea sa la Curtea sultanului, oferind și daruri prețioase vizirului și slujitorilor seraiului, pentru a-l înlătura.

La porunca lui Mustafa al II-lea, kapudji-baș Mehmed Cerkez, trimis de Poartă la Iași, a anunțat decizia sultanului de a-i acorda tronul Moldovei aliatului lui C. Brâncoveanu – Constantin Duca. În același timp, kapudji-baș urma să-i aresteze și să-i

Bogdan Saray

arhitecturale din Istanbul, palatul lui Dimitrie Cante-mir, până la numirea prin-cipelui, în noiembrie 1710, domnitor al Moldovei, reprezenta centrul vieții culturale, muzicale și științifice a capitalei otomane. Printre vizitatorii ospitalie-rei case princiare au fost soli și diplomați, membri ai celor mai mari familii ne-gustorești și ai aristocrației locale, cât și înalți demnitari ai administrației sultanului, ca, de exemplu, viitorii mari viziri Tehendar Mehmet pașa (1704-1706) și Meh-met Baltagi pașa (1710-1712), cât și Devlet Ghirei al II-lea, care a devenit ulterior hanul Crimeii. Dar cei mai fideli oaspeți erau reprezentanții elitei intelectuale a țării, prin-tre care cunosătorul și cercetătorul islamului hoga Saadi Efendi, poetul și iscu-situl muzicant Raami Meh-med pașa, pictorul și renu-mitul interpret la saz (instru-ment cu coarde) Levni Celebi, filosoful și tălmăcitorul Coranului Nefiogliu.

Obținând cunoștințe pro-funde în domeniul teoriei și tradiției culturale muzicale otomane, D. Cante-mir a devenit unul dintre cei mai iscusiți interpreți la tambur, saz și fluier. Talen-tul de interpret, com-pozitor și teoretician al culturii i-a deschis accesul în cunoscu-tele saloane ale Istanbulului. De sfa-turile și ajutorul lui beneficiau renumiți cântăreți și muzi-cieni. Lui D. Cante-mir îi aparține pri-matul în prelucrarea

și răspândirea în Imperiul Otoman a notelor muzicale, cât și crearea unui sistem de notare, care i-a permis să transpună pe portativ lucrările autorilor otomani. Principele Dimitrie a oferit o vreme și ore particulare.

La inițiativa și cu ajutorul prietenilor lui D. Cantemir, a renumiților muzicologi și interpreți la saz Ismail efendi și Laatif Celebi, el a transpus pe note cele mai cunoscute compoziții ale autorilor con-temporani lui. Toate acestea, incluzând piesele muzicale

ale lui D. Cantemir, au fost adunate într-un tom separat, care a fost dăruit sultanului Ahmed al III-lea în 1703, în ziua întronării. Trebuie să menționăm că marea majoritate a cercetătorilor vieții și creației lui D. Cantemir nu amintește această lucrare în lista generală a operelor sa-vantului și gânditorului. În-tre timp, importanța ei pentru viața muzicală și, în general, culturală a țării a fost foarte mare, pentru că mai bine de 100 de ani ea a devenit carte de căpătâi pentru vizitatorii saloanelor muzicale ale capitalei otomane și pentru interpreții la saz.

În condițiile în care lucră-rile compozitorilor otomani se transmiteau oral de la un in-terpret la altul, inovația lui D. Cantemir, rolul lui activ în răspândirea notelor au avut cu adevărat o importanță istorică. Grație lucrărilor și eforturilor sale, cercetătorii contempo-rani ai culturii muzicale și ai tradițiilor Imperiului Otoman de la finele secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea au fericita ocazie de

a auzi și de a face cu-noștință cu operele originale ale epocii. În prezent, printre expozatele unicate ale muzeului Palatului Topkapi Sarayı din Istanbul, vizitatorul curios poate vedea ceasul de masă, con-fecționat la începu-tul secolului al XVIII-lea, care interpretează pe parcursul celor 24 de ore opt piese mu-zicale. Una dintre ele a fost compusă de către D. Cantemir și îi poartă numele. ■

(Va urma)

Cântăreț modern la saz

tant căsătoria cu Casandra Cantacuzino, fiica fostului domnitor al Țării Românești, Șerban. Înțelegerea dintre tineri s-a făcut încă la finele anilor '80 ai veacului al XVII-lea, când mai erau în viață ambii părinți. Însă, tinerețea logodnicilor, apoi conjunctura politică și opoziția față de această alianță din partea lui C. Brâncoveanu au îndepărtat mai mult de zece ani căsătoria lui Dimitrie Cantemir și a Casandrei.

Inițiatorul și organizatorul nunții a fost Antioh, pe umerii căruia, după moartea părinților, a căzut tutela asupra fratelui mai mic. La porunca lui, în Transilvania, la Brașov, unde trăia în emigrație cu familia văduva lui Șerban, Maria Cantacuzino, a fost trimis boierul Vasile Purice cu însărcinarea de a o aduce pe Casandra la Iași. Concomitent, a fost trimis un curier la Dimitrie, la Istanbul, cu știrea viitoarei nunți. Îndată după sărbătorile de Paști, la 9 mai 1699, în biserica sobornicească Trei Ierarhi, mitropolitul Moldovei i-a cununat pe însoțitei.

După ceremoniile de nuntă, D. Cantemir cu tânăra sa soție s-au instalat în Iași, în casa care i-a revenit drept moștenire de la tată. Totuși, șederea tinerilor căsătoriți în Iași a fost de scurtă durată. Deja, în primăvara anului următor, ei, alăturându-se alaiului diplomatic al solului polonez Rafał Leżycynski, ce se îndrepta spre Curtea sultanului, au plecat la Istanbul.

Revenind pe malurile Bosforului, D.

Constantin și Antioh Cantemir

Cantemir, în calitate de reprezentant oficial al domnitorului Antioh, s-a instalat inițial în palatul moldovenesc – Bogdan Sarayi, o vilă în care, tradițional, locuiau capuchii, adică rezidenții plenipotențieri ai domnitorilor Moldovei la Poartă sau principii maziliți. Șederea lor acolo nu a fost îndelungată. La sfârșitul anului 1700, după ce în Istanbul s-a întors mazilit Antioh, ei au fost nevoiți să părăsească Bogdan Sarayi și să se transfere la palatul din Ortaköy,

închiriat de către D. Cantemir în 1697 de la Iusuf Efendi.

Creatorul sistemului de notare al muzicii otomane

Instalându-se într-o casă comodă, dar modestă pentru mărimea și necesitățile familiei, principele a început în curând să construiască o locuință nouă. La temelia ei a fost pusă clădirea neterminată a palatului lui Șerban Cantacuzino, primită de către Cantemir ca zestre a soției sale Casandra. Conform planului elaborat personal de către principele Dimitrie Cantemir, pe malul stâng al Cornului de Aur, în Fanar, în apropierea moscheii Fethi Șerefi, a început construirea noului palat. Clădirea minunată din piatră, în stil bizantin, cu elemente din arhitectura orientală, cu un parc și grădină spațioase, umbra cu eleganță și frumusețea sa multe dintre palatele și vilele din apropiere, stârnind invidia și nemulțumirea dregătorilor otomani. Iritarea unora dintre ei era atât de

mare, încât au obținut ordinul sultanului privind suspendarea construcției. Numai datorită legăturilor personale ale principelui la Curte și protecției marelui vizir Ali Pașa, lucrările au fost reîncepute. În anul 1705 palatul, ce l-a costat pe proprietar mai mult de 35.000 galbeni, cu toate că nu a fost terminat, a adăpostit sub bolțile sale familia Cantemir. Devenind una dintre perlele

Biserica Trei Ierarhi unde s-a căsătorit Dimitrie Cantemir

acesta va măcina toate resursele combatanților, câțiva dintre factorii responsabili britanici au socotit că nu ar strica să „dubleze” unele structuri ce țineau de diplomația secretă și de războiul din umbră și care erau de acum cunoscute inamicului. Așa se face că în chiar zilele declanșării Bătăliei Angliei, iulie 1940, Hugh Dalton, un politician laburist și ministru al Războiului Economic, a hotărât înființarea a ceea ce avea să fie desemnat sub sigla SOE (Special Operations Executive) și cunoscut drept „Ministerul Războiului Necavaleresc” sau „Armata secretă a lui Churchill” sau „Haiducii din Baker Street”... Scopul celor recrutați sub steagul SOE era de a „da foc Europei”, sintagmă ce definea un larg spectru de acțiuni, de la sabotarea căilor de comunicații, a capacităților industriale și extractive ale țărilor Axei și ale celor aliate ei, până la propaganda destinată națiunilor ocupate de pe continent.

În vederea îndeplinirii acestor obiective au fost recrutați, pe lângă supușii Majestății Sale, oameni din toată Europa care puteau acționa acolo unde primii nu o reușeau decât cu mari și mortale riscuri: în spatele liniilor inamice. Cehi, francezi, polonezi, sârbi, români, greci fără de număr s-au înrolat în organizația „Haiducilor”, punând umărul la erodarea dispozitivului politic și militar al Germaniei. Nu conta profesia, nici chiar profilul moral al celor ce îngroșau rândurile SOE, ci doar dorința de a contribui în vreun fel sau altul la eliberarea țărilor lor cu ajutorul Aliților și la victoria acestora.

Aflată în afara zonei tradiționale de interes a Regatului Unit, România s-a bucurat totuși de aten-

ție din partea acestuia, grație petrolului care punea în mișcare tancurile, avioanele și navele germane și a cărui extracție și prelucrare trebuia cel puțin redusă și, apoi, pentru că mai putea juca, în faza finală a războiului, un rol major în înșelarea germanilor asupra locului viitoarei debarcări. Iar acest punct se înscria și în logica germană: britanicii nu-i vor lăsa niciodată pe sovietici să intre în centrul Europei și de aceea România poate fi o țintă a armatelor anglo-americane. Nimeni nu este însă profet nici măcar în țara lui. Așa stând lucrurile, britanicii au trecut la treabă și scurt timp după ce au creat organizația-mamă a apărut Secția România, condusă de un nucleu din care făceau parte, între alții, colonelii T.S. Masterson, E. Boxshall (ginerelă prințului Barbu Știrbei, care a și fost trimis să negocieze la Cairo datorită acestei legături), maiorul Ross.

Documentul pe care-l vom publica de-a lungul mai multor episoade a fost elaborat la începutul lunii septembrie 1945 de către Alfred Gardyne de Chastelain, fostul șef al Misiunii Autonome, într-un moment în care

încă mai spera că se va putea reîntoarce în România. Deși informații din cuprinsul lui au mai fost folosite în volumul S.S.I.-SOE. Jurnal politic, 1941 - 1944, scris împreună cu doamna Maria Georgescu și publicat la Editura RAO în 2007, sau în urma de articole apărute în revista Magazin istoric, nr. 1, 2/2008 și 3, 4/2009, sau au apărut sub semnătura domnului Marian Zidaru în revista Istorie și civilizație (octombrie-decembrie 2009), acum este publicat pentru prima oară în întregime. Titlurile și subtitlurile ne aparțin.

Monumentul ridicat la Londra în amintirea membrilor SOE căzuți în luptă

SOE ROMÂNIA. O ISTORIE

MIHAI RETEGAN

Ca român pot avea sentimentele și resentimentele mele. Ca istoric – nu. Și de aceea pot spune că îi admir pe britanici. Motivele sunt diverse, acoperă diferite perioade, dar de maximă apreciere se bucură măiestria, îndârjirea, imaginația, încăpățănarea și eficiența cu care s-au opus armatelor germane și nipone pe toate fronturile celui de Al Doilea Război Mondial, cu care au urmărit promovarea și apărarea propriilor interese, cu care au creat mișcări de rezistență, au inventat personaje, au înșelat în dreapta și în stânga, și-au sacrificat cu bună știință oamenii, dar au mers neabătut către obiectivul lor. Că în acest război total, în care, vorba Lordului Palmerston, doar „interesele noastre sunt eterne“, se înregistrează și „victime colaterale“ este de la sine înțeles. Și nu românii sunt exemplul cel mai șocant, ci polonezii, pentru care Regatul Unit a declarat război Germaniei, și-a retras ambasadorul de la Moscova, dar a sfârșit prin a-i sacrifica în numele Realpolitik.

Ceea ce a detașat războiul de la jumătatea secolului trecut din lunga istorie a

războaielor lumii nu a fost atât impresionantul șir de victime, cât faptul că totul era permis. Iar aici un loc major l-au ocupat serviciile speciale care, în lunga gamă de activități desfășurate pentru a apăra interesele naționale, au făcut trei lucruri: au înșelat, au înșelat și au înșelat. Deasupra tuturor s-au ridicat serviciile britanice, care au făcut din to deceit și deception (a înșela și înșelare) atributele principale ale activității lor. Și au ridicat atât de sus această activitate, încât am putea spune că au transformat-o în artă. Într-o artă suprarealistă, desigur, dacă nu se sfiau să practice înșelarea și cu colegi de-ai lor... Nu se întâmpla de multe ori, dar au fost momente în care un cor de nemulțumiri urca dinspre un serviciu de informații britanic către altul atunci când oamenii lor se călcau pe picioare sau zădărniceau vreo acțiune în derulare. Ținta era însă inamicul și împotriva lui erau dezvoltate toate mijloacele aflate la dispoziția întregului Imperiu. Și nu numai.

Convinși de amploarea războiului ce începuse de doar câteva luni, de faptul că

Membrii SOE instruiți să arunce în aer un generator electric...

... și o parte a arsenalului lor

avut numeroase ajutoare printre români, dar numele lor nu ne-au fost niciodată dezvăluite din motive de securitate.

Războiul cuvintelor și ostașii lui

În martie 1940 a fost inaugurată o secție de propagandă, sub conducerea lui A.G. de Chastelain (acum locotenent-colonelul de Chastelain), avându-l pe H. Paniguan consilier. Cantități uriașe de materiale de propagandă de la Ministerul Informațiilor au fost distribuite și, în completare, au fost pregătite materiale subversive de propagandă antigermană, multiplicat în câteva mii de copii și distribuite. Când volumul de materiale a devenit prea mare pentru a fi gestionat prin procedeul multiplicării manuale, a fost necesară o tipografie, care în timpul orelor de program să lucreze pentru treburi obișnuite, iar în timpul nopții să tipărească materialele SOE.

La începutul lui 1940, la solicitarea biroului din Londra, Ion Popovici, binecunoscut sub pseudonimul Procopius, a fost angajat voluntar drept „cutie poștală” pentru Jean Kurcusz, unul dintre conducătorii Serviciului Secret polonez. Curând, Procopius a devenit principalul colaborator pentru tipărirea materialelor de propagandă. Trebuie să se știe că tipărirea s-a făcut cu sprijinul lui

Bondi Kalman, de la J. Walter Thomson Co., și Max Fischer, expert în tipărituri și litografie, care erau asociați cu tipografia „Scrișul Românesc” de la Craiova (al cărui proprietar era fratele lui Tătărescu, fost prim-ministru român). Atât Kalman cât și Fischer și-au oferit serviciile voluntar și, până la plecarea lui din România în toamna lui 1940, Fischer a fost responsabil de achiziționarea, din diferite surse, a hârtiei și cernei pentru necesitățile noastre. De asemenea, el lua materialul final și îl înmâna lui de Chastelain în cadrul unor întâlniri clandestine.

Din nou despre petrol

După înfrângerea Franței și retragerea forțelor britanice de pe continent în iunie 1940, sabotarea trenurilor petroliere în România a fost continuată și extinsă de un număr de britanici și alții recrutați de Young. Printre aceștia s-au aflat J.E. Treacy (canadian), directorul cu aprovizionarea la o exploatare petroliferă în Ploiești,

A.C. Anderson, un inginer petrolier care locuiește lângă câmpurile petroliere, E. Boaden, șeful forărilor la societatea „Unirea”, și Reginald Young, inginer șef la Standard Oil. Activitățile echipei de sabotaj acopereau câteva rafinării, principalul triaj al Ploieștilor și câteva dintre instalațiile de triaj din Transilvania.

Este destul de dificil să indici cu exactitate efectele sabotajelor efectuate, dar până la 800 de vagoane cisternă au fost implicate; și este suficient un singur vagon defect ca să provoace o întârziere de mai multe ore și chiar de zile pentru un tren întreg. Până la sfârșitul lui iulie 1940 verificarea rezultatelor [acțiunilor de sabotaj – M.R.] s-a obținut prin rapoartele primite de la principalele gări aflate pe parcursul românesc, dar după această dată, din cauza intensificării măsurilor de securitate aplicate în toate chestiunile ce vizau petrolul, activitatea a fost continuată în orb. Oricum, faptul că germanii – așa cum se va vedea – au luat asemenea măsuri precum arestarea lui Treacy, Anderson și

alții este un indiciu că activitatea acestora a creat reale neplăceri.

La 6 iulie 1940, W.R. Young împreună cu douăzeci și ceva de petroliști au fost înștiințați să părăsească România în decurs de 24 de ore. Aceasta a fost consecința descoperirii în Franța a documentelor referitoare la planul anglo-francez de distrugere a

Hugh Dalton, „părintele” SOE

Începuturile

Această istorie tratează pe larg activitatea desfășurată în interiorul României, de la Istanbul și din Orientul Apropiat. A fost scrisă din memorie fără referiri la dosare și nu conține referiri la ele, pentru că dosarele Secției române sunt încă în curs de clasificare.

Este regretabil că o mare parte dintre dosarele care au legătură cu activitatea desfășurată în anii 1939, 1940 și 1941, ținute anterior de biroul de la Istanbul și trimise apoi la Cairo, pentru a fi ținute într-o mai mare siguranță, au fost arse în timpul panicii create în 1942 de ofensiva forțelor germane conduse de feldmareșalul Rommel spre El Alamein. Multe documente într-un singur exemplar au fost distruse, împreună cu rapoartele amănunțite elaborate de W.R. Young, de Chastelain, H.G. Watts, J.E. Treacy, R. Hazel, John Toyne și ale altora dintre primii noștri colaboratori. La fel, multe dintre scrisorile originale ale lui Maniu către Mareșalul Antonescu, împreună cu dosarul conținând mesajele primite și trimise prin intermediul radioemitaătorului Z.4 au fost distruse în această panică. Munca uriașă făcută sub conducerea defunctului colonel T.S. Masterson și a locotenent-colonelului E. Boxshall a fost omisă, ca și activitatea depusă în

alte capitale neutre: Stockholm, Berna, Lisabona și Madrid.

Așa cum stau lucrurile, această istorie va servi ca bază pentru o mult mai completă scriere, în care atenția datorată va fi acordată acelor părți care au fost omise acum.

La finalul lucrării se va găsi o listă a diferitelor persoane implicate în ordinea în care apar în lucrare [nu se publică, fiind un adevărat indice în care paginile la care se face referire în documentul original nu au relevanță pentru acest text – M. R.].

Activitatea SOE a început sub auspiciile a ceea ce s-a numit inițial Secția D, la scurt timp după declanșarea războ-

iului, sub conducerea lui W.R. Young (acum locotenent-colonelul Young), recrutat de [pagina originală a fost scoasă din dosar și înlocuită de copia aproape... identică, din care numele ofițerului recrutor lipsește; operația s-a făcut sub prevederile Legii Arhivelor publice din 1958, pentru a proteja persoana respectivă care la acea dată trăia sau chiar mai activa în zona serviciilor speciale – M.R.] în septembrie 1939, când a vizitat Bucureștii pentru a intervieva și alte persoane interesante pentru acest gen de activități. La acea dată, sentimentele opiniei publice erau puternic profranceze și, prin extensie, pro-britanice și nu era dificil să recrutezi oameni pentru a activa pentru noi.

Petrolul era socotit ca fiind principala țintă, iar primii colaboratori trebuia să se concentreze mai mult pe forme distincte de sabotare a trenurilor cu petrol, care mergeau spre Germania. Acțiunile efective împotriva acestui trafic au constat în tăierea cuplurilor de frâne, umplerea cutiilor de unsoare cu acid sulfuric, ceea a avut ca efect solidificarea uleiului de uns și distrugerea bușelor.

Principalul colaborator român în această activitate a fost Gogu Constantinescu, recrutat din personalul rafinării Orion de la Ploiești. El a

Sediul din Baker Street

În ultima perioadă, pe fundalul numărului în continuă creștere a îmbolnăvirilor cu noul virus al gripei, a revenit în forță și tema protecției prin vaccin. O bătrână invenție, cu peste 200 de ani vechime...

În semn de prețuire pentru descoperirea lui Edward Jenner (dreapta), Louis Pasteur (stânga) a propus ca denumirea de vaccinare să fie extinsă la toate procedurile de protejare împotriva diverselor boli, bazate pe inocularea unor substanțe externe

THEO STĂNESCU-STANCIU

La 14 mai 1796, medicul generalist englez Edward Jenner (1749-1823) începea una dintre cele mai lungi bătălii din istoria omenirii – împotriva variolei (*Magazin istoric*, nr. 9/2002) –, prin intermediul primului vaccin, inoculat copilului James Phipps.

Pentru modestul, dar temerarul și neobositul Jenner a fost un succes de răsunet. Născut la 17 mai 1749, al optulea dintre cei nouă copii din familia vicarului Stephen Jenner, ulterior sânguinos elev al chirurgului scoțian John Hunter (1728-1793), la spitalul londonez St. George, Edward și-a clădit, încetul cu încetul, o carieră. Atenț cu pacienții, adesea străbătea distanțe uriașe, în ciuda condițiilor vitrege, pentru a le oferi

tratamentul atât de necesar. Nu făcea diferențe între cei bogați și cei săraci, deschizând, pentru nevoiași bolnavi, în curtea conacului natal, un adăpost special.

Fascinat de eresurile locale și, mai ales, de leacurile populare, Jenner a reușit să preia o metodă folosită de sute de ani și să o transforme în certitudine științifică.

Dar ce a stat la baza descoperirii sale?! După o atentă supraveghere a comunității pe care o îngrijea, a observat, uimit, că țăranii care suferiseră deja de variola vacilor (ce produce o formă ușoară de boală la om, limitată doar la o erupție pe mâini) nu se mai îmbolnăveau niciodată de mult mai complicatul

vărsat negru (numele popular al variolei, una dintre cele mai ucigătoare maladii ale veacului al XVIII-lea).

Intrigat, și-a înștiințat mentorul. „Nu te gândi, Jenner, încearcă!” a venit, prompt, imboldul renumitului chirurg. O epidemie de vaccină (variola vacilor), izbucnită la începutul lunii mai a anului 1796, a reprezentat perfectă modalitate de testare a ideilor în practică. Inițial, a preluat lichid din pustulele unei femei bolnave de vaccină, al cărei nume și ocupație au rămas de atunci în istorie: mulgătoarea de vaci Sarah Neams.

Pasul următor a fost să aleagă un subiect perfect – băiatul de numai opt ani al grădinarului său, James Phipps. I-a făcut acestuia două mici

câmpurilor petrolifere în cazul unui atac german. Această scurgere de informații sau chiar trădare din partea franceză, pentru care este responsabil [pagina originală a fost scoasă din dosar și înlocuită de copia aproape... identică, din care numele persoanei responsabile lipsește – M.R.], a provocat Aliaților considerabile neplăceri și în alte zone decât SOE. Oricâte șanse de aplicare ar fi avut, planul Aliaților a fost dat peste cap de descoperirea documentelor, iar activitatea oamenilor afectată.

Young a plecat la Istanbul, iar de Chastelain a fost numit în locul său, devenind astfel responsabil pentru toate aspectele activității SOE în România, cu excepția celor conduse de John Toyne, care lucra după ordinele venite direct de la Londra. Ceea ce a mai rămas din echipa de sabotaj a continuat să opereze cu succes până în septembrie 1940.

Probleme pentru supușii britanici din România

Prima dovadă că activitatea lor devenise cunoscută a reprezentat-o atacul asupra casei lui Treacy din Ploiești cu o bombă incendiară aruncată de doi indivizi care au fost recunoscuți drept curieri între Legația germană din București și Consulatul din Ploiești. Reprezentanții

autorităților române nu ne-au oferit nicio satisfacție și era evident că în eventualitatea unor viitoare neplăceri nu ne-ar mai fi fost acordat vreun sprijin cât de mic. În ciuda acestui incident, care printr-un noroc a produs doar mici neacazuri, pentru că Treacy și-a schimbat locuința din motive de securitate, el a continuat să acționeze până la arestarea lui produsă la jumătatea lunii septembrie. Forțele de poliție ale regimului Gărzii de Fier, care a debutat la 6 septembrie prin numirea lui Antonescu ca prim-ministru, i-au arestat pe Anderson, Treacy, Reginald Young și pe alți câțiva angajați de la Standard Oil, care erau prea puțin la curent cu activitatea noastră (Charles Brasier, Freeman etc). Anderson și Treacy au fost rău torturați de către membrii Gărzii de Fier, doamna Treacy a fost bătută, iar alții au fost loviți cu patul revolverului, în încercarea de a-i face să destăinuie natura activității lor. Din nefericire, însemnate cantități de acid sulfuric, pulbere de șmirgel, vaselină

specială pentru tunuri amestecată cu șmirgel gata pentru a fi injectată în pistoanele locomotivelor, schițe ale locomotivelor și ale boghiurilor de vagoane au fost găsite în casa și biroul lui Treacy.

De la Ploiești, cei arestați împreună cu doamna Treacy au fost transportați la București și închiși, fiind eliberați abia în octombrie, în urma energicelor proteste ale ministrului britanic, Sir Reginald Hoare, și după mituirea unor oficiali de către Popovici, care a folosit fonduri ale SOE. Imediat după eliberarea lor, au plecat spre Istanbul, unde Treacy și Anderson au fost obligați să urmeze un tratament medical.

Gogu Constantinescu, principalul membru al echipei de sabotaj care a rămas, a decis să o lase mai moale până când urmărirea, agitația se vor domoli.

Trebuie menționat că eșecul și descoperirea ulterioară a unui plan de intervenție cu navele pe Dunăre, ce urma a fi îndeplinit de o echipă condusă de capitanul Despard din Royal Navy, au deschis ochii autorităților germane asu-

pra nivelului de sprijin pe care guvernul român îl acordase eforturilor britanice de a se interfera cu mijloacele de transport germane. Rezultatul a fost că activitatea noastră a devenit considerabil mai dificilă, ridicând suspiciuni atât din partea germanilor, cât și a românilor. ■

(Va urma)

Reginald Hoare, al doilea din dreapta, și lângă el, în centrul imaginii, Lucian Blaga

Până când strălucitul chimist francez Louis Pasteur, în 1885, alături de Emile Roux, a reușit să prepare primul vaccin împotriva rabiei, denumirea în sine de vaccin s-a referit numai la inocularea cu variola vacilor, metoda brevetată de Jenner. Ca un omagiu ilustrului inventator, Pasteur a propus ca denumirea de vaccinare să fie extinsă la toate procedurile de protecție împotriva diverselor boli, bazate pe inocularea unor substanțe externe.

Sfârșitul veacului al XIX-lea a adus și alte vaccinuri. În 1890, cercetătorii germani Paul Ehrlich (1854-1915) și Emil von Behring

(1854-1917) și japonezul Shibasaburo Kitasato (1853-1931) reușeau să folosească seruri imune împotriva difteriei și a tetanosului. Câțiva ani mai târziu, în 1896, Richard Pfeiffer (1858-1945) și Wilhelm Kolle (1868-1935), în Germania, alături de E. Almroth Wright (1861-1947), în Anglia, au conceput primul vaccin pentru uz uman împotriva febrei tifoide. Britanicul i-a testat eficiența pe aproximativ 3.000 de voluntari din armata regală. Rezultatele pozitive au convins oficialitățile să extindă operațiunea asupra tuturor soldaților pregătiți să înceapă confruntarea cu burii, din

Africa de Sud (al doilea război, 1899-1902).

Noul secol a adus și noi vaccinări împotriva unor maladii distrugătoare. În 1908, Albert Calmette (1863-1933) și veterinarul Camille Guérin (1872-1961) au început să lucreze la obținerea unui ser contra tuberculozei, introdus pentru uzul uman de abia în 1921.

Au urmat și alte vaccinuri revoluționare: împotriva febrei galbene (în 1927); encefalitei japoneze (1935); tusei convulsive (sfârșitul anilor 1940); poliomielitei și rujeolei (sfârșitul anilor 1950); hepatitei B (1982). ■

Semne ale prezenței variolei – maladia ce a stat la baza invenției mult utilizatului de atunci vaccin – par a fi detectabile încă din Antichitate. La vechii hinduși circula chiar și o legendă interesantă despre zeitatea Shitala Mata, reprezentată cel mai adesea purtând un coș cu grâu pe cap, o mătură micuță în mâna stângă și un vas cu apă în cea dreaptă. Conform tradiției, atunci când Shitala își mișcă încet capul, boabele de grâu cădeau și se transformau în pustule variolice. De bunăvoința zeiței depindea apoi viața sau moartea: dacă folosea mătura, cel infestat se stinge; din contra, când arunca apa vindecătoare, după ce se transforma în nenumărate flori, îl readucea la viață!

Prima descriere a maladii datează de la începutul secolului al X-lea și îi este datorată cunoscutului alchimist și filosof persan Muhammad ibn Zakariya al-Razi (865-925), care o pomeneste ca pe unul dintre efectele produse de caravanele ce străbăteau imensitatea Saharei. Apoi, cu... ajutorul conchistadorilor, boala a ajuns și în Lumea Nouă.

Chiar dacă variola a fost mereu „acceptată ca un blestem”, din vremuri îndepărtate au apărut și metode de luptă împotriva

ei, așa-numita variolizare. Primele astfel de inoculări antivariolice se pare că au fost realizate de părintele medicinei vedice, Dhanwantari, undeva în jurul anului 1.500 î.H. La rândul lor, chinezii practicau un alt fel de variolizare, bazat pe insuflarea unei pulberi din cruste de variolă măcinată, iar în Tibet era utilizat un mănunchi de ace înmuiate în lichid pustulos. Cea din urmă metodă s-a răspândit destul de repede, ajungând până la Constantinopol, apoi pe întregul continent european și chiar în Statele Unite.

Și în Țările Române au fost practicate diferite metode preventive împotriva variolei. În Transilvania și Muntenia era cunoscută tehnica denumită *ultuire*, ce consta în scăldarea nou-născuților în lapte de vacă, bolnavă de vaccinia.

Cel mai semnificativ rezultat obținut până în prezent, printr-un program de vaccinare în masă, a fost eradicarea variolei, campania inaugurată de către Organizația Mondială a Sănătății în 1967. Ultimul caz de variolă naturală din lume a fost înregistrat în Somalia, la 26 octombrie 1977. În mod oficial, în 1980, O.M.S. a declarat variola eradicată!

Reprezentare de epocă a zeiței Shitala Mata

incizii în braț, peste care a aplicat puroiul colectat. Începea, astfel, etapa cea mai complicată așteptarea reacției.

Bucuros, Jenner a descoperit că la locul inciziei se produsese o pustulă asemănătoare celei de la variolă, care s-a vindecat foarte repede. Venise vremea ultimului test – infectarea, deliberată, cu virusul variolei umane, petrecută la 1 iulie. Victorie! – micuțul James nu a contractat boala!

Dar după un singur rezultat nu se puteau trage concluzii sigure. Așa că, extrem de decis, Jenner a repetat experiența pe încă opt subiecți, toți copii, printre care se număra propriul fiu de numai 18 luni! Și rezultatul a rămas același. Putea să informeze autoritatea din domeniu, Royal Society, despre victoria înregistrată.

Numai că societatea i-a respins raportul, considerând că argumentația utilizată este insuficientă. Semi-eșecul l-a ambiționat și mai mult pe doctorul de țară. În vara anului 1798, după ce a operat câteva adăugiri de substanță, a publicat, singur, o lucrare în care a prezentat lumii întregi rezultatele înregistrate – *Anchetă asupra cauzelor și efectelor vaccinării variolei, o boală care a fost descoperită în unele comitate din vestul Angliei, în special în Gloucester, și cunoscută sub denumirea de „variola vacilor”*. Jenner a preluat denumirea pentru substanța utilizată și

Coadă la vaccinarea contra variolei la New York, în aprilie 1947

pentru noua metodă – *vaccin-vaccinare* – de la cea, în limba latină, a maladiei (*vaccinia*, derivat, la rândul ei, din latinescul *vacca* – vacă).

Jenner și-a petrecut o bună parte din viață făcând publice efectele vaccinării împotriva variolei. Ca recunoaștere a activității depuse, guvernul britanic l-a recompensat pe cel care s-a autointitulat „propovăduitorul vaccinului în lume” cu sume importante de bani – 10.000 lire sterline în 1802, respectiv 20.000, în 1807. Faima doctorului a ajuns și la urechile lui Napoleon, cu care a negociat eliberarea unui număr destul de important de prizonieri

de război, capturați în timpul războiului anglo-francez. Unii dintre apropiații ilustrului conducător francez și-au amintit că, la auzul numelui persoanei desemnate de britanici, Bonaparte ar fi replicat: „Ah, Jenner, lui nu îi poți refuza nimic!” Și, pentru a-l onora, împăratul i-a și oferit, în 1804, o medalie.

Meritele lui Jenner au fost legate și de alte științe. Cunoscut și respectat biolog (mai ales, specialist în cucii sau arici), atras de geologie, dar și de științe, în 1785 a creat un balon cu aer cald și hidrogen, care a și reușit să zboare 12 mile. Experimentele cu baloane i-au adus însă și o altă... cucerire: Catherine Kingscote, cu care s-a și căsătorit, câțiva ani mai târziu, în 1788.

Cu toate că reacțiile lumii medicale au fost împărțite, metoda vaccinării s-a extins rapid în întreaga Europă. Dar cauza bolii a rămas încă o necunoscută! Virusul vaccinal avea să fie descoperit abia în 1906, de microbiologul german de origine mexicană Enrique Paschen (1860-1936). Cu un secol înainte, a apărut și o altă tehnică de producere a vaccinului – din piei de vite bolnave de variola vacilor –, modalitate ce înlătura pericolul contagiunii cu alte boli (cu predilecție sifilis). Mai ales din cauza acelor pericole, în Anglia, vaccinarea braț-la-braț a fost interzisă la sfârșitul veacului al XIX-lea.

Descoperirea lui Jenner a fost întâmpinată cu un val de neîncredere. Caricatură din 1801, potrivit căreia vaccinarea contra variolei avea să-i transforme pe toți cei care se supuneau procedurii în... vaci

LAGĂRUL DE PRIZONIERI NR. 9 CRĂCIUNEȘTI

ION CHIRCA

Medicul Ion Chirca (în centru), în lagăr, alături de colegi

● Directorul școlii: doar pe mort nu stau păduchii
● Trenul pierdut deraiază la Mizil ● Locotenentul Seracu îl salută pe căpitanul Bogatu ● Bocancii dați cu unsoare, să nu se urce păduchii pe ei ● Medici evrei „rechiziționați” ● Scăpat de pușcărie ● O delegație de prizonieri mulțumește părinților medicului

După șase ani de medicină, ultimele examene le-am dat la Cluj. În luna septembrie 1940 am plecat cu ultimul tren, în urma cedării Ardealului. În toamna aceluiași an mi-am susținut teza de doctorat la Sibiu. În luna octombrie am ținut locul la Cabinetul Dr. Todoruț, la Sebeș-Alba. Din câștigul realizat mi-am făcut haine militare și cizme „Bülger”.

La 1 noiembrie m-am dus la București, la Școala militară. La început totul a decurs normal, până când a izbucnit revoluția legionară (*Magazin istoric*, nr. 1/2007). Timp de o săptămână, cu multe peripeții, reușeam să ajungem la școală, pentru că după militari se trăgea. Într-o zi, de pe un acoperiș un individ și-a descărcat pistolul-mitralieră, care, greșind ținta, a dăruit molozul casei din fața noastră. Eram trei colegi și când ne-am revenit din emoții și din praful provocat, individul dispăruse. În decembrie am dat examen de

sublocotenent și, la 1 ianuarie 1941, în cadrul stagiului militar, am fost trimiși la țară, la circumscripția, unde nu erau medici, dar numai în Moldova și Basarabia.

Eu am ales circumscripția Drăgășeni, județul Baia. Acolo nu fusese niciodată vreun medic. Echipele regale, care făceau tururi prin țară, lăseseră, în ultimul punct, instrumente medicale, masă de consultații etc. Un evreu, care a avut o fabrică de bere și care a ars, și-a lăsat locuința de cinci camere și anexe, situată între Primărie și Școală, serviciului sanitar. Cum însă în această clădire locuia șeful de post și perceptorul, am cerut, direct la București, la Cabinetul generalului Antonescu, să mi se elibereze casa pentru dispensarul medical. În decurs de zece zile am primit clădirea, unde am instalat cabinetul medical, locuința pentru medic și o baie populară; cu patru vagoane de lemn și săpun la discreție.

Populația era plină de păduchi și greu i-am convins să vină la baie gratuită. Directorul școlii era plin de păduchi. La solicitarea mea mi-a spus că numai pe omul mort nu stau păduchii. Atunci am chemat elevii de la școală să facă baie; în fiecare zi câte o clasă. Treptat, au început să vină și învățătorii și populația. La vreo 30 de km de Iași a izbucnit tifosul exantematic. Au început concentrările și, din lipsă de medici, am fost detașat la spitalul din Ciumulești, cu 60 de paturi, plus cinci circumscripții.

La sfârșitul lunii august, am primit ordin de concentrare la Inspectoratul de Jandarmi din Craiova. Am hotărât să ne întâlnim, în gara Pașcani, cu încă doi colegi: dr. Trifon și dr. Voișan. Am pierdut primul tren, pentru că dr. Voișan nu a sosit la timp, deoarece nu și-a găsit echipamentul militar. Am avut totuși noroc; trenul pierdut a deraiat la Mizil, dar numai cu accidente minore.

Microarhiva Magazin istoric

În ultima parte a vieții, medicul timișorean Ion Chirca (12 iulie 1916-11 noiembrie 1999) i-a dictat fiicei, doamna Ileana Streian, amintirile privind perioada ultimei conflagrații mondiale și a momentelor dramatice prin care a trecut. Amintirile sunt structurate cronologic, în trei părți distincte. Prima este dedicată experienței sale de medic în Lagărul de prizonieri nr. 9, de la Crăciunești (Magazin istoric, nr. 2/1997). A doua reprezintă mărturia cutremurătoare a unuia dintre cei 82 de supra-viețuitori de pe vasul „Totila” (la bord se aflau peste 9.800 de militari), scufundat în timpul retragerii din Crimeea. Ultima parte se referă la participarea pe frontul cehoslovac, la un moment dat medicul aflându-se în mare pericol, în spatele liniilor germane. După teribilele întâmplări de pe front, nimic nu l-a mai afectat, păstrându-și în permanență sângele rece.

Ion Chirca s-a născut la Sebeș-Alba, dar a locuit împreună cu părinții (Maria și Ioan Chirca) în Lonea. A studiat la Sebeș-Alba, apoi la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie și Cluj (Facultatea de Medicină, absolvită în anul 1940, cu licența susținută la Sibiu, în refugiu). După demobilizare, a fost medic ginecolog în Timișoara, mai întâi la Spitalul „Crucea Albă”, condus de dr. Liviu Gabor, fost primar al orașului, iar apoi, până la pensionare (1979), la Spitalul Clinic de Obstetrică-Ginecologie „Dr. Dumitru Popescu”. Pentru a se putea întreține, a continuat să lucreze, până în ultima zi, la Policlina cu Plată și la un cabinet particular. Manuscrisul ne-a fost pus la dispoziție de soția medicului, doamna Lygia Chirca.

Vali CORDUNEANU,
Directorul Muzeului
Presei „Sever Bocu”,
Jimbolia

Viitorul medic în ultimul an de facultate; jos, prizonieri din lagărul de la Timișoara

primit o telegramă: *Dr. Turcu tifos exantematic grav.*

În aceste condiții, m-am dus la Sibiu, la Comandamentul 7 Armată și secția sanitară, de care aparțineam, cerând etuve pentru deparazitare. Am fost refuzat de șeful serviciului sanitar, colonel Udvarnoki, deși în curtea serviciului am numărat cinci locomobile cu dușuri pentru deparazitare.

Epidemia a continuat, îmbolnăvindu-se 11 medici, între care și subsemnatul (cu toate vaccinurile făcute) și trei soldați.

În situația creată, am primit pentru serviciul sanitar șase barăci mari, pe care le-am plasat pe malul râulețului. Am primit și două locomobile cu dușuri și etuve pentru deparazitare. Eu am făcut boala acasă, cu febră mare. Odată am pornit de acasă, fără să îmi dau seama care era drumul și care era gardul. M-au prins și m-au dus înapoi, acasă.

Am făcut un fel de spital în aceste barăci și am ajuns la un efectiv de 100 de bolnavi. Medicii evrei s-au înmulțit, am ajuns la 20 de medici, pentru că Radio Anglia a început să vorbească despre lagărul nostru.

Mi-am aranjat o echipă de infirmieri și șase ingineri ruși, care au pus în funcțiune cele două locomobile, aduse din Deva cu șase boi. La poarta acestui mic spital era un corp de gardă pentru pază.

Alertate, organele de conducere, în urma știrilor de la Radio Londra, au declanșat o serie de inspecții. Aveam uneori trei-patru inspectori pe zi. Unii ne compătimeau din cauza condițiilor, alții, mai militaroși, începeau cu instrucțiile corpului de gardă. Pe aceștia îi potoleam rapid. Mai întâi, trimiteam un sanitar prizonier, un uzbek de pe lângă

Autorul însemnărilor (stânga)

Vladivostok, care cânta un cântec caraghios; sanitarul se numea Aitpaio Arc. El era și obraznic, cerea bani. Dacă Aitpaio nu reușea să oprească elanul celor ce ne inspectau, atunci ieșeam în întâmpinare, spunându-le că ceea ce fac este pe răspundere proprie, în infirmerie fiind cazuri de tifos exantematic și dizenterie. Imediat se potoleau, iar inspecția o continuau în afara spitalului.

În fiecare seară ne întruneam toți medicii și făceam rapoarte, cerând condiții umane pentru toți, militari și prizonieri. Menționez că nu a murit niciun medic și niciun soldat. Într-una dintre zile a venit un sublocotenent, tânăr procuror, cu ordin în alb să mă aresteze, eu fiind medicul responsabil al lagărului. I-am spus cum am cerut etuve pentru deparazitare, îmbrăcăminte pentru prizonieri și hrană corespunzătoare. M-a întrebat cum pot dovedi acest lucru. Atunci i-am prezentat copia a 65 de rapoarte către toate forurile. A fost așa de bucuros, că m-a îmbrățișat, spunându-mi că am scăpat de pușcărie. Ancheta a continuat și colonelul Udvarnoki de la Corpul 7 Sibiu a fost dat afară din armată. De atunci, situația în lagăr s-a schimbat. O dată pe săptămână venea un medic maior, căruia îi prezentam de fiecare dată câte 20-30 de prizonieri mai slabi care, sub motiv medical (subnutriție, T.B.C. etc.) erau trimiși acasă,

dacă locuiau în teritorii ocupate.

Contractul cu C.F.R.-ul s-a reziliat, iar prizonierii au fost trimiși la diferite întreprinderi din țară. Eu aveam sarcina de a inspecta și raporta la Marele Stat Major la București situația. Au fost întreprinderi unde au dus-o foarte bine: Fabrica de teracote Barul-Mare, unde aveau și echipe de fotbal. La altele, de exemplu la Creditul Carbonifer de la Întorsura Buzăului, am găsit șapte în infirmerie cu răie, foarte mulți cu bronșită și cu încălțăminte proastă, mâncare subcalorică. Am intrat în mină și am mers până la ultimul lucrător, unde se lucra culcat. Stratul de cărbune era în jur de un metru. În urma raportului, Creditul Carbonifer a fost amendat cu 1 milion de lei și li s-au ridicat toți prizonierii, care, împreună cu cei din lagăr, au fost trimiși la munca din mină, cu centrul la Vulcan.

Tot comandamentul lagărului s-a mutat la Vulcan, lagărul de la Crăciunești fiind desființat. După câteva luni, situația fiind civilizată, am fost înlocuit cu un doctor din București, eu urmând a mă prezenta la Odessa. Auzind că plec, prizonierii au făcut o delegație, care s-a prezentat la părinții mei, care locuiau la Lonea, să-și exprime mulțumirea și regretul că plec. Mi-au adus o serie de cadouri: o pictură, o cutie de lemn sculptată etc. Aici la Vulcan am primit și doi medici prizonieri tineri: Iscanderof Iacob și Ciapanze Eugen, cu care m-am înțeles foarte bine. Pe Iscanderof l-au trimis pentru două luni să lucreze la spitalul din Orăștie, dându-și cuvântul că nu dezertează.

Așa s-a încheiat concentrarea mea la Lagărul de prizonieri nr. 9. ■

(Va urma)

Sosit la Craiova, mi s-a dat un ordin de chemare pentru Lagărul de prizonieri nr. 9 Deva. M-am deplasat acolo, dar nimeni nu știa de acest lagăr. Aici am întâlnit un locotenent, care și el căuta lagărul. Era locotenentul Seracu, președintele Tribunalului Arad. Văzând un căpitan de jandarmi, locotenentul se duce la el și se prezintă: *Locotenent Seracu*; celălalt se schimbă la față și se prezintă și el: *Căpitan Bogatu*. Își scot fiecare legitimațiile, iar după aplanarea conflictului, am tras la un restaurant pentru împăcare. Cu ajutorul acestui căpitan, am aflat că lagărul urma să se instaleze în comuna Crăciunești, lângă Băița (5 km).

Ajunși la Crăciunești, erau acolo doi ofițeri și comandantul lagărului, un căpitan mai în vârstă. Armata a făcut un contract cu C.F.R.-ul, ca să lucreze cu prizonieri la linia ferată Deva-Brad. În ziua de 3 septembrie au apărut prizonierii, cam 3.500. Barăcile nu erau gata și nici o cameră pentru consultații nu aveam. Medicamente nu existau, pentru că nu se știa cine le dă: C.F.R.-ul sau Armata.

La sosirea prizonierilor, am izolat aproape 40 de bolnavi de dizenterie. Pentru că nu aveam infirmerie, i-am plasat în adăposturi sub pământ, de unde am scos târnăcoapele și lopețile. Le-am dat ceai din

coji de stejar. O parte dintre ei au murit, pentru că au băut lapte adus de populație. Am întâmpinat greutăți cu săpatul mormintelor, pentru că erau numai stânci.

Lagărul era plasat în vârful dealului, pentru ca prizonierii să fie mai aproape de locul muncii. Aici bineînțeles că nu era apă, așa că aceasta se aducea în sacale, cu măgărușii. Satul, situat la poalele dealului, era traversat de un râuleț.

Prizonierii erau așa de plini de păduchi, că se făcea alb unde se așezau. Toți ofițerii umblam cu bocancii plini de unsoare, ca să nu se urce păduchii pe noi.

A treia zi am făcut dizenterie. Având medicamente și condiții igienice bune, m-am tratat cu succes, dar, luând în considerare lipsa de medicamente și imposibilitatea izolării, am făcut un raport, declinandu-mi orice responsabilitate. În urma raportului am primit vizita conferențiarului universitar dr. Titus Turcu, de la Institutul de Igienă Sibiu, care a recoltat probe și ne-a dat vaccinuri. În două săptămâni am primit o adresă prin care se confirma diagnostic de dizenterie (Flexner pozitiv). Am continuat să fac rapoarte, cerând medici și condiții pentru a ne putea desfășura activitatea, declinandu-

mi permanent responsabilitatea în această situație.

Am început să primesc medici evrei „rechiziționați” acesta era termenul – pentru două luni. Într-una dintre zile am fost chemat pentru că unul dintre medici (din Lugoj) s-a îmbolnăvit, avea febră mare. O parte dintre medici susținea că are amigdalită, dar având în vedere condițiile și febra persistentă, am chemat pe dr. Caba, șeful spitalului din Deva, spunându-i că suspectez un tifos exantematic. A venit, l-a examinat și a spus că nu crede că este tifos exantematic. Totuși, după alte trei zile de febrilitate, cu aiureli și dromomanie [impuls irezistibil de a fugi, de a vagabonda], l-am dus la Deva, la spital. După câteva injurii colegiale și un examen minuțios, l-au internat cu diagnostic de tifos.

Alertat întreg lagărul, am apelat la dr. Titus Turcu, care răspundea de lagăr, relatându-i situația. A venit urgent cu mașina încărcată de eprubete și iepuri pentru recoltări. A stat trei zile, a dormit la mine în sat și a recoltat sânge de la tot personalul lagărului. Întrucât ne-a adus multe vaccinuri, m-am vaccinat și eu cu vaccin românesc, polonez și american, fără să simt nicio reacție. Dr. Turcu avea spray „Flit” cu care își dădea pe haine. După vreo două-trei săptămâni am

O etuvă pentru deparazitare

chiar *Un mare european care pleacă*.

Poziția pro-europeană a lui Mitterrand s-a făcut remarcată din anul 1948, prin participarea la Congresul de la Haga (numit și Congresul European), împreună cu alți întemeietori ai construcției europene: Jean Monnet, Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi, Altiero Spinelli, Ernesto Rossi etc.

● Europă unită, spațiu favorabil și socialismului

Mitterrand a rămas liderul socialist care a făcut din tema europeană principalul subiect al discursului electoral încă din anul 1965, când, în ciuda pozițiilor antieuropene ale aliaților comuniști, le-a cerut francezilor să aleagă „o Europă unită, structurată, împotriva izolaționismului”.

În 1973, ca prim-secretar al Partidului Socialist, a impus colegilor un discurs favorabil construcției europene, menit să creeze și un spațiu favorabil socialismului. „Nu dorim Europa pentru Europa, ci dorim Europa pentru socialism”, iar „o Franță socialistă va susține intrarea în Piața Comună a țărilor care vor diminua influența imperialismului american și vor ajuta dezvoltarea socialismului, de exemplu, Iugoslavia, Finlanda, Suedia și ulterior țările actuale membre C.A.E.R. (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc)” – susținea Mitterrand, la începutul anilor '70.

Ajuns președinte, chiar la prima participare în cadrul Consiliului European de la Lu-

xemburg, din 1981, a pledat pentru un așa-numit „spațiu social european”. Și asta tocmai când erau vremuri grele pentru construcția europeană: după 1979, la data creării Sistemului Monetar European (precursorul Euro) și primei alegeri pe baza sufragiului universal în Parlamentul European, niciun alt progres nu mai fusese înregistrat. Mai mult, nicio perspectivă politică comunitară nu părea să se prefigureze. O serie de constrângeri, de natură tehnică, se acumulaseră: excedente structurale privind produsele lactate, plafonarea politicii agricole comune, finanțarea programelor mediteraneene, blocajul deciziei comunitare, timp de trei ani, de către Marea Britanie, prin refuzul participării la bugetul comunitar. De asemenea, și lărgirea comunității, de la 10 la 12 membri, cu Spania și Portugalia, se stopase, prin intervenția președintelui Giscard d'Estaing, ce respinsese calendarul prevăzut pentru integrarea Spaniei.

Criza europeană era dublă. Pe lângă criza comunitară propriu-zisă, exista o criză a societăților Europei Occidentale: statele depășiseră efectul progresiv al miracolului eco-

nomie din anii '60, iar revoluția adusă de tehnologia electronică a găsit industria europeană nepregătită, fapt ce a condus la mari restructurări industriale. În plus, cele două șocuri petroliere, creșterea costurilor de producție și scăderea bruscă a cererii internaționale au exacerbât concurența între economiile comunitare, alterând eforturile de solidaritate.

În acel complicat context, în 1983, François Mitterrand a fost pus în fața unei situații critice: decizia de a scoate sau nu francul din Sistemul Monetar European, pentru a salva economia națională. A fost preferată a doua soluție, tocmai pentru a-și dovedi devotamentul față de ceilalți membri ai Comunității europene.

Doi coloși la conducerea Europei

Un an mai târziu, alături de Helmut Kohl, François Mitterrand reușește să soluționeze, în cadrul summitului de la Fontainebleau, câteva dintre problemele stringente, ce blocau procesul comunitar.

Deși a declarat că susținea, în nume personal, așa-numitul proiect Spinelli, privind crearea unei Europe politice, liderul francez s-a angajat, ulterior, în susținerea Actului Unic European, document ce a contribuit semnificativ la relansarea construcției europene.

În 1985, François Mitterrand a promovat și proiectul Eurêka, ce viza cooperarea tehnologică, plecând de la ideea că, printr-o colaborare comunitară,

Tandemul Mitterrand-Kohl s-a aflat în spatele multora dintre reformele Uniunii Europene

FRANÇOIS MITTERRAND ȘI CONSTRUCȚIA EUROPEANĂ

LAURA BALTES

De cele mai multe ori, când se face referire la construcția europeană, se au în vedere prezentul și viitorul său, incert și, de foarte puține ori, în medii restrânse și specifice, trecutul ei. Și, totuși, așa cum istoria a demonstrat-o de nenumărate ori, cunoscând trecutul, poți anticipa viitorul.

În acest context, pare destul de ciudat astăzi că François Mitterrand (1916-1996), liderul incontestabil al construcției europene din anii '80-'90, este atât de puțin amintit.

Acțiunea europeană a lui François Mitterrand, președinte al Franței cu două mandate (1981-1995), a fost consolidată de cooperarea cu Helmut Kohl, cancelarul R.F.G., relația franco-germană devenind o prioritate a politicii externe a Franței. Dacă, în 1975, Mitterrand considera: „Astăzi... Europa se face și se desface în jurul Germaniei”, câțiva ani mai târziu, în 1983, în fața camerelor de luat vederi ale televiziunii ger-

mane ZDF, tot el afirma: „Franța și Germania sunt cele care trebuie să construiască fundamentele unei înțelegeri din ce în ce mai solide”.

De-a lungul timpului, relațiile franco-germane au fost concretizate în diverse proiecte comune, precum proiectul *Eurocorps* (vizând apărarea comună, semnat în 1992, proiect la care au aderat, ulterior, Belgia, Luxemburg și Spania și care a rămas deschis tuturor țărilor europene mem-

bre NATO), ce urma să reprezinte un preambul pentru viitoarea armată europeană.

Motorul franco-german a reprezentat fundamentul tuturor reformelor comunitare din anii '80-'90, iar colaborarea fructuoasă dintre Mitterrand și Kohl a constituit o șansă dată relansării europene. În mai 1995, la terminarea mandatului președintelui francez, liderul german a publicat, în cotidianul francez *Le Monde*, un articol intitulat

această Europă are nevoie de propria sa apărare. Dacă rămâne dependentă de puterile externe, atunci ea nu este Europa însăși”.

În 1988, într-o alocuțiune publică, Mitterrand a ridicat, din nou, problema unei apărări comune: „Cum să construiești Europa politică fără să construiești Europa apărării? Dar cum să construiești Europa apărării fără să fi construit Europa politică?”

Câțiva ani mai târziu, în 1991, opta pentru o apărare europeană bazată, exclusiv, pe armament convențional; iar, în 1992, a lansat ideea unei doctrine nucleare pentru Europa. Totuși, considera conștiința europeană prea imatură pen-

tru a beneficia de o apărare nucleară proprie.

În ultimul discurs în fața Parlamentului European, în 1995, François Mitterrand a atras atenția asupra faptului că „naționalismul înseamnă război” și că era de datoria construcției europene să asigure pacea pe continent.

Pe de altă parte, era convins că statele națiune trebuie să rămână în inima geopoliticii europene, iar structura bazei comunitare trebuie să fie una interguvernamentală (și nu pentru că ar fi fost ostil ideii federaliste, ci deoarece credea că popoarele unor state, precum Franța sau Marea Britanie, ar digera greu o astfel de variantă). Mereu a subliniat

însă că Europa nu a corespuns niciunui model preexistent și, prin urmare, ea trebuia... inventată!

Cât privește rolul asumat de Franța în acest proces, în 1994, Mitterrand îi amintea poporului său să nu separe niciodată grandoarea statului de construcția europeană, întrucât „este noua noastră dimensiune și noua noastră ambiție pentru secolul care vine. V-o spun cu mai multă încredere ca niciodată. Viitorul Franței trece prin Europa. Servind-o pe una, o servim și pe cealaltă”. Cu câțiva ani în urmă, în 1988, tot el lansase sloganul: „Franța este patria noastră, Europa este viitorul nostru”. ■

Clădirea în care își desfășoară lucrările Consiliul Uniunii Europene

Ședință din 1984 a Consiliului European, prezidată de François Mitterrand

Sediul Consiliului Europei

Consiliul Uniunii Europene, cunoscut și drept Consiliul de Miniștri, reprezintă, alături de Parlamentul European, structura legislativă a Uniunii Europene. El este principalul organ de decizie al Uniunii Europene și a apărut chiar în perioada de început a Comunităților Europene, în anii '50 ai secolului al XX-lea. La reuniuni participă câte un ministru (în funcție de problematica discutată) din fiecare guvern al țărilor membre.

Consiliul European. Până în 1969, șefii de stat și de guvern ai statelor membre ale Comunității Europene se întâlneau pentru a dezbate principalele probleme ale organizației, la intervale neregulate. În 1974, cu ocazia summitului din decembrie de la Paris, s-a stabilit ca, începând cu acel an, aceste întruniri să urmeze un tipar regulat. Din 1987, cu ocazia adoptării așa-numitului Act Unic European, Consiliul European a căpătat, cu adevărat, valențele unei instituții a Uniunii Europene, cu acel prilej stipulându-se și principiul participării președintelui Comisiei, alături de șefii de stat sau de guvern. Prin Tratatul de la Lisabona (13 decembrie 2007), în fruntea sa se va afla un președinte, ales pentru doi ani și jumătate.

Consiliul Europei, cu sediul la Strasbourg, a luat naștere la 4 mai 1949. Este un organism independent de Uniunea Europeană și reunește state europene membre și nemembre ale U.E.

„Europa ar putea deveni prima putere industrială și tehnologică a lumii“. A fost și anul susținerii Convenției europene a drepturilor omului, document ce interzicea, printre altele, pedeapsa cu moartea. Preluarea acelei reglementări și în sistemul francez, în ciuda opiniei publice, care, în proporție de 63%, se dovedise favorabilă pedepsii, a fost considerată de mulți dintre contemporani un gest sinucigaș.

În 1989, în contextul evenimentelor produse în Europa de Est, Mitterrand și-a exercitat, din nou, rolul de conducător comunitar. Fiind animat de convingerea că soarta Europei era mai legată decât oricând de cea a Germaniei, a susținut acceptarea unui stat reunificat, în sânul Comunității Europene.

Strategia sa a vizat, în fața schimbărilor produse în Europa de Est, o accelerare a colaborării cu Germania, dar și cu celelalte state membre, la nivel economic, dar și politic. Astfel, la Consiliul European de la Strasbourg, din 1989, sub impulsul celor doi lideri europeni, Mitterrand și Kohl, a fost fixată data primei Conferințe Interguvernamentale privind Uniunea Economică și Monetară, iar, în aprilie 1990, a fost convocată și o a doua conferință, vizând crearea unei „Europe politice“.

Totuși, cea mai mare realizare a tandemului Mitterrand-Kohl a rămas Tratatul de la Maastricht, document ce a permis crearea Uniunii Economice și Monetare, a Politicii Externe și de Securitate Comună, a cetățeniei euro-

Prim-ministrul Franței, Pierre Bérégovoy (dreapta) și ministrul de Externe, Roland Dumas, semnează în numele Franței Tratatul de la Maastricht

pene și care a conferit vocație politică Comunității Europene, prin transformarea sa într-o Uniune Europeană.

François Mitterrand s-a angajat public în susținerea tratatului, supunându-l unui referendum național (la care 51,05% dintre francezi au votat favorabil) și amenințând chiar cu demisia, în cazul respingerii.

Deși a susținut aderarea Austriei, Finlandei și a Suediei, în 1993, precum și deschiderea negocierilor cu mai multe state din Europa Centrală și de Est, un an mai târziu considera că, în primă fază, se

impunea o reformă a Comunității Europene, pentru ca, ulterior, organizația să fie pregătită, în vederea unor noi extinderi. „Să lărgim Europa fără să o slăbim“, spunea, în decembrie 1994.

„Depășiți Ialta“

Președintele francez a considerat că era de datoria Comunității Europene să nu uite „cealaltă parte a

Europei“. În anii '80, a lansat sloganul „Depășiți Ialta“, întrucât „diviziunea actuală între cele două părți ale Europei este o frontieră de circumstanță [...], dacă istoria este multiplă, geografia este una singură“. Astfel, la începutul anilor '90, a promovat proiectul unui Confederații Europene, sugerând ca U.E. să încheie cu noile democrații est-europene acorduri variate, în cercuri concentrice, cu grade diferite de integrare/aderare.

Spre sfârșitul celui de al doilea mandat prezidențial, a contribuit la realizarea unei reforme comunitare deosebit de importante – Europa socială, concretizată într-o Chartă socială, adoptată de către toate statele membre, cu excepția Marii Britanii, document ce prevedea un acord asupra politicii sociale – armonizarea normelor sociale.

De asemenea, a avut o poziție constantă de susținere a politicii de apărare comunitară. European convins, încă din 1948, a pledat pentru o politică de apărare europeană, suportând cu greu ideea unei tutele americane: „Dacă dorim să construim Europa, trebuie să considerăm că

Alcide De Gasperi

ALBUM ISTORIC

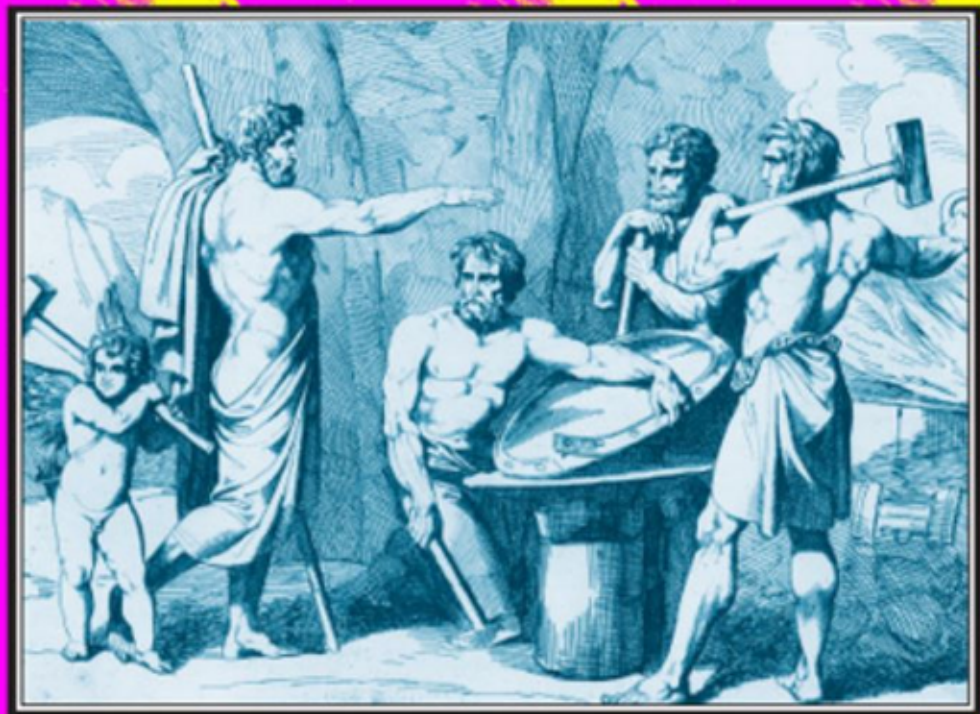
POETUL ȘI GRAVORUL

La Institutul Cultural Italian din București a avut loc la 10 februarie 2010 vernisajul expoziției intitulată „*La poesia e la Gloria. L'Eneide di Vergilio incisa da Bartolomeo Pinelli, 1811*” (Poezia și Gloria. Eneida lui Virgiliu în gravurile lui Bartolomeo Pinelli, 1811). Expoziția a fost organizată de Asociația „Amici di Palazzo Te” și a Muzeelor din Mantova, sub patronajul Academiei Naționale Virgiliene din Mantova, prin eforturile doamnei Arianna Sartori.

Alberto Castaldini, directorul Institutului, a ținut discursul introductiv, cedând apoi microfonul domnului Rodolfo Signorini, de la Accademia Nazionale Virgiliana, care a vorbit despre viața și personalitatea pictorului și gravorului Pinelli, dar și despre amintirea, prezentă de-a lungul veacurilor, a lui Virgiliu. Bartolomeo Pinelli (1781-1835) a fost autorul a mai bine de 4.000 de gravuri și 10.000 de desene, cu subiecte diverse, inspirate atât din viața cotidiană a lumii contemporane lui, cât și din gloria trecută a Antichității care l-a fascinat.

Cele 50 de gravuri care au fost expuse între 10-25 februarie 2010 au fost menite să ilustreze o traducere a Eneidei, apărută în 1811, iar nouă ne revine plăcerea de a vă oferi câteva gravuri, mulțumită amabilității domnului director Castaldini.

SĂ COMUNICĂM ANTICHITATEA

Prof. LIVIO ZERBINI (Ferrara)

Meditația despre modul în care trebuie prezentate rezultatele cercetărilor despre trecut ajunge să pună o tulburătoare dilemă: poate fi prezentat fondul, în absența unei forme adecvate? Dar nu cumva grija exagerată față de forma de ambalare ar putea dăuna acurateții concluziilor cercetării? Dilema aceasta, care i-a mâncat câteva nopți de somn și lui Tucidide, este încă și mai acută în zilele noastre, în măsura în care publicul destinat al produsului muncii istoricului trebuie – sau nu? – să fie adus cât mai aproape de aceasta.

Piese spectaculoase care dorm în muzee în loc să facă deliciul vizitatorilor din vina tocmai acelor a căror sarcină este să le conserve și să le expună, cărțile cu pilde și povești minunate ce se prăfuiesc din nepriceperea acelor oameni care, iubindu-le, nu știu să le împărtășească celorlalți, dezinteresul guvernelor pentru cultura istoriei... Ar putea fi îndreptate printr-un mai manifest interes față de forma în care sunt prezentate?

„Timpul va scoate la iveală toate cele care sunt sub pământ“, ne spune Horațiu în „Epistolele“ sale (*Epist.*, 1, 6, 24). Munca de arheolog sau de istoric nu se încheie odată cu readucerea la lumină a trecutului, după cum nu se încheie nici cu studierea a ceea ce a fost. Mai rămâne ceva de făcut, cel puțin la fel de important să transmită celorlalți, și nu doar acelor câtorva aleși, semnificația acelei lumi de imagini și de valori încă actuale reprezentate de Antichitate.

Acel savant care, în contextul actual de criză a memoriei istorice, nu se dedică actului de a împărtăși și de a divulga nu numai rezultatele cercetărilor sale, dar și sensul și valoarea muncii pe care o depune, riscă să condamne trecutul la

o inactivitate perpetuă, la uitare, „îngropând“ tocmai lucrul căruia ar fi trebuit să-i dea viață.

Necesitatea de a reflecta la modul în care trebuie să fie predată și comunicată Antichitatea se datorează unei serii de motive pe care voi căuta să le expun.

In primul rând și, în special, în ceea ce privește mediul universitar, atenția este focalizată asupra primatului exclusiv al *conținutului*, lăsând la o parte aspectul *forme*; altfel spus, întrebarea fundamentală este „*ce* anume trebuie să fie comunicat publicului“ și nu „*cum* anume“. Or, importanța conținutului informației este evidentă dar felul în care este prezentată nu poate constitui decât un real profit, de unde ar rezulta, cu siguranță, mai multă vigoare și mai multă energie în beneficiul lucrului care trebuie exprimat. Din punctul meu de vedere, afirmația este valabilă și pentru cercetarea științifică. Atunci când cineva își publică rezultatele cercetărilor, este sigur că prioritatea o vor avea datele strânse pe

Săpături arheologice în anii '30, la Dura Europos, în Siria

Exclusivitate

În data de 4 februarie 2009 a avut loc la Institutul Italian de Cultură un eveniment intitulat „Dacia Augusti Provincia: perspectivele culturale ale unei istorii milenare“, constând în proiectarea filmului omonim, produs de Fondul „Giulio Magni“ și World Trade Center, în regia lui Ico Fedeli. A fost, de asemenea, inaugurată expoziția „Tropaeum Traiani, trofeul roman de la Adamclisi“, realizată de Universitatea de Arhitectură „Ion Mincu“, Fondul „Giulio Magni“ și de Accademia di Romania de la Roma, sub patronajul Ministerului Afacerilor Externe al României.

Invitați de onoare au fost Excelența Sa Mario Cospito, ambasadorul Italiei la București, prof. Alberto Castaldini, directorul Institutului Italian de Cultură din București, prof.univ.dr. Sorin Vasilescu, Președintele Fondului „Giulio Magni“, doamna Ramona Raus, Televiziunea Română, și prof. Livio Zerbini. Ultimul este profesor de istorie romană la Universitatea

Livio Zerbini

din Ferrara, conducător al Laboratorului de Antichitate și comunicare, al Laboratorului de studiu asupra vechilor provincii danubiene și al unei Misiuni arheologice în Colchida (Georgia), dar și autorul unor documentare și consultant științific al unor emisiuni radiotelevizate.

Întrucât domnia sa a publicat numeroase lucrări despre economia, societatea și populația lumii romane și despre problemele puse de predarea istoriei antice,

între care amintim *La città romana (Orașul roman)*, 2005, *Insegnare l'Antichità (A predă Antichitatea)*, 2006, *La Dacia romana*, 2007 și *Comunicare i Beni Culturali (A comunica altele bunurile culturale)*, 2008, am profitat de ocazie pentru a-l deschoase puțin asupra acestor probleme, iar domnia sa a avut amabilitatea de a pune pe hârtie pentru cititorii revistei Magazin istoric articolul pe care vi-l oferim acum.

sau cu un muzeu s-a petrecut cu bine, grație poate și unor instrumente comunicaționale adecvate, se activează atunci acel proces cognitiv și chiar emoțional de mare potențialitate, indispensabil pentru înțelegerea deplină a faptului că un bun cultural ține de patrimoniul tuturor și, prin urmare, merită salvat. Un parcurs reușit de acest gen poate fi inițiat plecând de la dimensiunea teritorială și locală, pentru a prezenta și a face mai bine înțeleasă această dialectică a micro- și macro-istoriei, care poate însemna un mod real de îmbogățire a cunoștințelor.

In rest, atât în Italia cât și în România, nu există un loc care să nu aibă propria sa identitate istorică. Altfel spus, o memorie istorică făcută din evenimente, locuri, bunuri culturale și personaje, chiar dacă uneori de

importanță secundară, dar care toate constituie cromozomii acelui context geografic local.

Muzee arheologice extraordinare din punctul de vedere al obiectelor expuse sunt adesea constituite pe principiile unei miopii comunicative absolute, fiind destinate practic doar savanților și nu potențialilor vizitatori, mai mult ochilor aceluia „care știe deja” decât ochilor aceluia care „ar dori să afle cât mai multe”. E de ajuns să ne gândim la cât de înghețate sunt unele muzee într-o expunere ascetică a obiectelor, fără să ofere uneori nici cel mai mic instrument de orientare sau de înțelegere, iar alteori doar câteva explicații sumare, adesea criptice, fruct al unei convingeri depășite că asupra formei de prezentare primează întotdeauna conținutul.

Muzeul arheologic, cu atât mai mult în aceste momente

de criză a memoriei, ba poate chiar și a valorilor fondatoare ale identității personale, are datoria de a deveni ceva mai mult decât o cere conceptul învechit de „loc de conservare”, făcând ca obiectele adunate în colecții sau expoziții să fie ușor de înțeles și interesante pentru orice categorie de vizitatori, astfel încât să își exercite cu adevărat funcția educativă pe care o are. Altminteri, muzeul arheologic care ignoră relevanța comunicării riscă să diminueze calitatea muncii de expunere, devenind incapabil de a mai fi animat de vizitatori, obiectele expuse fiind condamnate la inactivitate absolută.

În definitiv, modul cel mai bun de a proteja și a conserva Antichitatea este de a ști să o împărtășești celorlalți, altfel spus, a transmite identitatea și valorile pe care aceasta le poartă, astfel încât să fie pe deplin exprimat ceea ce anticii numeau *genius loci*, duhul care animă locul, și să fie posibilă o mai bună înțelegere a ceea ce suntem și a ceea ce a fost.

Fără o atenție adecvată acordată felului în care Antichitatea este comunicată celorlalți, aceasta s-ar putea sparge ca un cristal la contactul cu o civilizație ca a noastră, caracterizată aproape în exclusivitate prin primatul formei. ■

**În românește de
Adrian George
DUMITRU**

Sală din Muzeul Arheologic din Istanbul

parcurs, în timp ce felul în care acestea vor fi „înveșmântate“ va trece cumva pe planul al doilea.

În mediu universitar, didactica este încă o dată exilată, fără a avea o demnitate proprie, și deci nu ar avea cum să merite o atenție adecvată. O demonstrează și faptul că, în zilele noastre, articolele pe care le-ar publica un profesor universitar cu subiecte didactice nu au practic niciun fel de valoare în vreun *curriculum* universitar. Universitatea este în mod evident locul prin excelență al cercetării, dar, după părerea mea, este necesar ca ea să păstreze totuși un loc adecvat pentru elementele de didactică și de vulgarizare a științei, prea adesea lăsate la o parte, și care nu pot fi în niciun caz un „corp străin“ în coasta științei universitare.

Atunci când lumea antică este adusă la viață în aulele universitare sau în alte școli, publicul obișnuit nu are altceva de auzit decât teme și motive deja statice, care par să își fi pierdut vigoarea și care, de fapt, nu au cum să mai fie îmbietoare pentru nimeni, fără niciun fel de atracție. Cu toate acestea, librăriile abundă în romane istorice, unele cu un conținut discutabil, e drept, iar televiziunile obțin rezultate optime în termeni de audiență și de *rating*, cu emisiuni sau filme care comunică o Antichitate a „efectelor speciale“ sau a misterului.

Iată de ce ar fi de dorit ca în anii care vor urma, arheologii

*Lupte de gladiatori
în cadrul unui festival antic în Croația*

și istoricii, fără a lăsa la o parte cercetarea (ceea ce ar fi oricum imposibil, întrucât aceasta este fundamentală), să își amintească importanța didacticii, a comunicării și a vulgarizării Antichității, poate și pentru a o smulge din ghearele celor care, fără a avea pregătirea și competența adecvată, conferă o imagine distorsionată asupra lumii antice, alimentând astfel opinii greșite și locuri comune, ulterior dificil de înlăturat ori de corectat.

Presupunerea de la care trebuie să plecăm, după părerea mea, este aceea că Antichitatea nu trebuie să rămână un patrimoniu exclusiv al celor ce o studiază, închizând-o astfel într-un „turn de fildes“. Ea trebuie să iasă dincolo de aulele universităților, către toți cei care iubesc acest inepuizabil

patrimoniu de teme, motive și valori care este lumea clasică și care nu sunt puțini, după cum o dovedește marele succes pe care îl au evocările istorice, cărțile de popularizare, romanele istorice, transmisiunile televizate și festivalurile sau evenimentele dedicate lumii antice.

Cu toate acestea, pentru a exprima cât mai adecvat ce este mai bun din potențialul încă neexploatat al lumii antice, nu se poate proceda altfel decât prin reevaluarea locului pe care îl au didactica și comunicarea ca mod de abordare structurat.

În ziua de azi asistăm la o situație paradoxală, cel puțin, atât în Italia cât și în România: Antichitatea, una dintre secvențele fundamentale ale A.D.N.-ului cultural al umanității, care a lăsat tocmai în aceste țări urme atât de evidente și invidiate de restul lumii, este dată la o parte, ca să nu spunem penalizată, atât în ceea ce privește *curriculum*-ul universitar, cât și în ceea ce privește parcursul formativ al unei mari părți dintre studenți. Efectele acestei alegeri rezultate din miopie culturală încep să se facă simțite, generând, în chiar inima cunoașterii istoriei antice, o situație de „analfabetism“.

Într-o asemenea perspectivă, siturile și muzeele arheologice capătă o importanță fundamentală, întrucât ele pot trezi experiențe cognitive de mare relevanță educațională și formativă. Într-adevăr, dacă întâlnirea cu un sit arheologic

Președintele american
și câinele său favorit

cațiile ei asupra afacerilor mondiale ar fi incalculabile. În aceeași zi, președintele Lyndon Johnson a ținut un discurs, în care a folosit celebra sintagmă „fie ca nimeni să nu dezlege câinii războiului”. Cert este că a doua zi, la 31 august 1968, Dobrînin îi comunică oficial lui Rusk că temerile și zvonurile privind mișcările militare sovietice împotriva României erau lipsite de orice fundament. În pofida acestor asigurări sovietice oficiale, îndoielile occidentale în legătură cu intențiile reale ale U.R.S.S. față de România au continuat să se mențină, ba chiar s-au intensificat în lunile ce au urmat.

Despre eventualitatea unei invazii sovietice în România în noiembrie 1968 primele informații publice au apărut în anul 2000. Pe baza unor documente declassificate din arhivele britanice, săptămânalul englez *The Observer* a publicat, în numărul din 24-30 ianuarie 2000, un articol sub semnătura jurnalistului Martin Bright (*Europe, Russia on brink of war in '68* – Europa și Rusia în pragul războiului, în 1968). Miniștrii Cabinetului laburist condus de Harold Wilson ajunseseră la convingerea că liderul sovietic Leonid Brejnev era pe cale

să ordone invadarea României. Articolul evidențiază rolul major jucat de ministrul de Externe Michael Stewart și de cel al Apărării, Denis Healey. Aceștia au reușit să îl convingă pe premierul Wilson că Marea Britanie nu poate rămâne „cu brațele încrucișate” dacă, după zdrobirea „Primăverii de la Praga”, sovieticii își vor extinde controlul direct asupra României și chiar a Iugoslaviei, aceasta din urmă fiind considerată „inima strategică” a Europei. La o reuniune secretă din 6 septembrie 1968, prezidată de premierul Wilson, s-a discutat ca, în cazul apariției unei amenințări directe asupra Iugoslaviei, să fie înarmată rezistența iugoslavă și să fie trimise unități britanice de experți, după modelul asistenței oferite partizanilor lui Tito în Al Doilea Război Mondial. Potrivit minutei reuniunii, participanții au căzut de acord că o invadare a României ar fi putut fi prima etapă în configurarea acelei amenințări directe asupra Iugoslaviei. Wilson a propus o consolidare a dispozitivului militar din Mediterana, sub acoperirea unor manevre militare, sugerând în acest sens un exercițiu al Forței Mobile a Comandamentului Aliat din Europa (AMF), anumite forme de măsuri de alertă și creșterea numărului de nave de luptă britanice în zonă, în special în Cipru și Malta. Conform autorului articolului, ministrul Apărării Healey a folosit „un limbaj apocaliptic”, afirmând că dacă NATO nu se va opune continuării expansiunii sovietice, aceasta va încuraja Moscova să întreprindă acțiuni împotriva unor țări ca Finlanda, Suedia, Iran și,

posibil, chiar împotriva unor membri NATO, ca Grecia și Turcia. De asemenea, britanicii aveau temeri serioase și în ceea ce privea posibile acțiuni militare sovietice împotriva Austriei și Berlinului Occidental.

Articolul din *The Observer* relevă faptul că pe întreaga durată a toamnei anului 1968, atât premierul Wilson, cât și ministrul de Externe Stewart au menținut un contact permanent cu autoritățile române, urmărind cu îngrijorare mișcările de trupe sovietice de la frontiera României. Ministrul de Externe britanic a vizitat România în perioada 8-9 septembrie 1968, fiind primit și de Nicolae Ceaușescu. Punctul culminant a fost la 22 noiembrie 1968 când ministrul de Externe britanic a trimis o telegramă conducerii de la București, prin care avertiza asupra iminenței unui atac sovietic (existența telegramei este confirmată și de surse române). La baza telegramei lui Stewart a stat un telex primit la 19 noiembrie 1968 de la Misiunea britanică la NATO, care conținea detalii precise privind planul de invadare a României, furnizate de serviciile de informații militare olandeze. „Trupe sovietice, ungare și poloneze, cu un efectiv total de aproximativ 150.000 de oameni, vor intra în România la 22 noiembrie, la ora 04.00. Compoziția contingentului polonez: un batalion de tancuri, două batalioane de parașutiști, șase companii de transmisiuni, trei companii de poliție militară, două regimente aerportate.”

Jurnalistul britanic constată în finalul articolului că,

Inedit din Arhivele NATO

La 19 noiembrie, Nicolae Ceaușescu participa la ședința de constituire a Frontului Unității Socialiste. În aceeași zi, misiunea britanică la NATO informa despre pregătirea invaziei sovietice

NOIEMBRIE 1968. ROMÂNIA SUB AMENINȚARE SOVIETICĂ

Imagine de la adunarea organizată în București, în august, pentru a condamna invadarea Cehoslovaciei (ambele fotografii provin din Fototeca online a comunismului românesc, cota 219/1968 (sus), respectiv cota 173/1968)

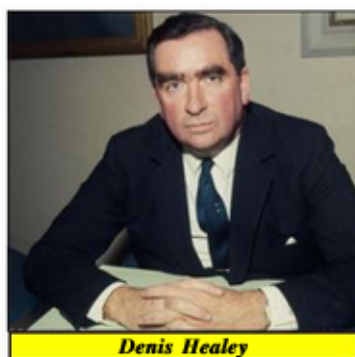
LIANA RADU

Un subiect controversat în istoriografia română l-a constituit existența sau nu a intenției unei invazii sovietice în România, după ce țara noastră a condamnat reprimarea cu brutalitate a „Primăverii de la Praga”. Documente declassificate din arhive aduc noi elemente în sprijinul ideii că Occidentul a fost serios preocupat de o asemenea posibilitate.

Din punct de vedere strict militar, reacția NATO față de ocuparea Cehoslovaciei a fost moderată și prudentă, din dorința evidentă de a nu oferi sovieticilor pretexte propagandistice pentru justificarea acțiunii lor brutale și pentru declanșarea de noi acțiuni militare în Europa de Est. În acel climat de nesiguranță sporită au proli-

ferat temerile că ar fi putut urma o invadare a României de către U.R.S.S. și aliații săi est-europeni. Acestea au luat o asemenea amploare, încât la întâlnirea din data de 30 august 1968 cu ambasadorul sovietic la Washington Anatoli Dobrînin (*Magazin istoric*, nr. 1-8/2003), secretarul de Stat american Dean Rusk l-a întrebat direct dacă „are

vreun temei în baza căruia i-ar putea da asigurări că nu se intenționează o acțiune împotriva României”. Răspunsul diplomatului sovietic a fost că nu are informații oficiale, dar că personal se îndoiește că se intenționează o astfel de acțiune. Rusk a cerut „în numele umanității” ca o asemenea intervenție să nu fie întreprinsă, deoarece impli-

Denis Healey

că numai forțele sovietice totalizau un număr de 13-16 divizii din zona sud-vestică a U.R.S.S. (regiunile militare Carpatică, Odessa și Kiev), la care se adăugau trei divizii aeromobile (de desant aerian). La acestea se adăugau efective poloneze, ungare și bulgare, însumând 21 de divizii și o divizie aeromobilă (de desant aerian). Capabilitățile de desant amfibiu sovietice și bulgare din Marea Neagră se ridicau la aproximativ două-trei divizii. În fine, se aprecia că această forță va fi sprijinită de un număr de 890 de avioane de luptă sovietice și de 1.265 de avioane de luptă poloneze, ungare și bulgare (din conținutul anexei lipsește estimarea forțelor române).

SITCEN a prezentat, în continuare, situația de alertă existentă în cadrul NATO în acel moment. La nivelul întregului Comandament Aliat din Europa (ACE) se luaseră măsuri pentru intensificarea culegerii și raportării de informații (*intelligence*). Numai la nivelul Regiunii Centrale se executa revizuirea planurilor de alertă și a celor operaționale și se făceau „pregătiri discrete” pentru posibilă implementare a alertei. De asemenea, în

Regiunea Centrală se procedase la sporirea numărului de personal prezent în unități.

După încheierea celor două prezentări, amiralul Henderson a reamintit Comitetului că la încheierea recentelor reuniuni ministeriale (este vorba de reuniunea Consiliului Nord-Atlantic/NAC la nivelul miniștrilor de Externe și ai Apărării, din 14-16 noiembrie 1968) s-a declarat că orice viitoare invazie a Rusiei în Europa de Est va produce o situație internațională cu cele mai grave consecințe. Totuși, el a atras atenția asupra faptului că, așa cum s-a conchis în raportul cu privire la posibila amenințare la adresa NATO în cazul unor acțiuni militare sovietice în Europa răsăriteană, raport adresat de Comitet Secretarului General NATO la 13 noiembrie 1968, o invadare a României nu va constitui o amenințare directă împotriva NATO.

Conținutul discuțiilor care au urmat (probabil foarte scurte, având în vedere faptul că ședința s-a suspendat la ora 09.50 GMT) nu este consemnat în minută. Membrii Comitetului Militar au decis ca amiralul Henderson, în virtutea funcției sale de reprezentant al acestui organism în Consiliul Nord-Atlantic și în Comitetul de Planificare a Apărării, să susțină următorul punct de vedere: Deși s-a crezut că numai cu forțele Pactului de la Varșovia din jurul României nu ar fi posibil ca U.R.S.S. să declanșeze o invazie la scară mare a acestei țări, dacă s-ar fi opus rezistență de către forțele române, se pare că această evaluare nu mai este de actualitate, existând timp pentru creșterea numărului de forțe sovietice și, așa cum s-a

indicat în ultima telegramă a JIC de la Londra, creându-se posibilitatea întăririi acestora cu trupe aeropurtate deplasate spre Vest. Din acest motiv, acum pare posibil că o invazie sovietică ar putea fi executată cu succes, chiar împotriva rezistenței opuse de forțele române. Amenințarea directă la adresa NATO nu a crescut foarte semnificativ. Disponibilitatea unor porturi suplimentare la Marea Neagră, adăugate celor deja disponibile în Rusia și Bulgaria, ar putea constitui o amenințare sporită pentru zona turcească.

În acest stadiu, Comitetul Militar nu ar putea recomanda adoptarea niciunei măsuri cu caracter militar, nici a celor prevăzute în Sistemul de Alertă sau a altora, de exemplu, poziționarea Forței Mobile a ACE (AMF) în Regiunea de Sud. O asemenea acțiune ar fi prematură pe baza informațiilor actuale și de valoare îndoielnică, chiar și dacă invadarea României ar avea loc. Dacă NATO va decide să reacționeze la o invazie în România, atunci se consideră că măsurile selectate trebuie să fie la vedere, publice.

Din analiza mandatului încredințat Președintelui Comitetului Militar, se desprind două concluzii importante. Prima ar fi aceea că, într-adevăr, britanicii au jucat un rol important în declanșarea alertei cu privire la pericolul iminent de invadare a României de către sovietici, fie și numai în virtutea faptului că informațiile oferite de JIC au fost decisive în acest sens (nu trebuie omis faptul că JIC, care coordona activitatea tuturor serviciilor britanice de informații și coopera cu aliații, se afla în subordinea directă a

din păcate, documentele de arhivă descoperite de el nu dezvăluie de ce sovieticii au anulat invazia în ultimul moment.

Suntem acum în măsură, pe baza studierii unui document declassificat din arhivele NATO, să aducem o serie de precizări și clarificări privind momentul 22 noiembrie 1968. Faptul că aliații occidentali au luat în calcul ziua de 22 noiembrie ca pe un moment probabil al declanșării unei acțiuni militare sovietice împotriva României este demonstrat de conținutul minutei unei ședințe speciale a Comitetului Militar NATO. Tensiunea era determinată și de faptul că evenimentele se desfășurau doar la șase zile de la reuniunea Consiliului Nord-Atlantic, care adresase un avertisment voalat la adresa U.R.S.S. („Alianța solicită Uniunii Sovietice, în interesul păcii mondiale, să se abțină de la folosirea forței și de la amestecul în afacerile interne ale altor state... În mod clar, orice intervenție sovietică, directă sau indirectă, afectând situația din Europa sau din Mediterană, va crea o criză internațională cu grave consecințe.”) O eventuală intervenție militară a Uniunii Sovietice împotriva României ar fi reprezentat o ignorare

și o sfidare a aceluia avertisment. Ședința Comitetului Militar NATO a fost convocată în dimineața zilei de 22.11.1968, la ora 09.00 GMT, de către președintele Comitetului, amiralul britanic Sir Nigel Henderson. În mod obișnuit, Comitetul Militar se întrunea bisăptămânal, ținerea unei ședințe speciale sugerând prin ea însăși gravitatea și urgența problematicei abordate. O dovadă suplimentară în acest sens este și faptul că la ședință a fost invitat un reprezentant al Misiunii militare franceze la NATO (Franța se retrăsese în 1966 din structura militară integrată a Alianței, inclusiv din Comitetul Militar, în care a revenit oficial numai în anul 1995). Reuniunea a avut loc în Sala de prezentări a Centrului de Situație (SITCEN) de la Cartierul General NATO din Bruxelles.

Ordinea de zi a inclus un singur punct, respectiv „Amenințarea militară sovietică la adresa României”. Amiralul Henderson a informat membrii Comitetului că a convocat ședința specială pentru a discuta evoluțiile survenite în timpul nopții privind o posibilă amenințare sovietică la adresa României. El a atras atenția asupra conținutului a două rapoarte de informații (*intelligence*) primite la 21 și 22 noiembrie de la Statul Major General al Apărării Naționale Elene și a unui primit la 21 noiembrie de la delegația daneză la NATO, precizând că informațiile conținute în acele rapoarte, împreună cu

Premierul britanic Harold Wilson

alte informații ulterioare, au fost sintetizate într-un raport de informații al Comitetului pentru Informații Întreținute (JIC) din Londra, care a parvenit la Cartierul General NATO în cursul nopții. Contrazicând o estimare anterioară din 21 noiembrie 1968, acest raport de informații conchidea că acumularea de evenimente neobișnuite nu poate exclude posibilitatea ca mișcările forțelor Pactului de la Varșovia recent detectate să constituie o pregătire pentru o acțiune militară împotriva României. Președintele Comitetului Militar a adăugat și faptul că un buletin de informații primit de la autoritățile militare franceze, tot în cursul nopții, confirmă în mare măsură concluzia ultimului raport al JIC din Londra.

După această scurtă punere în temă, Divizia Informații a Statului Major Militar Internațional a prezentat participanților ultimele informații privind dispunerea forțelor Pactului de la Varșovia în vecinătatea României și tăria comparativă a forțelor române. Din conținutul unei anexe la minută, rezultă faptul

Ambasadorul Dobrinin și Henry Kissinger, cu spatele

Semnarea Tratatului de Pace cu Germania, în Sala Oglinzilor de la Versailles

Rezultatele războiului abia terminat, prin armistițiul din 11 noiembrie 1918 (chiar dacă operațiunile militare au continuat și după noiembrie 1918, ele s-au oprit pe fronturile principale), au fost puse în evidență cu ocazia păcii ce a urmat sângerosului conflict. Delegații chemați la Paris au fost salutați, la 18 ianuarie 1919, orele 15.00, de președintele francez R. Poincaré, în saloanele de la Quai d'Orsay.

Întrebarea de ce Parisul trebuia să fie gazda păcii nu și-o punea, în acel moment, nimeni. Franța fusese principala victimă și era principalul stat ce contribuise la victorie. De ce tocmai la Versailles, în decorul celui de Al Doilea Imperiu? Răspunsul părea simplu: acolo se proclamase, în 1871, Imperiul German! Venise ora revanșei. Gestul reprezenta o umilință inutilă impusă Germaniei; la acțiunea lipsită de tact a lui Bismarck, cu 50 de ani mai înainte, se răspundea cu aceeași monedă...

La Paris s-au strâns delegați din 27 de țări, state aliate sau asociate, după efortul fiecăruia la război și la victorie. Efort foarte diferit – unele țări din America de Sud neavând altă contribuție decât ruperea relațiilor cu Puterile Centrale. Participau și state noi, precum Cehoslovacia sau Polonia. Lipseau reprezentanții țărilor învinse, deoarece nici nu fuseseră invitați. Pacea a fost întotdeauna a învingătorilor! Dar condițiile sale trebuie discutate cu învinșii, altfel, ele rămânând mereu sub semnul contestației.

Sedințe care au durat 1.646 ore

Așa s-a și întâmplat cu pacea care tocmai începea a se discuta la Versailles. Pentru prima dată de la tratatul încheiat în Westfalia, în 1648, limba oficială a dezbaterilor nu a mai fost doar franceza. Nici Wilson, nici Lloyd George nu o cunoșteau... Așa că limba engleză a devenit oficială, alături de franceză. Programul Conferinței de Pace a fost cel propus de președintele american și susținut de Lloyd George, fiind definit în cinci

Cabinetului britanic). O a doua concluzie pornește de la faptul că o serie de măsuri și acțiuni preventive pe care Cabinetul britanic le avea în vedere (cum ar fi, de pildă, consolidarea în ascuns a dispozitivului militar NATO în Mediterana sub acoperirea desfășurării unor exerciții militare, respectiv manevre ale Forței Mobile a ACE/AMF) nu au fost agreate de membrii Comitetului Militar. Acest fapt ne îndreptățește să presupunem că S.U.A. nu au fost de acord cu luarea unor măsuri pe care sovieticii le-ar fi putut considera drept potențial ostile și implicând un anumit grad de amenințare militară. Conducerea americană urmărea cu foarte multă atenție evenimentele din Europa de Est și nu dorea, din multiple motive, o agravare a relațiilor cu U.R.S.S., ci o detensionare diplomatică. Este semnificativ faptul că într-o telegramă transmisă de secretarul de Stat Dean Rusk ambasadorului american la Moscova, la 23 noiembrie 1968, acesta îl informa despre conținutul discuției avute în ziua precedentă de subsecretarul său de Stat cu ambasadorul A. Dobrînin. Deși discuția viza alte probleme, demnitarul american abordează pe scurt și dezvoltările

recente din Europa de Est. „Subsecretarul de Stat a spus că i-au atras atenția zvonurile privind intensificarea activităților militare în Europa de Est, dar conform obiceiului său nu dorește să întreprindă demersuri oficiale pe bază de zvonuri și ar prefera să se bazeze pe asigurările date de Dobrînin secretarului de Stat la sfârșitul lunii august în ceea ce privește alte viitoare mișcări sovietice în Europa de Est după invadarea Cehoslovaciei. Dobrînin a întrebat dacă secretarul de Stat pune la îndoială asigurările date la sfârșitul lui august, caz în care el ar putea întreba în mod oficial Moscova dacă acestea erau încă în vigoare. Subsecretarul de Stat a spus că el nu pune la îndoială asigurările, ci se întreabă dacă în mintea lui Dobrînin există vreo îndoială privind continuarea valabilității lor. Dobrînin a spus că nu are niciun fel de îndoială că declarațiile făcute secretarului de Stat la sfârșitul lui august rămân valabile“. Căpșii ale acestei telegrame au fost trimise Misiunii S.U.A. la NATO, la Belgrad, București și Londra.

A existat cu adevărat un pericol iminent de invadare a României la sfârșitul lui noiembrie 1968? Adevărul nu este ușor de stabilit, în absența acce-

De la stânga la dreapta: James A. Roberts (adjunct al Secretarului general NATO); Manlio Brosio (Secretarul general) și Lord Coleridge (Secretarul executiv), la reuniunea Consiliului Nord-Atlantic din 16 noiembrie 1968 (NATO Photo, Ref. no: 6356-21)

sului la arhivele ruse. În mod evident, în acea perioadă Uniunea Sovietică purta un dur „război al nervilor“ cu autoritățile comuniste de la București, cu scopul de a le intimida și a le face mai docile și dispuse la compromis, lucru pe care într-o anumită măsură l-a realizat. Chiar dacă sovieticii nu au avut un plan concret de invazie în noiembrie 1968, este fără îndoială că o acțiune militară împotriva României a constituit o lungă perioadă de timp, cel puțin până la mijlocul anilor '70, o opțiune valabilă pentru conducerea de la Kremlin.

Din fericire, acea invazie nu a mai avut loc. Istoricul britanic Ben Pimlott consideră că decizia U.R.S.S. de a nu invada România în noiembrie 1968 a constituit „un moment definitoriu al secolului al XX-lea“, un punct de glisare către dezvoltările ulterioare, care au determinat încetarea Războiului Rece, în opinia sa „fiind posibil ca ea să fie chiar mai importantă decât decizia de a nu zdrobi Solidaritatea în Polonia“. ■

Dean Rusk, președintele Johnson și Robert McNamara, secretarul Apărării

semnificativă. Abia în a treia lună, respectiv după 24 martie, activitatea Consiliului a devenit cu adevărat importantă. Un Consiliu care, în fapt, era format din patru, Japonia neparticipând decât rareori, și, apoi, din trei (Orlando, șeful guvernului italian, care, oricum, nu se pronunța în Consiliu decât în problemele naționale, a părăsit lucrările, datorită opoziției Consiliului față de revendicările italiene din Fiume și Dalmația). Situația a fost descrisă, nu fără maliție, de același Henry Kissinger: „S-a dovedit, de fapt, că negociatorii italieni veniseră la Paris ca să-și încarce prada, și nu ca să elaboreze o nouă ordine mondială”.

Vioara întâi a fost Clemenceau. Avea, în acel moment, 77 de ani. Dar era de o vigoare neobișnuită. La 19 februarie tocmai fusese ținta unui atentat. În momentul în care mașina plecase de la locuința sa, din str. Franklin, și intrase pe str. Delessert, un anarhist, Louis-Emile Cottin (1896-1937), a tras trei gloanțe asupra lui. Două l-au ocolit, dar al treilea l-a atins, fără să-i afecteze vreun organ vital. Trei zile a resimțit dureri, în a patra a reușit să se ridice din pat și a reînceput să lucreze. Constituția îi era robustă și avea o excelentă poftă de viață, după cum o demonstrase dintotdeauna. Glumea neîntrerupt cu doctorul

Semnatarii Armistițiului cu Germania și faimosul vagon

Gosset și cu sora Theoneste, cei care primiseră în grijă ilustrul pacient: „Ce nenorocire că m-a ratat! Ce magnifică apoteoză!”

La 27 februarie și-a reluat activitatea în biroul din str.

Saint-Dominique. Clemenceau se bucura de o mare popularitate, nu doar în Franța, ci și mult dincolo de granițe. Foarte inteligent și foarte... francez, cu gusturi și comportament de om politic de veac al XIX-lea, autoritar, inflexibil, trecea drept salvator al țării, prin extraordinara forță de a crede în victorie. A fost supranumit „Tigrul”, „Tatăl victoriei”. Era anticlerical, pornit contra Vaticanului și a Casei de Habsburg.

Din păcate, părea să îi scape noul în politică, să nu îl poată interpreta la adevărata valoare. De pildă, nu a văzut în revoluția din Rusia decât o trădare a Franței în război...

Greu de spus, după cum a remarcat același Kissinger, dacă ar fi reușit să reînstaureze conceptul lui Richelieu, de supremație europeană a Franței. Însă aducerea Ger-

maniei în vechea postură, de la mijlocul secolului al XVII-lea, chiar a reprezentat voința sa supremă. A și propus-o la Conferință, cerând separarea Renaniei de Germania, dar s-a lovit de opoziția atât a delegației S.U.A., cât și a celei engleze.

... un puritan...

Un iacobin, cum era Clemenceau, a avut alături, la Conferința de Pace, un puritan, în persoana lui W. Wilson. Un puritan vizionar, de o extraordinară popularitate în acei ani. Părea imaginea celui ce reprezenta o țară în

Arthur Balfour și Winston Churchill

titluri: Liga Națiunilor; Reparațiile; Noile state; Frontierele; Coloniile. Urma a fi semnate nu unul, ci o suită de tratate, toate având, ca bază și început, tratatul de constituire a Ligii Națiunilor (propunerea aparținând tot președintelui american). Problemele dezbătute de Conferință se anunțau deci numeroase. De aceea au fost create 58 de comisii.

W. Wilson chiar credea că era capabil să moralizeze lecția războiului. Declara că dorea „nu o pace susținută pe forța militară, ci numai pe sancțiunile morale, pe garanțiile comune, pe un organism permanent”. Deocamdată, se ajunsese la tratative de pace ca urmare directă a victoriilor de pe front, cum a ținut să remarce de la început G. Clemenceau (premier la al doilea mandat din 16 noiembrie 1917), iar realitatea unui alt conflict nu se putea evita decât prin măsuri concrete de securitate. Inițial, chiar și omul politic francez părea să fie atras de entuziasmul unei cruciate pentru instaurarea dreptului și civilizației. La 11 noiembrie chiar proclamase, într-un discurs din Camera Deputaților, că „Franța, ieri soldat al lui Dumnezeu, azi soldat al Umanității, (și care) va fi totdeauna un soldat al Idealului”. Fusese clipa lui de efuziune! Și-a revenit însă repede...

Pentru pregătirea păcii exista deja Consiliul suprem de... război (!?) format din cei patru comandanți ai națiunilor mari aliate, respectiv Philippe Pétain (devenit mareșal în noiembrie 1918), Douglas Haig, John J. Pershing și generalul italian Armando Diaz

Președintele american W. Wilson (salutând) și cel francez, Raymond Poincaré

(1861-1928), sub președinția mareșalului Ferdinand Foch, organism ce funcționa, din octombrie, la Versailles și care stabilise clauzele militare, în afara oricăror considerații politice. Lui i s-a alăturat Consiliul celor zece, ca organism esențial al Conferinței, format din șefii de guvern din S.U.A., Franța, Anglia, Italia și Japonia, însoțiți de miniștrii de Externe (cu rol important în susținerea diferitelor puncte de vedere ale propriilor premieri. În mod special a ieșit în evidență Sidney Sonnino, ministrul de Externe al Italiei, cel care, adesea, „l-a pus în umbră” pe premierul în

funcție, Vittorio Orlando). Pe lângă Consiliu funcționau și 52 de comisii specializate (cel mai mult s-au discutat problemele teritoriale, pentru a căror rezolvare s-a înființat câte o comisie specială pentru fiecare țară). De asemenea, au fost create și alte comisii, care s-au ocupat de diverse probleme: reparații; porturi; căi ferate și maritime; criminalii de război... Henry Kissinger a calculat numărul de ședințe la care au participat membrii comisiilor: 1.646!

„Tigrul”...

Conferința a funcționat cu o mai slabă eficiență decât Congresul de la Viena, din 1814-1815, cu care a fost comparată adesea. Cei patru mari nu au putut controla lucrările, precum o făcuseră miniștrii de Externe la Viena, un secol mai înainte. Vorbitorii au fost mereu disturbați de la chestiunile esențiale și obligați să se ocupe de chestiuni secundare. Forul cel mai înalt al Conferinței a fost Consiliul Suprem (acel Consiliu nu a funcționat propriu-zis decât în prima lună, când s-au constatat diversele probleme la care Conferința urma să dea o rezolvare. Din acea fază au început să apară dificultăți, create de refuzul Germaniei de a da curs unei note a aliaților cu privire la Polonia). În acea primă lună rolul principal l-a deținut W. Wilson. În a doua, Wilson și Lloyd George au fost nevoiți să plece acasă, în timp ce G. Clemenceau se găsea în convalescență. Munca delegaților supleanți, Arthur Balfour, W. Churchill, André Tardieu și Edward M. House, nu a fost deloc

Edward M. House discutând cu ziariști

Clemenceau, care găsea bolșevismul periculos și dorea instituirea unui cordon sanitar împotriva lui și chiar o intervenție armată (astfel a avut loc expediția împotriva efemerei republici de la Odessa, înființată la începutul anului 1918, nefericit sfârșită!).

În ajunul deschiderii Conferinței de la Paris, Congresul sovietelor a adresat Alianțelor un vibrant apel pentru încheierea unei păci fără anexiuni și despăgubiri. Cu puțin timp înainte, la sfârșitul lui decembrie 1918, Maksim Litvinov, reprezentantul guvernului sovietic în Marea Britanie, luase legătura, la Stockholm, cu reprezentanți americani, cărora le-a făcut

cunoscut că Rusia sovietelor nu uita de datoriile față de occidentali, sugerând chiar noi investiții în minele țării. Au propus ca o delegație sovietică să fie prezentă la Paris, la deschiderea Conferinței. Clemenceau a refuzat însă. La 22 ianuarie 1919, Wilson a propus ca reprezentanți ai diferitelor grupări antagoniste din Rusia să se întâlnească pe insula Prinkipo, din Marea de Marmara, cu reprezentanți ai Alianțelor. La 6 februarie, Gheorghe Cicerin, comisarul poporului pentru Afaceri Străine, a acceptat condiționat. Rușii albi au refuzat. Până la urmă, nu s-a mai dus nimeni. Alianții l-au susținut pe exploratorul și amiralul Aleksandr Kolceak (1874-1920),

căruia i-au și promis ajutor material (parțial, l-au și dat!). Dar, până în septembrie, Kolceak nu s-a impus, ci, dimpotrivă... Și, astfel, Rusia a rămas nereprezentată la Conferința de Pace. A avut soarta țărilor învinse.

Înainte de toate, pentru paguba Tratatului de Pace! Pentru că nu a implicat cele două cele mai puternice națiuni ale Europei – Germania și Rusia. Împreună, ele însemnau mai mult decât jumătate din populația Europei, ca și cel mai important potențial militar. Orice construcție europeană care le ocolea era sortită eșecului, mai devreme sau mai târziu. ■

(Va urma)

TACTICĂ MILITARĂ (Criptografie: 3, 5, 2, 8)

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluție **DIPTIC**, 2/2010

1. CODAS
2. OLIMP
3. DIANA
4. AMNAR
5. SPARTACUS
6. APOLO
7. COMIS
8. ULISE
9. SOSEA

Soluție joc **ÎN RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ**, apărut în nr. 2/2010, p. 76

CAROL ATACĂ PE FLANCURI

(CA – R – O – LA – T/A – CA – PE/F – LA – N/CU – R – I)

expansiune, cu o contribuție mare la victorie și care nu cerea nimic la Conferința de Pace. Pentru europeni, apărea ca un profet. Promova stabilirea unor drepturi egale între state, fapt care ar fi permis menținerea păcii, prin intermediul securității colective: „Dreptul trebuie să se întemeieze pe forța comună, nu individuală, a națiunilor de a căror concordie va depinde pacea. Firește că nu poate exista o egalitate de teritorii sau de resurse, ca de altfel orice tip de egalitate, care nu este dobândit prin obișnuita dezvoltare pașnică și legitimă a popoarelor însele. Dar nimeni nu cere mai mult și nu se așteaptă la mai mult decât la egalitatea în drepturi. Omenirea caută acum libertatea de existență și nicidecum exemplificări ale echilibrului de forță“. Sunt cuvintele rostite în fața Senatului, în ianuarie 1917.

Nu toți îi înțelegeau însă ideile; mai ales în Europa – unde trecea aproape ca un neînțeles. Dar, în vizita pe care a înțeles-o, la sfârșitul anului 1918 și începutul lui 1919, în Franța, Anglia și Italia, a fost primit cu un dezlănțuit entuziasm. În mod cert, era apreciat... omul. Împotriva agresiunii, Wilson era convins că se poate lupta cu argumente morale, nu geopolitice. Ideea esențială, promovată la Conferința de Pace, era reprezentată de organismul Ligii Națiunilor. Însă nu-i aparținea; i-o sugerase ministrul de Externe

britanic Sir Edward Grey, într-o scrisoare trimisă lui House, omul de încredere al lui Wilson: „Va propune președintele înființarea unei Ligi a Națiunilor care să se oblige să se situeze împotriva oricărei puteri care ar călca un tratat... sau care ar refuza, în cazul unei dispute, să adopte o altă metodă de rezolvare decât războiul?“ Englezii evitau de sute de ani alianțele deschise. Dar desfășurarea războiului îi obligase la metode noi de abordare. Wilson i-a răspuns foarte interesat. Iar Grey nu a fost surprins să vadă că, în mai 1916, Wilson a început să

gătorii din America nu i-au înțeles însă preocuparea pentru problemele Europei. Reginei Maria, cu care s-a întâlnit la Paris în aprilie 1919, i-a făcut impresia unui „predicator înăscut... foarte convins că întotdeauna are dreptate... că va avea mereu ultimul cuvânt de spus... prea atașat de sunetul propriei voci“.

... și „un Don Quichotte orb și surd“

Între Clemenceau și Wilson, între „un vandeau tricolor“ și „un teolog presbiterian“ apărea Lloyd George, dinamic, ingenios, dar, mai ales, un pragmatic, ce știa să-l dezarmeze pe Wilson, dar și să-l enerveze pe Clemenceau. A devenit rapid o victimă a jurnaliștilor, pierzându-și mult din prestigiu. Economistul Keynes, care nu-l simpatiza deloc, spunea despre

el că era „un Don Quichotte orb și surd“. La Conferință, ceea ce a urmărit cu obstinție a fost să obțină cât mai multe beneficii pentru Anglia.

Cei trei erau făcuți să nu se înțeleagă. *Per forza* au încercat să o facă. A fost, de pildă, semnificativă atitudinea față de Rusia. Când au început lucrările conferinței, în Rusia, anarhia era totală. Felul în care era privită situația la Paris era însă diferit. Anglo-americanii ar fi dorit să ia sfârșit războiul civil și țara să își trimită delegații la Conferință. Nu de aceeași părere era însă și

vorbească despre Liga Națiunilor. Desigur, ca invenție proprie...

În ianuarie 1918 a venit cu acele faimoase 14 puncte (primele 8 erau obligatorii, celelalte 6 „se cuvenea“ doar să fie luate în considerare). Wilson propunea o lume bazată pe legi, nu pe interese; pe principii, nu pe putere. El chiar credea că existența unui regim democratic putea să împiedice războiul, prin chiar simpla sa existență. Nu înțelegea naționalismul european și era potrivnic oricăror tratate secrete. Ale-

Uzina de Gaz și biserica Sf. Spiridon, la 1900

Barbu Ștefănescu Delavrancea a fost ales primar în sedința din 29 iunie 1899, ținută sub președinția lui N. Filipescu, președintele Comisiei interimare, cu 30 de voturi pentru și o abținere. La alegerea sa, declara: „Nu la onoarea ce-mi faceți mă gândesc, ci la greaua sarcină ce-mi dați de îndeplinit. Sunt ani de când marile lucrări de înfrumusețare și salubritate începute cu succes de primarii anteriori au fost întrerupte și ca o primă datorie a mea consider continuarea lor“.

Exproprieri de strictă utilitate publică

În momentul instalării ca primar, trei chestiuni erau la ordinea zilei: iluminatul public, tramvaiul electric și alimentarea cu apă. Adresându-se consilierilor, care nu cunoșteau sau nu voiau să cunoască nevoile populației și nu-i reprezentau interesele, le spunea: „Aș dori ca domnii consilieri să vie în zilele de audiență să audă ce cere populația săracă. Ea nu cere reduceri de taxe, ci pavaj, lumină, canalizare. Fondurile comunei vor trebui împărțite așa, încât să se satisfacă și cerințele populației sărace, pentru

care de mai mulți ani nu s-a făcut mai nimic. Am privit cu toții Calea Victoriei și centrul orașului, va trebui să mai privim de aici înainte și periferia.“

Fidel acestor principii, fără a neglija unele lucrări în centrul orașului, ca pavarea străzilor Lipscani și Calea Victoriei cu pavaj de piatră și podirea lor cu trotuare de bazalt din dale galbene, a făcut străzi și construcții la periferia de atunci a orașului, cum sunt cele de pe terenul Gramont, precum și în zona vici lui Băicoianu de la Filaret. De asemenea, în această perioadă, s-a hotărât deschiderea străzilor Izvoreanu și Nifon, precum și a străzii Filaret.

Prin strădania depusă de Barbu Delavrancea s-au prelungit străzile Lucaci și Traian până în strada Trifoiului, al cărui plan era decretat încă din 1897. S-au parcelat terenurile din Calea Griviței și s-au tăiat străzi lăturalnice acesteia, care s-au aliniat, pavat și iluminat. De asemenea, s-au deschis străzile de pe lângă fabrica Lemaître (Timpuri Noi) și cele din cartierul Ferentari.

Între anii 1899-1901 s-au executat lucrări de aliniere pe 120 de străzi atât din centrul orașului, cât și de la periferie: Calea Rahovei, Sapienței,

Dudești și Colțea; deschiderea străzilor Pantelimon și prelungirea actualului Bulevard Coșbuc; alinierea străzilor Bosianu și Șoseaua Basarab; alinierea Căii Victoriei și lărgirea ei între str. Lipscani și cheiul Dâmboviței; alinierea străzilor Academiei și Biserica Enei; prelungirea Bulevardului Independenței, precum și exproprierea terenurilor pentru construirea Facultății de Medicină.

Din 1897 Bucureștii aveau alte limite teritoriale, în oraș fiind incluse multe cartiere insalubre ce-l înconjurau. Cartierul Tei, de pildă, a fost pavat și, pentru ușurarea canalizării lui, s-a tăiat un șanț de scurgerea apelor în canalul din Ștefan cel Mare. Barbu Ștefănescu Delavrancea nu a cheltuit prea mulți bani cu exproprierile, iar cele făcute au fost pentru stricta utilitate publică. De aceea el a reușit lucrări importante atât în centru, dar mai ales la periferie, într-o perioadă destul de grea.

Adio tramvaiului tras de cai

O altă chestiune pentru care primarul s-a luptat a fost generalizarea iluminatului electric. În noiembrie 1899, la câteva luni după venirea sa la Primărie, se încheia contractul concesiunii iluminării cu petrol a orașului, soluție tehnică la care primarul nu aderă. Prin adoptarea unui nou contract de iluminare a Capitalei, inițiat de Delavrancea în 1901, se prevedea atât fabricarea cât și distribuția energiei electrice, înălțându-se dreptul de monopol al Uzinei de Gaz, ce asigurase până atunci iluminatul.

Tramvaiul cu cai (stânga) a fost înlocuit de cel electric

PRIMARUL BARBU ȘTEFĂNESCU DELAVRANCEA

IONEL ZĂNESCU

Despre Barbu Ștefănescu Delavrancea (1858-1918) s-a scris foarte mult, dar mai ales despre scriitorul și omul politic, nu și despre primarul Capitalei (între anii 1899-1901).

A urcat treptele sociale una după alta, de la elev la student, de la institutor la ziarist și de aici la cele mai înalte ierarhii sociale, de la Cameră până la Senat. Originea umilă și devotamentul profund față de oamenii de rând i-au atras, nu o dată, critici.

În calitate de primar al Capitalei a fost atacat în Parlament de liberali, pe care îi părăsise, deși nici în Partidul Conservator nu avea să capete mai multe satisfacții, în problema națională sau în cea țărănească. Când lua cuvântul în Parlament îi critica deopotrivă și pe unii și pe alții, „politicieni roși de ambiții și interese înguste”; iar la ședințele Camerei și ale Consiliului comunal nu vedea „decât miniștri cu perna-n cap și morala în călcăie”.

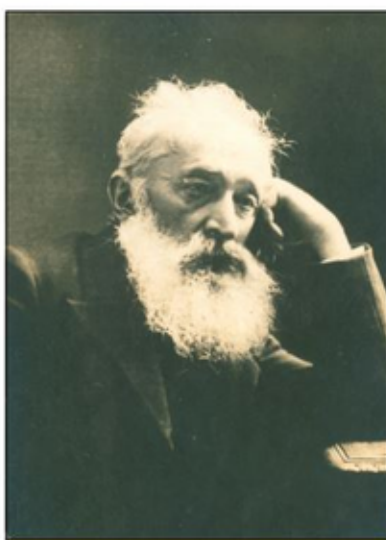
Odată, în societatea lor, un toast în cinstea țărănimii a stârnit hohote de râs. Barbu Delavrancea a spart paharul și a ieșit trântind ușa, declarând: „Nu am ce căuta într-o adunare unde se râde de suferințele poporului român!”

31.067 case, dintre care doar 8.232 erau abonate la ridicarea gunoaielor. Conform regulamentului în vigoare, abonamentul era facultativ și se făcea de către proprietari, însă peste 40% dintre locuitorii Capitalei se serveau de acest serviciu fără a plăti. În atare condiții, Consiliul comunal, în ședința din 12 ianuarie 1900, hotărăște obligativitatea abonamentului, acesta contribuind într-o bună măsură la curățenia orașului.

Tot în interesul cetățenilor s-au înființat abatoarele pentru vitele mici, porci, oi, miei, animale, ce erau tăiate până atunci prin curți, întreținând un pericol permanent pentru igiena orașului și sănătatea consumatorilor. Tot acum s-a interzis tăierea micilor în subsolul hălei Ghica. De asemenea, s-a hotărât realizarea unui sistem frigorific în hale și la abator, carnea de consum către hale urmând să fie transportată cu vagoane speciale de către Societatea tramvaielor.

Cu toate că a venit în fruntea administrației în vremuri grele, Delavrancea a fost unul dintre primarii care au luptat permanent pentru înfrumusețarea orașului. În acest scop, târgul de vechituri a fost mutat din Piața Bibescu la Vitan, s-a mărit și s-a amenajat oborul de vite, iar în centrul Capitalei, pe stâlpi anume destinați și pe diferite edificii particulare, au apărut reclame electrice, ca în marile orașe ale Europei.

Barbu Ștefănescu Delavrancea și arhitectul Ion Mincu au plănuit ridicarea unui nou edificiu pentru Primărie, lipsită de un local propriu corespunzător, și introducerea stilului arhitectonic

B.P. Hasdeu,
*beneficiarul unei pensii viagere
date de Primăria Capitalei*

vechi românesc la unele construcții publice. Dar lipsa de fonduri și timpul scurt în care Barbu Delavrancea a fost primar au făcut ca planurile lor să nu se realizeze. De altfel, cât a stat în fruntea Primăriei l-a chinuit lipsa de fonduri și veșnic s-a frământat „cum se pot spori veniturile comunei fără a spori impozitele”. Soluția găsită era principiul „că modernizând orașul, vom mări și fondurile comunei”.

În preocupările sale legate de administrarea acestui mare oraș s-a înscris și trecutul Capitalei. Primarul a sprijinit cu fonduri (29.268 lei) tipărirea *Istoriei Bucureștilor* a lui Ionescu-Gion. Nu i-au scăpat din vedere nici divertismentele populare: l-a însărcinat pe I.L. Caragiale cu redactarea unui raport, în care dramaturgul propunea construirea unui teatru popular. Probabil de aceea primarul care i-a urmat, C.F. Robescu, avea să-i reproșeze lui Delavrancea că în timpul mandatului său a dat

bani „până și lui Caragiale [...] ăla, berarul”.

În noianul tuturor acestor acțiuni, a avut și satisfacția de a înlătura opoziția Consiliului comunal cu prilejul votării unei pensii viagere pentru B.P. Hasdeu (1838-1907). A participat, împreună cu I.L. Caragiale, la sărbătorirea a 500 ani de la nașterea lui Gutenberg, organizată de lucrătorii tipografi. Cu acel prilej Delavrancea a promis tot sprijinul pentru ridicarea nivelului cultural al tipografilor, prin înființarea unor școli de adulți, unde să se predea ortografia, punctuația gramaticală și estetica, „în așa fel încât chiar Academia să fie geloasă”.

De altfel, Delavrancea, în calitate de primar, a înființat în București o școală-atelier profesională și de meserii, în care erau primiți fiii cetățenilor fără mijloace materiale.

Barbu Ștefănescu Delavrancea nu a fost scutit de amare deziluzii. În Parlament a fost acuzat de risipă și incorrectitudine în administrarea Capitalei și în concesionarea tramvaielor. La aceste acuzații a răspuns: „Întotdeauna am recunoscut că deasupra mea sunt mai mulți decât dedesubtul meu și în sus m-am uitat cu admirație, dar în jos cu simpatie și milă. La cinste însă, cunosc egali, cunosc inferiori, sunt și necinstiți, dar superiori nu cunosc.”

Astăzi, putem spune că Barbu Ștefănescu Delavrancea prin realizările sale, prin ideile și principiile pe care le-a promovat în administrația orașului, a fost unul dintre marii primari ai Capitalei, nu numai unul dintre marii scriitori ai țării. ■

Barbu Ștefănescu Delavrancea a dus tratative cu Societatea Anonimă Română pentru introducerea și generalizarea tramvaiului electric, iar după încheierea lor a expus problema în fața Consiliului comunal. Primarul menționa că orașul suferea pe atunci „de revoltătorul aspect al cailor încovoiați de povara vagoanelor trase la deal. De acest neajuns vom scăpa; vor dispărea caii, înlocuiți prin electricitate”. În concluzie – arăta primarul –, „să avem în vedere că dacă consiliul actual nu va hotărî introducerea tramvaiului electric, o vor hotărî urmașii noștri și ar fi o rușine și o ofensă pentru Capitală să tolereze o asemenea tracțiune” (tramvaiul cu cai).

Odată adoptat noul proiect, au început lucrările de introducere a tramvaiului electric pe Șoseaua Basarab, de la podul Luther la Calea Griviței, strada Bonaparte, Ștefan cel Mare până la Oborul de vite, șoseaua Filantropiei și str. Buzzești. Mai mult, Primăria Capitalei a obținut și alte avantaje prin noul contract. Pe străzile pe care se prevedea instalarea liniilor duble, pavajul și întreținerea acestora cădeau în sarcina concesionarului, rezultând de aici o economie simțitoare pentru comună, care ur-

ma să fie întrebuințată la înlăturarea stării triste în care se găseau părțile marginase ale orașului, „unde vara te înecă praful, iar toamna și primăvara se înfundă roata căruții până la butuci”.

La venirea ca primar a lui Delavrancea alimentarea cu apă a orașului continua să fie o problemă. Creșterea tot mai mare a consumului de apă folosită în gospodărie, la stropitul străzilor și udatul parcurilor, precum și în scopuri industriale nu mai putea fi satisfăcută pe deplin de captările existente. Instalațiile de la Arcuda și, în general, sistemul de prelucrare și filtrare a apei din Dâmbovița prezentau neajunsuri din cauza filtrelor construite cu zece ani în urmă, care nu mai dădeau randamentul necesar.

Astfel s-a construit o stație de captare la Bragadiru, pe o suprafață de 7 km², între Clințeni și șoseaua București-Domnești, compusă din 20 de puțuri din beton armat situate la 250-350 m între ele. Tot pentru a îmbunătăți alimentarea cu apă a fost mutată uzina electrică de la Ciurel la Grozăvești și i s-au instalat încă un motor de 1.200 CP și trei generatoare. În același scop s-a

construit la Cotroceni un rezervor pentru înmagazinarea apelor captate, cu o capacitate de 7.000 m³, pe o suprafață de 2.500 m².

Legat tot de aceste lucrări s-au luat măsuri de adâncire a Dâmboviței între Grozăvești și Ciurel, precum și de reparare a malurilor Dâmboviței între po-

1899. Hala de vechituri din Capitală

dul Cotroceni și căderea de apă amenajată la Grozăvești.

În 1901, la încheierea lucrărilor, București ajung să se situeze înaintea marilor capitale și orașe europene cunoscute pentru dezvoltarea lor edilitară. Astfel, în 1901, se distribuiau în Capitală 54.000 m³ de apă, în 24 de ore revenind 170 litri/cap de locuitor, în timp ce la Londra se distribuiau 160 l, la Manchester 144 l, la Frankfurt pe Main 142 l, la Berlin 68 l, la Bruxelles 75 l, la Viena 70 l.

Aceste lucrări au avut repercusiuni pozitive și din punct de vedere sanitar. Apa consumată de bucureșteni era limpede, în locul celei tulburi, pe care o furnizau instalațiile de la Arcuda, și care provoca uneori epidemii de mari proporții, așa cum au fost febra tifoidă din 1889 și tifosul din anul 1897.

Dar nu numai consumul de apă era mare în București, ci și risipa. De aceea, atât în vederea reglementării consumului, cât mai ales a împiedicării risipei, primarul propune și obține introducerea contoarelor pentru apă.

Primele reclame electrice

În București, conform recensământului din 1897, erau

Piața Bibescu Vodă

Pastila de cuvinte

În pastila precedentă am făcut o scurtă prezentare a istoriei unităților de măsură din Antichitate. Înainte de a trece la originea diverselor unități de măsură folosite în cele trei țări românești, până la introducerea sistemului metric, prezint câteva considerații generale referitoare la istoricul acestora. Am folosit, ca sursă principală de informare, cartea citată a lui N. Stoicescu, Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României (1971), care începe cu următoarea observație: „În epoca feudală, poporul român a avut un sistem propriu de măsuri, destul de dezvoltat și unitar în comparație cu acelea ale statelor vecine” (p. 23). Altfel spus, majoritatea unităților de măsură aveau aceleași denumiri în Țara Românească, Moldova și Transilvania, chiar dacă mărimea unora dintre ele era diferită de la o provincie la alta sau de la o epocă la alta. Nu mă voi opri asupra deosebirilor, fiindcă ceea ce mă preocupă aici este originea cuvintelor din acest domeniu folosite în epoca feudalismului românesc.

UNITĂȚI DE MĂSURĂ

Academician MARIUS SALA

Din punct de vedere etimologic se pot distinge trei straturi principale: unul *latin*, care dovedește o continuitate de la romani la români, altul *slav*, rezultat al contactului româncii cu limbile slave, și, în sfârșit, stratul *turc*, apărut în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, după ce Imperiul Otoman a devenit cel mai mare cumpărător al produselor din Țara Românească și Moldova. Acest strat a fost atât de puternic, încât, la 1835, când s-a propus adoptarea sistemului metric în Țara Românească (sub influența celor petrecute în Franța, unde Napoleon I introdusese sistemul metric), boierii s-au opus, pentru că noul sistem nu era asemănător cu cel al vecinilor, adică al turcilor, cu care aveau „împărtașire de negoțuri”. Pe lângă aceste

trei straturi, există și unele cuvinte, mai puțin răspândite, împrumutate din alte limbi, cu precădere din maghiară și din germană.

Cele mai vechi denumiri de unități de măsură apar în primele acte ale cancelariilor feudale românești. Este de presupus că ele existau înainte de constituirea statelor românești și doar înregistrarea

lor în scris este târzie. În lucrările care discută denumirile de care ne ocupăm, acestea sunt grupate în unități pentru lungime, pentru suprafață, pentru capacitate (lichide sau materii uscate), pentru greutate și pentru volum. Așa procedează N. Stoicescu, dar și autorii unor lucrări ce se referă la situația din alte țări. Dintre acestea menționez doar două,

mai vechi: M. Saigey, *Traité de métrologie ancienne et moderne* – *Tratat de metrologie veche și modernă* (Paris, 1834), și Alphonse Lejeune, *Monnaies, poids et mesures des principaux pays du monde* – *Monede, greutate și măsuri din principalele țări ale lumii* (Paris, 1894). Voi proceda și eu la fel.

Istoricul și filosoful grec Plutarh
(c. 46-c. 120)

Pentru măsurarea lungimilor românii au folosit, precum celelalte

BUCUREȘTI 550

Cenușia aniversare a celor 550 de ani de la prima atestare a numelui Capitalei ne-a adus și câteva realizări care au mai luminat un pic momentul. Una dintre ele este albumul editat de ArCuB, intitulat București. 550 ani de la prima atestare documentară. 1459-2009.

**Blocul Prager în flăcări;
în prim-plan Hotel de France...**

**...care a fost demolat după cutremurul din
1977 (aici văzut de pe treptele Poștei, azi
Muzeul Național de Istorie)**

Stahl, datorită... birturilor și crâșmelor. Acestea erau ridicate dincolo de barierele orașului, pentru a scăpa de dările datorate stăpânirii. Care stăpânire muta bariera dincolo de crâșmă, ca să poată lua dările. Iar crâșmarul se muta dincolo de barieră... și tot așa.

O carte document, care va rămâne să dea mărturie celor ce vor veni de cum arăta orașul în vremea când era socotit „Micul Paris”. ■

Ediția a fost coordonată și îngrijită de Radu Oltean, un pasionat de istorie și un talentat artist, care reconstituie cu migală și minuție, respectând documentele epocii, clădiri, chipuri și așezări din trecut. Volumul beneficiază de un substanțial istoric al orașului, până la 1821, scris de dr. Constantin Reza-chevici, de o prezentare a trei secole de modă bucureșteană, realizată de dr. Adrian-Silvan Ionescu, de un studiu al caselor, palatelor, bisericilor,

**Calea Victoriei
în dreptul Hotelului Athénée Palace**

străzilor mari și mici din București în secolele XIX-XX, scris de dr. Cezara Mucenic, și de o prezentare a grădinilor orașului, semnată de Emanuel Bădescu.

Ceea ce face farmecul acestui album sunt, evident, fotografiile, multe dintre ele necunoscute chiar și celor pasionați de subiect. Pătrunzi cu ajutorul lor într-o lume fascinantă, dispărută pentru totdeauna. Ești provocat să recunoști colțuri din oraș, după detaliile unor clădiri ce au mai rămas încă în picioare. Parcurgi, prin intermediul textelor, dar mai ales al imaginilor, istoria din ultimii 200 ani a orașului. Un oraș care a crescut, s-a întins, după cum spunea sociologul H.

Terasa Oteteleşanu

gambă „(la oameni) parte a piciorului de la genunchi până la labă; (la cai) parte a membrilor posterioare cuprinsă între încheietura genunchiului până la copită“ provine din lat. *gamba*. Și franceza a împrumutat termenul *gambe* (din construcția *viola de gambe*) din italiană: *viola da gamba* „instrument cu coarde, strămoșul violoncelului“.

Cuvântul *pas*, ca unitate de măsură ce avea aproape 1 m, este înregistrat prima dată, pentru Țara Românească, într-un document din 1519 (este menționat mai ales în Oltenia și mai mult la sate). În Moldova a fost mai des folosit; prima atestare este de la 1470. Se pare că, în Transilvania, *pasul* a fost mai rar întrebuințat. După secolul al XIX-lea, *stânjenul* devine principala unitate de măsură.

Cuvântul *picior* este definit, în Dicționarul Academiei, și ca „unitate de lungime (=30,48 cm) folosită și azi în unele țări“. Termenul este moștenit din latină, unde *petiolus* este un derivat diminutiv al *pes* „picior“; celelalte limbi romanice păstrează cuvântul de bază *pes*, *pedem*, care a dat fr. *ped*, sp. *pies*, it. *piede*. N. Stoicescu atrage atenția asupra faptului că, în Țara Românească și Moldova, termenul nu este menționat decât târziu (prima mențiune, în Țara Românească, este din 1693), ceea ce poate fi considerat un semn că nu ar fi o unitate de măsură moște-

nită din latină, deși mărimea este apropiată de cea a măsurii latinești (lat. *pes*=0,296 m). În Transilvania apare termenul *pede*, într-un document latin de la 1316. În limbile române occidentale (italiana, franceza, spaniola), continuatorii latinescului *pes* sunt folosiți pentru a desemna dimensiuni diferite, în funcție de regiuni.

În Transilvania (1751) și în Țara Românească (1693) există cuvântul *urmă*, explicat în același dicționar academic prin „(învechit) măsură de lungime egală cu a șasea parte dintr-un stânjen“, deci ar fi o lungime egală cu un *picior*. Originea acestui cuvânt este mult discutată. După A.T. Laurian și I.C. Massim, ar fi moștenit din latină, soluție acceptată recent și în Dicționarul Academiei (DLR, litera U), unde se presupune o formă latinească neatestată *orma*. Este sigur un cuvânt vechi, cu

sensurile de bază „dără“, „semn“, „călcătură“; *urmă* există și în aromână, și megleno-română. Nu trebuie pierdută din vedere nici coincidența cu it. *orma* „urmă“ și albanezul *gyurmë*. Mulți lingviști îl consideră însă de origine greacă. Chiar dacă l-am considera moștenit din latină, sensul care ne interesează este o evoluție românească de la sensul de „călcătură“.

Cuvântul *urmă* nu trebuie confundat cu *ulna*, termen învechit și rar, folosit pentru „stânjen“; apare într-o traducere din Plutarh făcută de C. Aristia (1857). Este un termen de anatomie, împrumutat din latină, unde *ulna* era un sinonim al lui *cubitus* „cot“. Nu este clară legătura dintre sensul învechit de „stânjen“ și sensul modern de „cot“.

N. Stoicescu semnalează, ca sinonim al lui *picior* și *urmă*, termenul *talpă*, care are și sensul învechit de „unitate de măsură pentru lungime“, înregistrat într-un manual al lui P. Petrovici (1818). Este cunoscută și expresia *o talpă de pământ* pentru a desemna o distanță foarte mică. *Talpă* este un cuvânt moștenit din latină, etimonul său fiind o formă neatestată *talpa*, așa cum am arătat în urmă cu trei decenii, și nu un cuvânt împrumutat din maghiarul *talp*, cum s-a crezut inițial. Sensul de „măsură pentru lungime“ a apărut pe terenul limbii române. ■

(Va urma)

O viola da gamba, strămoșul violoncelului, într-o pânză de pictorul renescentist german Matthias Grünewald

popoare europene care au preluat sistemul antic al grecilor (preluat de aceștia, la rândul lor, de la egipteni), termeni ce denumeau unele părți ale corpului omenesc (palma, degetul, piciorul, cotul, latul de palmă, pumnul) sau distanța dintre picioare în timpul mersului (pasul). Dat fiind că numele părților corpului omenesc menționate sunt în română moștenite din latină, este firesc ca și numele unităților de măsură care le corespund să fie latinești. Ele apar destul de târziu în documente, pentru că, până în secolul al XVI-lea, când pământul era în devălmășie în Țara Românească și în Moldova, măsurarea acestuia la donații și vânzări se făcea în „părți de sate”; pașii sau stânjenii s-au folosit mai târziu. În Transilvania, pasul și stânjenul apar mai devreme.

Probabil că cea mai veche unitate de măsură a fost *pasul*, despre care în Dicționarul Academiei se spune că este o „unitate de măsură folosită (în trecut) pentru terenuri, distanțe etc., care variază între patru și șase palme și reprezintă distanța dintre picioarele depărtate în mersul obișnuit al unui om; prin extensiune, distanța reprezentată de această unitate de măsură”. Tot din aceeași sursă aflăm că atunci când pământul se vindea între răzeși, deci când nu mai era în devălmășie, era folosit *pa-*

Motanul încălțat, ale cărui cizmulțe aveau proprietăți magice pentru străbătarea spațiilor

sul, care avea șase palme (informația provine din secolul al XIX-lea, de la I. Ionescu).

Românescul *pas* este moștenit din latinul *passus*, termen care se folosea și ca unitate de măsură, egală cu circa un metru și jumătate. Cuvântul *passus* s-a transmis

Napoleon I a introdus în Franța sistemul metric

tuturor limbilor romanice (it. *passo*, sp. *paso*). În franceză, *pas* cu acest sens se folosește în sintagme ca *pas militaire*=0,6497 m, *pas ordinaire*=0,8121 m, *pas géométrique*=1,6242 m. Pentru distanța numită la noi *pas*, în franceză se folosește *enjambée*, termen învechit, definit prin „distanța dintre cele două picioare când se merge într-un ritm susținut”. Acest termen este format din *en* și *jambe*, ultimul din latina târzie: *gamba* „parte de la genunchi în jos a piciorului calului sau a patrupezelor”. *Gamba* este împrumutat din grecescul *kempê* „curbură”, de unde sensul de „articulație”; împrumutul a fost făcut prin limbajul veterinarilor și al crescătorilor de animale.

Termenul acesta, folosit inițial cu privire la animale, a fost aplicat, în limbajul popular, și referitor la oameni, înlocuind termenul latinesc *crus* „pulpă”. Latinescul *gamba* s-a transmis unor limbi romanice: fr. *jambe* (de unde s-a format *jambon*), it. *gamba*. Termenii corespunzători din limbile ibero-romanice (sp. *pierna*, port. *perna*) provin din lat. *perna*, care, în epoca clasică, însemna „coapsă de animal”. În română, inovația aceasta nu a pătruns; în locul lui *crus* s-a moștenit lat. *pulpa*, care a dat rom. *pulpă*. Limbile romanice care nu l-au moștenit pe *gamba* l-au împrumutat ulterior: sp. *gamba* a fost preluat din italiană, iar rom.

Pictura lui, pe lângă valoarea artistică, are și una documentară. Căci, în afară de talentul artistic, Stențel a fost un original cronicar al timpului.

Pictorul...

Biserica din Sărmașu (județul Mureș) a fost zugrăvită de Stențel în 1812. Pisania relativă la pictură se află pe perețele de Sud al naosului. Lucrarea a fost isprăvită în „anu 1812 sept. 29“, Stențel făcând precizarea că „atuncea erau bani de hârtie“.

Urmărindu-i peregrinările, îl surprindem în valea superioară a Mureșului. În 1816 dăruia bisericii de lemn de la Săcalu de Pădure (comuna Brâncovenești) un frumos veșmânt pictat. Ansamblul picturii murale de aici este cel mai bine conservat și confirmă fama de care se bucura autorul. În naos, alături de pisanie, zugravul își face autoportretul, dovadă a conștiinței sale artistice. Un om în puterea vârstei, cu fața rotundă și luminoasă, încadrată de părul negru și lung, cu cărare pe mijlocul capului. Haina (tunica) era de pânură, de culoare albă, cu găitane negre. Pe perețele de Vest al altarului, Stențel a pictat chipul plin de înțelepciune al cucernicului popă Chiril, care, conform pisaniei, „s-a străduit“ pentru împlinirea lucrurilor.

Satul de ciobani Lueriu (comuna Suseni) este mai spre vale, nu departe de Săcalu de Pădure. Biserica de lemn a fost construită în 1731. În 1838, a fost renovată și repictată. În anii '30 ai secolului trecut biserica a părăsit satul de obârșie, poposind pentru puțin timp la Bran, pentru a fi mutată, din nou, la Jercălăi (Prahova), devenind biserica schitului Sf. Gheorghe Jercălăi. Restaurarea picturii, începută cu

entuziasm cu câteva decenii în urmă, a fost sistată.

Pictura lui Stențel Condrat ocupă suprafețe însemnate. Despre ea vorbește și pisania de pe perețele de Vest al naosului, precizând că a fost realizată „prin îndemnul și toată sârguința a prea cinstului și de bun neam Stagilă Iacob dinpreună cu cinstul și fericit neam Vlasi Ion, fiind birău domnesc 54 de ani, din care dumnealui ficurator [dregător sătesc] Stagilă Iacob au plătit la sfânta biserică 100 și 14 zloți și au dat din săteni care cum s-au îndurat, care cu toată inima au stat la lucrul dumnealui Stagilă Iacob. Făt au fost Vlasi Andrei. Și s-au săvârșit în anul 1838 în luna iunie 19 zile, Stențel Condrat zugrav“. Motive importante pentru ca pictorul să includă în iconografia naosului două tablouri votive cu „prea cinstul și de bun neam Stagilă Iacob“, respectiv, cu Vlasi Ion, birău domnesc, doi frunțași ai satului, în portul vremii: cămăși lungi cu croială rotundă la gât, pantaloni strâmți și sumane lungi.

Mureșană este și obârșia bisericii de lemn a schitului din Techirghiol, construită pe la finele secolului al XVII-lea în satul Maiorești (comuna Ruși Munți). Pictări, repictări, deteriorări cauzate în timpul strămutărilor, dar și „restaurări“ de impostură au văduvit pictura bisericii de posibilitatea cercetării și conservării ei. Programul iconografic al navei oferă însă suficiente motive pentru atribuirea picturii lui Stențel Condrat (*Patimile apostolilor*, scenă aflată în pronaos, amintește modelul de la Săcalu de Pădure).

...copistul...

O carte manuscrisă semnată de smeritul Stențel se păs-

trează la Academia Română. Este un miscelaneu (culegere de texte variate ale unuia sau mai multor autori) de 133 file, în care, în două locuri, există următoarele însemnări: „și s-au scris de mine zmeritul Stențel“ și „de Stențel Condrat s-au scris 1831“. La sfârșitul cărții, copistul își definește astfel opera, pe care o semnează și datează: „Această carte care se cheamă Osmoglasnic [Octoih – n.n.] încă și alte învățături și a praznicelor din minci, ano 1831 Stențel Condrat zugrav“.

Cartea, scrisă cu cerneală neagră, având titlurile cu roșu și o bogată ornamentație, atestă un copist cu reale valențe. Florile, ca și în pictura sa murală, reprezintă decorul favorit. Ele se învâlbă în volute, se presară în șiraguri, înconjoară medalioanele cu scene religioase. Pentru che-narele dintre texte miniaturistul a recurs la motive străvechi întâlnite în ceramică sau sculptura în lemn: valul cu unduirea șarpelui, linia în zigzag, lanțul de opturi, rozeta, crucea piezișă etc.

File întregi sunt rezervate icoanelor: Iisus învățător pe tron, Maria cu Pruncul etc. Literele inițiale beneficiază de un ornament deosebit, ele fiind în centrul unei compoziții, cu flori sau alte motive, ce sugerează o ramă de oglindă de influență barocă, uneori mânerul fiind ținut de mâna pictorului.

Pe ultima copertă (la interior), într-un ansamblu de însemnări, fără orânduială, confuze prin intersectarea lor, se află o știre anterioară scrierii cărții, din 1829, privind primirea unor bani, 3 hozoși de argint, probabil pentru o lucrare de pictură, de la un popă Toader. În primăvara anului 1834 a fost semnat și înțrit prin iscălituri un con-

Chipuri uitate

*Detaliu din pictura de la Săcalu de Pădure (stânga)
și însemnări de pe coperta din față a cărții manuscrise semnate de smeritul Stențel*

PE URMELE LUI STENȚEL CONDRAȚ

IOANA CRISTACHE PANAIT

A fost zugrav și copist prin biserici din satele mureșene în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Biografia lui nu poate fi reconstituită decât prin urmele faptelor sale. Limitele vieții nu-i pot fi precizate, ci doar relativ apreciate. S-a născut, posibil, în anii de sfârșit ai deceniului șapte sau primii ani ai deceniului opt al secolului al XVIII-lea, în satul bistrițean Țigău (comuna Lechința, județul Bistrița-Năsăud).

Pictura bisericii de lemn din Năsal (comuna Țaga, jud. Cluj) este cea mai veche lucrare a sa păstrată până azi. Pisania de deasupra intrării în pronaos ne spune că „Zugrăvit-u-s-au această sfântă biserică în zilele prea înălțatului împărat Franțisc al doilea și al excelenței sale Ioan Bob Vlădicul Făgărașului și a toată țara Ardealului, bun păstor, și era protopop Stoica și era paroh satului popa Ioan Mesaroș, prin cheltuiala a tot satul și s-au isprăvit 25 august în anii 1807. Eu cel mai jos iscălit Stențel Condrat de la Țigău anu 1807“.

Observarea atentă a picturii murale din această biserică îngăduie formularea unor aprecieri generale privitoare la calitățile artistice ale autorului: bun cunoscător al iconografiei post-bizantine, posesor de erminii (cărți care precizau cum trebuie rânduite în biserică picturile scenelor din Biblie), iubitor de flori, atent cunoscător al vieții cotidiene și al portului. Toate acestea sunt evidente și în celelalte lucrări datorate lui Stențel Condrat.

SZENTENDRE, FARMECUL APARTE AL CONFLUENȚELOR CULTURALE

Când vaporul plin de turiști se apropie de micul port al orașului Szentendre, situat pe malul drept al unui braț al Dunării, de obicei se aude un „aah“, în semn de admirație și, poate, de surpriză. Întregul peisaj al cotului Dunării, între Budapesta, Vișegrad și Esztergom, e captivant. Dar peisajul oferit de Szentendre apare neașteptat de frumos. Orașul se întinde într-un fel de amfiteatru, înconjurat de munți și dealuri, cu casele ciudat așezate parcă una peste alta, dintre acoperișuri de țiglă răsărind șapte turnuri zvelte de biserică. Dar adevărata surpriză îl așteaptă pe vizitator abia atunci când pornește să descopere așezarea, atât de deosebită de toate localitățile Ungariei.

MARGARETA BAZSO (Ungaria)

Mica piață centrală încă seamănă cu obișnuitele centre ale micilor orașe formate în Evul Mediu târziu: e triunghiulară (pentru că, acolo, se întâlnesc trei drumuri importante); are, la mijloc, un monument (o cruce, pe un postament de marmură roșie, înpodobit cu 12 icoane și înconjurat de un gard de fier forjat); în jurul pieței se află o frumoasă biserică și câteva clădiri vechi, astăzi refăcute. Însă imediat ce se trece de piațetă, se ajunge parcă într-un alt spațiu, dintr-odată totul seamănă cu un orașel italian, grecesc sau dalmat, de

pe coastele Mediteranei. Străzile se îngustează și serpuiesc încântător, în susul sau în josul unui relief capricios, ori scări abrupte țin loc de ulițe.

Casele rămase din vremuri apuse au și ele ceva aparte: se vede că au fost zidite pentru a fi nu numai sălaș, dar și spațiu pentru îndeletnicirile specifice locului: vinărit sau alte meșteșuguri. Se mai păstrează ușile masive ale pivnițelor, unde se descărcau direct strugurii aduși cu căruța din podgorii. S-au conservat multe dintre însemnele breslelor, ai căror membri au fost proprietarii caselor.

Toate creează un ansamblu încântător. Noii locuitori ai vechilor case și ediliu orașului au încercat să păstreze pe cât s-a putut de mult din imaginea de altădată, adeseori salvând și expunând, pe ele, doar semnificative elemente decorative de exemplu, o pictură, o sculptură sau un fragment de relief, dacă întreaga clădire a trebuit reînnoită. Alături, se ridică construcții în stil baroc, ca și bisericile, delicat colorate, cu mult ornament din fier forjat, porți boltite, frumos sculptate majoritatea monumente istorice. Dar orașul oferă mult mai mult...

tract: „... M-am tocmit cu dumnealor, cu ci[nstii] ficurător lăncu Ștefan și cu ci[nstii] Mani Vasile și Frundeș Vasile ca biserica, cu fruntar cu tot, [să fie pictată] cu 300 și 50 de zloți și cu 10 merțe de bucate. Și arvună mi s-a dat 20 de zloți în anul 1834 aprilie 2, Stențel Condrat“.

Viața zugravului pare a nu fi fost lipsită de greutate. Câștig însemnat nu avea, iar sănătatea îi era subredă. După pictarea bisericii din Lueriu, în chiar anul următor, s-a îmbolnăvit. Iată cum a consemnat acest fapt: „Anu 1839, am căzut în neputință de picioare și din luntru, din luna lui februarie până toamna toată, cu necaz și cu suspinuri și lacrimi multe și iarna tot necaz și suspinuri.“

... omul

Este silit să ceară ajutor preoților, curatorilor și sătenilor din Siplac. Scrisoarea pe care le-o trimite e emoționantă și ne ajută să cunoaștem omul: „Cinstite și iubite părinte Ștefan vrednicul paroh al Siplacului mă închin de sănătate și cinstitul părinte Ilie și la toată casa domniilor voastre, până la cel mai mic, doresc să mă întâlnesc, dară am căzut în neputință, de nimeni gândit și mă storc cu gânduri rele, care n-am frați nici surori și veri, să mă cerce și să mă ajute. Dară aducându-mi aminte de lucrurile mele și jale și bănat. Pentru aceasta lăcrămând vă scriu domniilor voastre ci[nstite] părinte Ștefan și ci[nstite] părinte Ilie, ai mei mângâietori, spuneți închinăciune la cinstii coratori și făt și la toți cinstii săteni. Iată mă rog domniilor voastre cu zmerenie, pentru că v-au dăruit cu pâine Dumnezeu, dar eu nu mi-am câștigat nimic, să se milostivească cu toți, cu cât ar avea voce și-i va trege inima.

Că pe cum m-am silit și eu a lucra frumos și efin, care n-am ponosluit și m-am bucurat văzându-o într-atât, fără vorbă rea și sudălmii. Și pentru aceasta vă rog domniilor voastre aduceți-vă aminte de mine zmeritul și al domniilor voastre lucrătoriu Stențel Condrat zugrav că pe cum n-au gândit nimeni să se gate biserica așa în grabă și efin și fără vrajbă, așa să nu creadă nime și aceasta de la dumnea-voastră puțintică milostenie cu ce mi-ți dăruie.“

Fără îndoială, contractul de pictură din 1834, amintit mai sus, privea zugrăvirea bisericii din Siplac (devenit Gureni și înglobat în satul Didrat, comuna Batoș). Lăcașul pictat de Stențel atunci a dăinuit până în 1950, când a fost demolat și materialul lemnos vândut.

Considerăm că Siplacul a fost satul în care s-a așezat Stențel. Nu avem informații că el și-ar fi întemeiat o familie. Despre sentimentele sale reținem următoarea însemnare: „Prea bună și prea vestită, de ai ști tu Măriucă pre cei ce-ți vestesc de bine. Tu ai vre a vorbi cu mine, vre, atunci bine și eu cu tine“. O dezamăgire? În 1839 se plânga că nu are pe nimeni.

După repetata sa mărturie, zugravul era din Țigău. De ce

a părăsit locul și ținutul său natal îndepărtându-se?

La sfârșit de veac XVIII pictura din Podișul Someșan era înfloritoare, grație unor remarcabili artiști, între ei remarcându-se Ioan Stențel din Sânmărghita, comuna Mica, județul Cluj. I-au rămas mărturie la biserica de lemn din Chiraleș (acum în Muzeul etnografic de la Hoia-Cluj), datate 1769-1775. S-a păstrat și însemnarea: „Zugrăvit-am acest puțintel lucru eu Stențel Ioan din Sânmărghita, când am fost de 21 ani.“ În 1776 a executat pictura murală a bisericii de lemn din Țigău. Tot lui i se atribuie și pictura bisericilor de la Sălcuța (1788) și Bungard, toate din Bistrița-Năsăud. Specialiștii dau ca posibilă originea lui Stențel Condrat din Sânmărghita și chiar o descendență a lui din Ioan Stențel, deși Condrat și-a declarat în nenumărate rânduri ca localitate de origine Țigăul. În ceea ce ne privește, nu putem afirma, dar nici respinge această paternitate, un sambure de adevăr putând fi totuși prezența lui Ioan la Țigău.

Cert însă este faptul că formația artistică a lui Condrat este tributară șantierelor lui Ioan, dar și ale altor zugravi de la finele secolului al XVIII-lea. Păstrând tradiția postbizantină a acestora, pictura lui capătă, în evoluția ei, un spirit rusticizant, dar ea este și un ecou al tendințelor inovatoare: tabloul votiv cu ctitori, preot, zugrav. Vitregiile vremurilor au diluat mult culoarea și desenul picturii murale a lui Condrat; prospețimea ei ne-o reamintesc însă ilustrațiile din manuscrisul păstrat la Academia Română. O carte care, prin însemnările incluse în ea, reprezintă o frescă a vieții lui, cu bucuriile și cu necazurile care nu l-au ocolit. ■

Desen de ușă împărătească

sământului din 1703, de exemplu, indicau prezența, în oraș, a mai multor meserii din domeniul textil, al prelucrării lemnului și metalelor. Produsele satisfăceau nu numai necesitățile locale, ajungând și pe piețele satelor învecinate, iar, cu timpul, și la distanțe mai mari, în Austria, Cehia, Polonia, chiar și în Rusia ori Imperiul Otoman.

Cu populația mărită, pe un teritoriu relativ redus, se impunea cultivarea mai judicioasă a terenurilor disponibile. Ceea ce a condus la introducerea viticulturii, dealurile înconjurătoare, ca și clima oferind condiții prielnice. O dispoziție oficială, din 1701, a venit să stimuleze acea activitate: cei care sădeau viță de vie în gospodărie beneficiau de scutire de impozite, pe o perioadă de opt ani. Din aceea perioadă datează și începuturile organizării sistemului administrativ local, de asemenea, cu o notă specifică: dată fiind apartenența populației la religia ortodoxă, respectiv catolică, s-a convenit ca orașul să fie condus de trei cetățeni ortodocși și unul catolic, ca, apoi, să se ajungă la o altă înțelegere. Se alegeau în fruntea comunității, cu schimbul, ortodocși (pentru trei ani) și catolici (pentru un an).

Marea majoritate a construcțiilor existente astăzi în Szentendre au fost ridicate tot în secolul al XVIII-lea. O excepție notabilă o reprezintă biserica catolică, construită în urmă cu mai bine de 800 de ani,

Străzile se îngustează și șerpuiesc încântător

aproape de centru, pe un deal înconjurat de ziduri. Inițial, acolo fusese o fortăreață, loc de refugiu pentru cetățeni. Apoi, s-a ridicat o mică biserică, în stil romanico-gotic, în 1294, refăcută apoi, în stil gotic, în secolul al XIV-lea și extinsă un veac mai târziu. Distrugerile din timpul ocupației otomane au fost urmate de reconstrucția și lărgirea clădirii, în stil baroc, apoi rococo, în secolul al XVIII-lea.

Structura orașului poartă și astăzi amprenta stilului de viață al celor stabiliți la sfârșitul veacului al XVII-lea. Ei s-au așezat după modelul de acasă: cei proveniți din aceeași provincie au rămas împreună, construindu-și câte o biserică și case (întâi din lemn, apoi, din piatră). Astfel, cei veniți din Belgrad au ridicat biserica ce a devenit Catedrala Episcopală Ortodoxă Sârbă și s-au grupat pe străzile învecinate. Dalmații catolici s-au stabilit mai la Nord, în zona numită Muntele Măgarilor (toponim legat, probabil, de animalul ce ajuta la transport pe și de pe străzi). La poalele muntelui (de fapt, un deal nu prea înalt), între Dunăre și Piața centrală, s-au stabilit sârbii veniți din zona mănăstirii Ravanica, biserica pe care și-au construit-o numind-o Preobrazsenszka (a se pronunța Preobrajenska). Grecii s-au așezat în jurul bisericii Blagovestenszka (Blagovestensca), din Piața centrală. Mai la Sud, s-a format cartierul celor sosiți din Serbia de Est, care și-au ridicat biserica Csiprovacska (Ciprovacica).

Pe malul opus al micului râu Bukkos, au trăit sârbii din provincia Pozsarovec (Pojaroveț), în jurul bisericii cu același nume. Cei din Hopovo au ajuns de-a lungul drumului ce ducea spre Pilis, biserica lor păstrând numele localității de baștină, Hopovacska (Hopovacica). Ulterior, două biserici ortodoxe au fost trans-

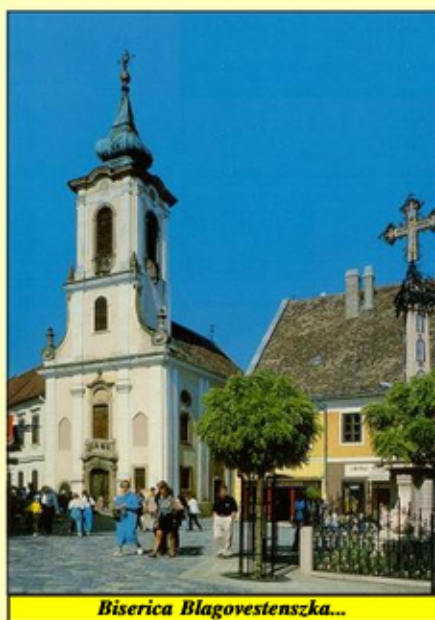

În Muzeul Etnografic în Aer Liber

O istorie multimilenară

Locurile acestea au fost populate din cele mai vechi timpuri, importante vestigii păstrându-se din epoca romană. Săpăturile arheologice au scos la iveală rămășițele expuse într-un muzeu în aer liber unei tabere militare romane (*castrum*), construită în secolul I d.H., în apropierea actualului centru al orașului. În spatele taberei, se aflau locuințele civililor meșteșugari, comercianți, familiile soldaților. Ceva mai departe, pe coline, funcționarii regionali, negustorii înstăriți și ofițerii și-au ridicat vile, dotate cu încălzire centrală și bogat decorate cu fresce. În urma atacurilor popoarelor migratoare, legiunile romane au părăsit, la începutul secolului al V-lea, tabăra, pe locul ei instalându-se, în veacurile VI-VII, un centru tribal al avarilor (dovadă stând un bogat tezaur avar descoperit acolo, ce datează de la începutul secolului al VII-lea).

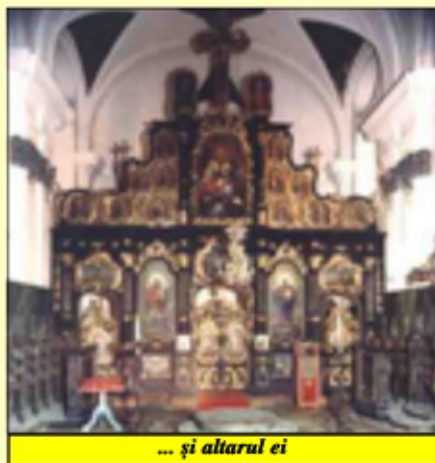
Zbuciumata perioadă a migrației popoarelor a fost urmată de stabilirea, la sfârșitul secolului al XI-lea, a triburilor ungare. Ținuturile au aparținut domnitorilor Kurszan, apoi Arpad. În timpul regelui Ștefan I (1001-1038), Szentendre a făcut parte dintre moșiile episcopiei din Veszprem, după cum reiese dintr-o scrisoare de donație, semnată de rege, fără să se menționeze însă denumirea localității (dar descrierea obiectului donației corespunde întocmai datelor geografice ale satului Szentendre!). Numele ca atare – *S(ancti) Andrae* apare, pentru prima oară, în

Biserica Blagovestenszka...

1146, într-o epistolă semnată de regele Geza al II-lea. În secolele următoare, diferite documente îl menționează ca pe un orașel agricol prosper.

Dezvoltarea localității a fost întreruptă de ocupația otomană. După ce capitala țării a fost pierdută, în 1541, timp de un secol și jumătate, o soartă similară a avut și Szentendre, făcând parte dintre posesiunile pașei din Buda. Majoritatea populației a părăsit orașul, iar ce a mai rămas din el a fost aproape complet nimicit, în timpul luptelor

... și altarul ei

premergătoare eliberării Capitalei, în 1686, de către austrieci.

Sârbii și ortodoxismul

Secolul al XVIII-lea a marcat o nouă înflorire pentru oraș. Deoarece Eugen de Savoia nu a reușit să câștige bătălia din 1690, în Serbia, Belgradul a ajuns, din nou, sub stăpânire otomană, iar populația sârbă l-a părăsit, în număr mare. Împăratul Leopold I i-a chemat în Ungaria, promițându-le exercițiu liber al religiei și scutire de impozite, dacă i s-ar fi alăturat în lupta împotriva otomanilor. Astfel au venit mii de sârbi, numărul lor ajungând la aproximativ 8.000 în Szentendre. După ei, curând au sosit și unguri, germani, slovaci, dar s-au stabilit în oraș și greci sau români-macedoneni din Balcani. Acea populație multinațională, ce vorbea diferite limbi și avea diferite credințe și obiceiuri, cu timpul, a format un conglomerat aparte, ce a pus amprenta pe dezvoltarea ulterioară a localității. Construcțiile noi au început în jurul centrului civic medieval și au continuat pe terenul deluros din împrejurimi sau pe malul fluviului, dar și pe cel al pârâului Bukkos, ce străbatea orașul. Întregul ansamblu forma un tot unitar, plin de farmec, ce s-a păstrat ca atare până în zilele noastre.

Pentru perioada secolelor XVIII-XIX, documentele și însemnările vremii vorbesc de bunăstare și progres rapid. Nou veniții erau buni meșteșugari și negustori și în mai mică măsură se ocupau de agricultură. Datele recen-

calitatea). Odată pornite trenurile, cei 16 kilometri ce despărteau orașul de Capitală au putut fi parcurși repede și ușor, cu consecințe notabile pe multe planuri. Forța de muncă, devenită disponibilă în urma dispariției viticulturii, s-a putut integra în circuitul Capitalei. Apoi, a luat amploare turismul, ce urma să devină, cu timpul, un factor determinant pentru dezvoltarea orașului. Budapestanii, dar și oameni de pretutindeni au început să descopere frumusețile locului, la care se adăugau unele atracții greu – dacă nu imposibil! – de găsit în alte părți ale țării: mai multe biserici ortodoxe, într-un perimetru redus; restaurante „exotice” sârbești și grecești; străvechi pivnițe, lungi și adânci, cât niște catacombe... Tot mai multe persoane au ales să își construiască acolo mai întâi mici căsuțe de vacanță, apoi, chiar case de locuit.

Oraș al pictorilor

Acum mai bine de 80 de ani, în 1928, s-a format Societatea Pictorilor din Szentendre. Dar artiștii pensulei au fost atrași de oraș mai demult. Ferenczy Karoly trebuie amintit în primul rând, cel care a devenit personalitatea de frunte a coloniei de pictură din Baia Mare, de fapt, a întregii arte ungare din secolul al XX-lea. Anii pe care i-a petrecut în Szentendre – între 1889 și 1892 – au fost extrem de productivi, artistul pictând acolo 17 ta-

Regele Geza al II-lea

blouri. Szentendre găzduiește, de asemenea, Muzeul Ferenczy, ce cuprinde o mostră reprezentativă din creația tuturor membrilor acelei familii de excepție soț, soție și cei trei copii dedicați artei.

Colonia de pictură a fost înființată de opt artiști, ce fuseseră membri ai așa-numitei școli de la Baia Mare. Noua grupare a stabilit, astfel, renumele internațional al orașului Szentendre în lumea artelor plastice, continuând, pe de o parte, tradiția baimăreană (peisaj pictat în tehnica

plein-air), pe de altă parte, încorporând tendințele moderne, avangardiste (în stilul constructivismului).

Și în zilele noastre, în Szentendre trăiesc numeroși pictori, graficieni, sculptori. Probabil nu multe așezări de doar 23.000 de locuitori se pot mândri cu... 22 de muzee și expoziții permanente. Printre ele, muzeul cu cei mai mulți vizitatori pe an din întreaga țară, cel al ceramistei Kovacs Margit. Tot în Szentendre se află și *skanzen*-ul central ungar,

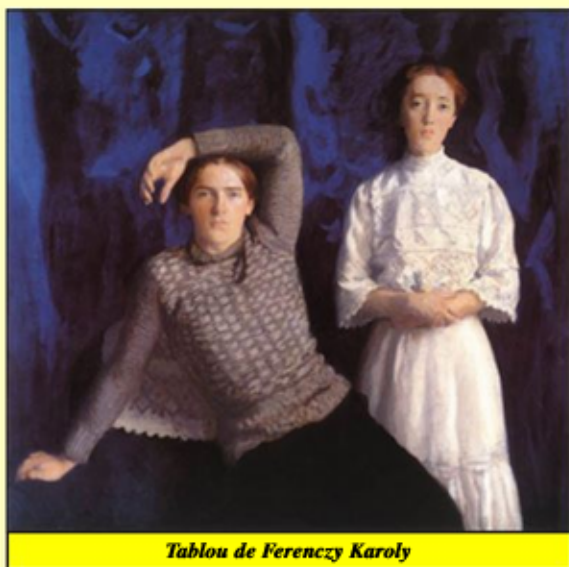
Muzeul Etnografic în Aer Liber.

Încă nu am pomenit de numeroasele galerii și săli de expoziție, de cafenelele și ele numeroase unde se organizează regulat serate literare ori discuții pe probleme de artă și cultură. Datinile și obiceiurile locale, precum și sărbătorile tradiționale au inspirat Zilele de primăvară (în martie-aprilie) și programul bogat numit *Advent în Szentendre* (Crăciun în Szentendre). Festivalul de vară (în iulie și august) oferă spectacole de teatru, concerte,

cu participarea multor formații de prim rang, din țară și străinătate.

Cuvintele scriitorului Iakov Ignjatovics, fiu al orașului, sunt la fel de actuale și astăzi, ca atunci când le-a așternut pe hârtie, la mijlocul secolului al XIX-lea: „Minunat peisaj, bogăție, vin bun, ape grozave. Ce să vrei mai mult?...“

O invitație din inimă pentru a vizita Szentendre! ■

Tablou de Ferenczy Karoly

formate, una devenind catolică, alta, reformată.

Câte cartiere, tot atâtea caracteristici distincte, aspectul integral păstrând, totuși, și multe trăsături specifice micilor orașe ungare. Astfel, piațeta centrală cel mai urban ansamblu al localității pare un bun exemplu, cu biserica și clădirile sale baroce. La o examinare mai atentă însă, se poate observa că biserica (ortodoxă) are ceva aparte: stilul exterior este legat de Europa Centrală și de Vest (baroc, cu elemente rococo), în timp ce interiorul (iconostasul, mobilierul) servea liturghiei ortodoxe.

Dar și influența artei occidentale este notabilă: iconostasul prezintă decoarațiuni rococo și superbe icoane, al căror autor a păstrat figura sfinților și scenele religioase caracteristice credinței greco-orientale, dar, pentru că s-a născut în Ungaria și a studiat la Viena, a fost influențat și de tendințele din acele locuri. În loc de fundal auriu și prezentare stilizată, unidimensională, specifice icoanelor ortodoxe, a pictat figuri pline de viață, așezate în spațiu, ramele fiind, de asemenea, sculptate în stil rococo.

Exemple similare se întâlnesc și la Catedrala Episcopală Ortodoxă Sârbă (numită și Biserica Belgrădeană), cu o catapetasmă la crearea căreia s-au respectat canoanele seculare ortodoxe (de pildă, succesiunea imaginilor de pe icoane), în același

Biserica Csiprovacska

timp, utilizându-se și noua viziune artistică, mai realistă, din secolul al XVIII-lea, rezultând icoane-tablou în stil baroc, în delicate rame rococo, ca și tâmpla bisericii. Alături de biserică, se află Muzeul Ortodox Sârb de Artă Religioasă și Colecția Științifice de cărți și documente vechi. Multe dintre obiectele expuse au fost aduse de sârbii sosiți în 1690 ori de descendenții lor.

Schimbări în bine și nu numai...

Transformări sociale majore au avut loc în deceniile ce au urmat Revoluției din 1848. Treptat, s-a modificat structura etnică a populației, reducându-se numărul sârbilor, în locul lor venind germani și unguri. Dar Szentendre a rămas centrul religiei ortodoxe din Ungaria și orașul unde mulți localnici vorbesc și astăzi altă limbă decât maghiara și își organizează, an de an, sărbătorile populare proprii.

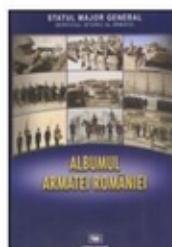
În 1879, și-a făcut apariția în Ungaria filoxera și, în pofida numeroaselor măsuri luate de gospodari și de autorități, în doar cinci ani, în toată țara abia a mai rămas viță de vie productivă. Economia orașului Szentendre, bazată pe mono-viticultură, practic s-a prăbușit. Oamenii locului au încercat să dea o altă destinație terenurilor rămase. Viile din împrejurimi au fost înlocuite cu pomi fructiferi, păduri de foioase ori transformate în teren arabil. Nimic nu a mai adus veniturile mari de dinainte.

Noi posibilități de dezvoltare s-au deschis pentru oraș când, în 1886, a început construcția căilor ferate, apoi, în 1898, s-a dat în funcțiune așa-numitul Tren de Interes Local (HEV), ce circula între Szentendre și Budapesta (și în prezent, mijlocul de transport preferat al multora ce locuiesc acolo sau doar vizitează lo-

Stradă din orașul vechi

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **ALBUMUL ARMATEI ROMÂNIEI** (coordonator amiral prof. univ. dr. Gheorghe Marin)
Editura Militară, București, 2009, 223 pp.

● **TIMPUL CARE A ÎNVINS TEAMA. DECEMBRIE 1989-DECEMBRIE 2007** (ediție alcătuită de Pușă Roth)
Editura Ars Longa, Iași, 2008, 363 pp.

● **Cristian Păunescu – BANCA, BANII ȘI BANCHERII. PAGINI DE ISTORIE BANCARĂ**
Editura Oscar Print, București, 2009, 224 pp.

● **Ion Constantin – CAZUL RYSZARD KUKLIŃSKI. UN PACEPA AL POLONIEI?**
Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2009, 254 pp.

● **PARTIDE POLITICE ȘI MINORITĂȚI NAȚIONALE DIN ROMÂNIA ÎN SECOLUL XX** (coordonatori: Vasile Ciobanu, Sorin Radu)
Editura Techno, Sibiu, 2009, 420 pp.

● **Constantin Mălinaș – SFRAGISTICA DE BIBLIOTECĂ**
Editura Asociația Română pentru Ex Libris, Oradea, 2006, 118 pp.

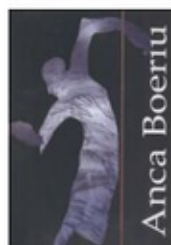
● **Alina Ungheanu – CASA EVENIMENTELOR EDITORIALE**
Editura Militară, București, 2004

● **Liviu Mărghită – O VIAȚĂ, UN IDEAL, O IZBÂNDĂ**
Editura Fundației „Moise Nicoară”, Arad, 2007, 213 pp.

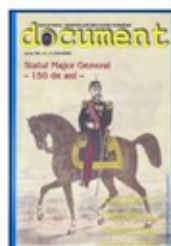
● **Mariana Turcu – RELIGIE ȘI CULTURĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC, ÎN SECOLELE II-VI**
Editura Alfa, Piatra-Neamț, 2008, 161 pp.

● **ANCA BOERIU – Viziune editorială**
Editura Unarte, București, 2008, 105 pp.

● **REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ**
Nr. 3-4 (113-114)/2009, 112 pp.

● **DOCUMENT**
anul XII, nr.3, 2009, 100 pp.

UNII LA FĂGĂRAȘ, ALȚII LA IAȘI

ALEXANDRU RĂDULESCU

În numărul din luna februarie al revistei Magazin istoric, domnul prof.univ.dr. Ioan Scurtu a prezentat campania declanșată în anul 1928 de Partidul Național-Țărănesc pentru răsturnarea guvernului liberal. Pornită în ianuarie, „rezistența cetățenească” a înregistrat în martie 1928, la București, prima întâlnire la nivel național.

În rândurile care urmează vă semnează un moment al acestei confruntări, petrecut în prima jumătate a lunii februarie 1928 și consemnat în Realitatea ilustrată.

Fruntașii național-țărăniști vorbind de la fereastra casei familiei Șenchea

La 5 februarie 1928, Partidul Național-Țărănesc organizează o manifestație la Făgăraș. Cum nicio sală din localitate nu era suficient de mare ca să-i cuprindă pe manifestanți, miile de oameni s-au adunat în Piața Făgărașului. Fruntașii partidului – Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, G. Madgearu – au ținut discursuri de la fereastra casei familiei Șenchea. Numeroși săteni din județ au îndurat frigul ascultându-i pe vorbitori, dovedind astfel devotamentul pe care îl manifestau față de țărăniști.

La scurt timp după aceasta, în data de 12

februarie, la Iași, guvernul liberal reacționează, organizând la rândul său o contra-manifestație, în Piața Ștefan cel Mare, și o adunare la Circul „Sidoli”.

La manifestație au participat și o mulțime de săteni din județul Neamț, îmbrăcați în port tradițional românesc. La adunarea de la Circul „Sidoli” au fost prezenți miniștrii Duca, Inculeț, Lapedatu, Lupu. De remarcat este și faptul că la adunare își face apariția, pentru prima dată în arena politică, Gheorghe Brătianu, fiul lui Ion I.C. Brătianu. ■

Manifestația liberală din Piața Ștefan cel Mare din Iași

Exclusivitate

Am cunoscut-o pe tânăra autoare a acestui articol, o bună vorbitoare de limbă română, la o reuniune de lucru de la Institutul de Studii Sud-Est Europene, unde se afla printre prieteni. Și-a susținut de curând teza de doctorat în istorie la Universitatea din capitala Bulgariei vecine, tema de cercetare căreia i s-a dedicat fiind Relațiile istorice bulgaro-române în istoriografia română. Am rugat-o să prezinte revistei noastre o secvență din cercetările sale și a avut amabilitatea să ne trimită un portret al istoricului român Constantin Velichi, specialist în trecutul Sud-Estului Europei.

UNIVERSITATEA DIN SOFIA. LECTORATUL DE LIMBA ROMÂNĂ. ÎNCEPUTURI

ROSSITSA MARCOVA (Sofia)

Să spunem că Vasile Stoica – ministru plenipotențiar la Sofia între anii 1932-1936 – visa la deschiderea în Bulgaria a unui spațiu cultural public pentru cunoașterea istoriei și culturii românești. În 1933, în capitala bulgară, a fost creat Institutul Român, lângă liceul și biserica române, cu o bibliotecă, devenită, după câțiva ani, foarte bogată. Astfel s-au pus bazele unui centru cultural și științific pentru intelectualii români. Clădirea Institutului se află și astăzi pe strada „Exarh Iosif” nr. 14.

Este interesant că în corespondența cu profesorul N. Iorga, Vasile Stoica îi explica acestuia atitudinea societății bulgare față de România și de istoria românească. Din cuprinsul câtorva scrisori ale lui Velichi către Stoica dintre anii 1935-1945,

aflate la Arhivele Statului din București, se vede că Iorga în discuțiile sale cu ambasadorul aprecia în mod deosebit calitățile și aptitudinile lui Constantin Velichi. De altfel, el l-a și recomandat ca profesor la Liceul Român.

Institutul Român...

Acolo, fiind profesor de istorie, geografie și filosofie, C. Velichi și-a făcut și specializarea în slavistică la profesorul Stoian Romanski, care l-a îndemnat să învețe și limba bulgară modernă, ca să înțeleagă mai bine spiritul poporului bulgar. Istorici ca Nikolai Traikov, Mihail Dimitrov, Vasile Christu au remarcat calitățile lui C. Velichi și l-au sfătuit să lucreze în domeniul Renașterii bulgare și al relațiilor româno-bulgare în secolul al XIX-lea.

Institutul Român din Sofia crea intelectuali și oameni de cultură, cu o formație bilingvă, care au studiat locul culturii române în Bulgaria și relațiile româno-bulgare. Renumiți oameni de știință au colaborat cu Institutul: Emil Turdeanu, excelent slavist și cunosător al vechii culturi bulgare, Vasile

MĂRTIȘOR

5

1941. La Moscova se primesc microfilme cu documente ale Ministerului de Externe german, care indică un atac al lui Hitler la jumătatea lunii iunie. Sursa este fiul unui inginer petrolist care lucrase în Rusia și nepotul secretarului particular al lui Karl Marx: Richard Sorge. La 15 iunie el transmite prin radio data exactă a invaziei programate, 21 spre 22.

15

1740. Iarnă grozavă la București, începută devreme, în 18 octombrie. Zăpada cade în fiecare zi, frigul este din ce în ce mai cumplit. E mare scumpete și lipsă. „Au murit multe dobitoace scrie un oarecare logofăt Iordache. Mulți oameni au murit, care pre unde i-au găsit. Totul este înghețat tun. Mai la fiecare literă trebuie să apropii pana de foc ca să se dezghețe cerneala. Viforăște ca și cum abia acum începe iarna“.

16

1946. Regele Mihai și Regina-mamă Elena îl invită în biroul personal al suveranului, de la Peleş, pe generalul de corp de armată C.V.R. Schuyler, reprezentantul american în Comisia Aliată de Control. Are loc o lungă discuție, consemnată de cel din urmă, în timpul căreia suveranul și mama sa îi povestesc despre un complot vizând asasinarea regelui, accentuând pe faptul că informația le-a parvenit de la o sursă de mare încredere și că sunt siguri de autenticitatea ei. Pradă unor adânci remușcări, în fața perspectivei de a-și ucide suveranul căruia i-a jurat credință, tânărul locotenent din Divizia „Tudor Vladimirescu“, nominalizat de un înalt ofițer rus să execute asasinatul, s-a sinucis și planul s-a amânat.

18

1584. Țarului Ivan cel Groaznic i se prezice că va muri. Subiectul este folosit de Aleksei Tolstoi pentru o scenă din drama *Moartea lui Ivan cel Groaznic*, pusă în scenă la Teatrul Armatei Sovietice în anii '50 ai veacului trecut. Spectacolul nu este acceptat multă vreme de cenzură, nu se joacă, din pricina unei singure scene: țarul se sfătuiește cum poate salva statul, puțin timp înainte de a muri, cu un călugăr ermit bătrân, care a stat 30 de ani izolat de lume: „Pornind împotriva dușmanului“, îi oferă soluția schivnicul, înșirându-i apoi multe nume de boieri care ar putea strânge oaste. Pe măsură ce se rostesc numele marilor familii, Ivan răspunde că l-au înșelat și membrii lor de vază au fost omorâți. „Unde sunt prinții Șcerbatii, Șceniatev, Obolenski?... dar Kașin? Butirlin? Serebrianii? Morozov?“ „Au fost uciși. Toți“, răspunde țarul. Asocierea cu politica lui Stalin față de armata sovietică decapitată în ajunul războiului era mult prea transparentă pentru a nu fi decodată de public.

22

1955. Un celebru șef de orchestră din Berlinul de Est, Eric Kleiber, aflat de câteva zile la Köln, împreună cu familia, adresează o scrisoare de demisie conducerii Operei de Stat, optând pentru exil. Între cele două instituții, Opera de Stat din Berlinul de Est și Opera Municipală din Berlinul de Vest, există de câțiva ani un soi de război surd, pentru atragerea marilor nume ale muzicii. Prima este condusă din 1951 de Kleiber, întors din emigrație după război, a doua de Karl Ebert, și el emigrat în vremea lui Hitler. Cei doi sunt prieteni foarte buni, pe amândoi apropiindu-i aversiunea față de hitlerism. „Ca și în anul 1934, scrie Eric Kleiber, politica și propaganda nu se opresc în fața porții acestui «templu». M-am văzut așadar obligat să-mi iau pentru a doua oară concediu din casa unde, vreme de 20 de ani, am visat să revin“ a producerii unei muzici vii, care să reflecte realitatea și luptele poporului sovietic...”

27

1848. Adunați în Hotelul Petersburg, revoluționarii ieșeni alcătuiesc o listă de cereri către domnitorul Mihail Sturdza. O delegație de boieri i-o înmânează personal domnului, destul de evaziv în angajamentul său, apoi se îndreaptă spre casa lui Mavrocordat, unde îi așteaptă pe ceilalți revoluționari.

Brusc, cineva strigă: „Miliția, miliția!“ Revoluționarii se pierd cu firea, dar unul dintre ei vine cu ideea salvatoare: „Toți împrejurul meselor. Să ne găsească jucând cărți și fumând“.

28

1944. Soldați germani și ucraineni, aduși de armata germană în retragere, ridică furaje și alimente fără plată în orașul Roman, având atitudini brutale. Din acest motiv sunt dezarmați și înaintați legiunii de jandarmi. În aceeași noapte, în comuna Cărligi, un căpitan german însoțit de alte patru persoane intră printr-un geam în locuința unei femei, furând obiecte casnice, 300 kg grâu, 600 litri vin, iar alți 800 litri îi varsă.

România. S-au pus atunci bazele unei societăți de prietenie româno-bulgare la Sofia și la București. Uneori, sub masca unei prietenii politice și culturale, relațiile româno-bulgare au fost numai aparent liniștite.

Lectoratul de limbă și literatură reprezintă una dintre formele de bună colaborare. C. Velichi, om fără trecut politic, a început să predea limba română la Sofia. Lectoratul a fost deschis oficial la 5 iunie 1945. După cum reiese din presa bulgară, lecția de deschidere, intitulată *Relații culturale între români și bulgari de la începutul Renașterii bulgare până în 1844*, a fost primită cu deosebit interes din partea publicului bulgar și apreciată de specialiști.

C. Velichi subliniază cele mai importante momente și probleme în domeniul relațiilor bulgaro-române, pe care urma să le cerceteze. Rolul important jucat de România în Renașterea bulgară reprezintă nucleul studiilor și cercetărilor sale. Probleme ca emigrarea bulgarilor la Nord de Dunăre, așezarea coloniilor bulgare în România în secolul al XIX-lea au dus la publicarea multor volume de documente despre aceste procese. Autorul pune acolo o întrebare: de ce în Țara Românească bulgarii găseau condiții să înființeze centre politice și culturale? Răspunsul este că România era mai apropiată

de sufletul bulgar, avea o atmosferă politică și intelectuală mai liberă decât Rusia și Serbia, care erau țări slave și ortodoxe; bulgarii nu se simțeau însă la fel de bine ca aici, în România.

Ce cuprindeau cursurile lectoratului? Răspuns ne dau rapoartele lui C. Velichi către Ministerul Învățământului din România. Acestea sunt foarte bine redactate, cu informații extrem de bogate, amănunțite, cu lămuriri asupra muncii zilnice a profesorului și studenților.

Alături de cursul de limbă și gramatică, s-a ținut un curs de literatură modernă. Studenții din anul doi și trei, pe care profesorul Velichi îi numea „înaintați”, au frecventat cursurile despre romanul românesc de la Mihail Sadoveanu până la zi, literatura populară română, evoluția prozei și literaturii române, poezia și literatura română nouă (1920-1946). Cu aprobarea decanului Facultății de Litere, Lectoratul a fost frecventat și de elevi din ultimul an din liceele din Sofia, de studenți la Drept și la Medicină, care vroiau să-și continue instrucția în România.

Conduc de interesul de a face cunoscută cât mai mult cultura românească în Bulgaria — țară care îi cunoștea pe români foarte puțin, ca și astăzi —, Constantin Velichi trebuia să lucreze în toate domeniile culturale. De aceea el publica des în ziarele și revistele bulgare articole privind relațiile culturale și artistice româno-bulgare.

Lecția de deschidere a fost difuzată la Radio Sofia, la 6 iunie 1945. Apoi interesul pentru tânărul lector de limba română și cunoștințele lui de istorie românească a crescut, Radioul invitându-l să susțină alte conferințe în fața microfonului: *Gheorghe Peșacov — un poet slavo-român*, *Drumul Plevnei*, *Mihail Sadoveanu — omul și opera*, *Românii din Bulgaria înainte de 9 septembrie* și astăzi sunt doar câteva exemple din vastul program cultural desfășurat de C. Velichi în Bulgaria.

Alături de aceste activități, el începe să traducă poezie și literatură română în limba bulgară și face mari eforturi să-i ajute pe alți tineri traducători bulgari. Colaborează atunci cu Veselin

Traikov, Ianca Miteva, Ivanca Marinova, Iordan Stratiev — traducători vrednici, pe care C. Velichi i-a apreciat mult.

Scurta mea evocare se vrea și un omagiu adresat savantului Constantin N. Velichi, dispărut în anul 1997. ■

Vasile Stoica cu copii români la Sofia

Constantin Velichi – ani îndelungați profesor de istorie modernă a Balcanilor la Universitatea din București, la Facultatea de istorie, și Doctor Honoris Causa al Universității din Sofia – a fost un istoric român dedicat cercetării istoriei Bulgariei și relațiilor româno-bulgare.

Născut la Galați, în 1912, Constantin Velichi recunoaște că n-a avut nicio intenție să studieze istoria. Tatăl lui, istoricul Nicolae Velichi, l-a îndemnat, împotriva voinței sale, să se înscrie la istorie. La Universitatea din București și apoi la Școala superioară de arhivistică și paleografie, profesori ca Nicolae Iorga și Petre P. Panaitescu i-au atras interesul către istorie și slavonă. La începutul anilor '30 el publică un studiu privind documentele inedite ale lui Ștefan cel Mare, aflate în colecția tatălui său. Studiul a fost foarte bine apreciat de P.P. Panaitescu.

Christu, jurnalist și publicist, Ion Iufu, renumit slavist și editor de manuscrise slave, Valentin Chelaru ș.a. Din 1941, Institutul începe să publice *Buletinul Institutului Român din Sofia*, în care apar cercetări și studii privind istoria, literatura, religia și cultura Sud-Estului european. *Buletinul* a apărut doar cu câteva numere, până în 1942.

Institutul Român, prin activitatea lui, a stimulat interesul lui Constantin Velichi pentru istoria Sud-Estului și, în special, pentru istoria și cultura Bulgariei, spațiu în care va publica în viitor sute de studii și volume de documente.

În 1943 s-au înființat câteva lectorate de limba română în străinătate. Pentru țările slave, comisia – formată din Alexandru Rosetti, Theodor Capidan și Gheorghe Brătianu – a ales profesori de la Institutul Român din Sofia. Valentin Chelaru a plecat

spre Zagreb, Emil Turdeanu a fost numit lector la Sofia. E. Turdeanu a funcționat fără aprobarea statului bulgar, de aceea a fost lector doar câteva luni. Cum nu am avut timp și acces la documentele privind lectoratul lui Turdeanu, nu pot spune ceva mai concret despre cursurile ținute de el.

... și Biserica Românească din Sofia

Încă din 20 decembrie 1943, C. Velichi se adresează cu o cerere către ministrul Învățământului din România, din care reiese că știa că E. Turdeanu urma să fie lector de limba română la Paris. În acest fel se elibera catedra de la Sofia. C. Velichi se simțea bine pregătit în limba bulgară, pe

care o învățase de aproape zece ani, și solicită acest post. În plus, el avea bune recomandări din partea profesorilor Stoian Romanski, Petre P. Panaitescu și Petre Caraman. Constantin Velichi, care iubea Bulgaria și cultura bulgară, își dorea foarte mult acest post. Și a reușit. A fost numit lector la Sofia. Statele de plată probează că a început să fie plătit ca lector din februarie 1944. În același an, E. Turdeanu a fost numit lector în Franța.

In 1945 s-au semnat acordurile economice, comerciale și culturale dintre Bulgaria și

Mihai Pacepa (primul din stânga), unul dintre adjuncții șefului D.I.E., Nicolae Doicaru (în centru) șeful D.I.E., și Ion Stănescu șeful D.S.S.

în Germania acorda subsidii periodice unei persoane ce deținea o funcție importantă în aparatul de stat, aceasta fiind indicată clienților drept girant al seriozității sale, dacă aceștia cereau referințe înainte de a vira banii în contul său.

Fischer i-a înmănat agentului „Săndulescu” un tabel cu numele unor persoane care depuseseră cerere de emigrare, urmând ca acesta, prin posibilitățile pe care le avea în România, să obțină informații despre stadiul de rezolvare a cererilor. Fischer a precizat că în cazul în care va fi ajutat, în afara sumelor ce trebuie plătite persoanei din România, el va obține un supliment de valută pentru agent, fără ca Jacober să știe. Acestuia urma să i se comunice că persoanele respective și-au retras sumele date ca avans sau integral.

In timpul discuției, Fischer a adus în atenție un aspect care-l nemulțumea profund: concurența. Agentul chiar menționa în raportul său: „dacă în tot timpul discuțiilor tonul lui Fischer este calm, ponderat, atunci când vorbește de concurență, ochii i se aprind”. Se pare că acesta ar fi spus textual: „orice alte încercări, orice alte căi sau persoane care se ocupă cu astfel de cazuri trebuie

de antecedente, fiind, după spusele lui Fischer, arestat în Ceylon pentru contrabandă și la Viena pentru afaceri cu pașapoarte false. Venind frecvent în România cu afaceri, Kohn își crease o serie de legături la Fabrica „Guban” din Timișoara, dar și la „Pro-dexport” și „Mașiniimport”, legături prin care obținea informații privind persoane care au actele pregătite pentru emigrare, contactând ulterior rudele din Occident și diminuând astfel listele lui Jacober și Fischer. Ba, mai mult, Kohn se dovedea mult mai competent în raport cu clienții, acceptând în schimbul „serviciilor” sale și lei românești, bijuterii, tablouri, pe care le colecta prin intermediarii săi din România și le scotea personal din țară, având o relație cu un lucrător de la Punctul control trecere frontierei Stămoră Moravița. Ulterior, leii românești erau

descoperite și denunțate”.

Concret, Fischer era foarte pornit împotriva lui Carol Kohn, evreu originar din Timișoara, stabilit tot la Viena și care se ocupa de exact același gen de afaceri. El avea și o serie

schimbați la Ambasada Israelului din Viena.

Pe baza datelor furnizate de agentul „Săndulescu”, dar și a unor informații provenind din cenzura corespondenței purtate de etnicii germani care doreau să emigreze cu rudele de peste hotare, Direcția a IV-a Contraintformații Militare, condusă de generalul-maior Dumitru Gherguț, a deschis dosarul de urmărire „Vienezii”, apreciind că „este necesar să se cunoască în detaliu metodele folosite, complicitățile ce-i au și identitatea cetățenilor români aflați în atenția lor, în scopul creării condițiilor de contracarare a activității ilicite și compromiterea acestor afaceriști”.

Această acțiune se suprapunea peste o altă operațiune secretă derulată în acea perioadă de către Securitate. Din luna iunie 1970 emigrările din România (inclusiv de cetățeni români de naționalitate germană) au început să fie facilitate și prin așa-numita operațiune „Peregrinii”. Concret, din ordinul președintelui Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu, Direcția Generală de

Memorialul sașilor transilvăneni, ridicat la Dinkelsbühl, Germania, purtând următoarea inscripție: „Reculege-te în fața memoriei fiilor și fiicelor germane ale Transilvaniei, care și-au pierdut viața în două războaie mondiale, precum și în cumplitii ani de după război.” Lespezile care încadrează monumentul poartă câte una dintre inscripțiile: „în Răsărit”, „în Apus”, „în Nord”, „în Sud”, „în spatele sârmei ghimpate”, „în refugiu” (foto de Claudiu Florian)

ACȚIUNEA „VIENEZII“

FLORIAN BANU

Restricțiile impuse de regimul comunist din România liberei circulații a persoanelor au generat un adevărat comerț cu vizele pentru plecarea definitivă din țară.

Continuăm prezentarea începută în numărul anterior a operațiunilor de acest gen, desfășurate de una dintre filierele care asigurau plecarea cetățenilor de etnie germană.

Intâlnirea dintre agentul Securității și Fischer Dezideriu a avut loc la 17 iunie 1971, în prezența lui Philipp Jager, la sediul firmei „Oresta” din Viena. Fischer s-a prezentat în stilul bombastic pe care-l folosea, probabil, pentru a-și impresiona „clienții”: „Eu sunt Fischer, singurul competent să rezolv, prin Jacober, orice caz de scoatere din România spre Germania. Sunt informat de Jager că dumneata ai niște legături care, într-un timp foarte scurt și sigur, pot aduce rezultate favorabile dorințelor noastre. Vreau, domnule, să ne unim forțele și să facem o treabă bună.” Conform instructajului făcut de ofițerul de legătură, colonelul Alexandru Mircea, „Săndulescu” i-a tem-

perat elanul lui Fischer, arătându-i că pretinsa „exclusivitate” nu există, el cunoscând cazuri care au fost rezolvate fără intervenția lui sau a lui Jacober. De asemenea, s-a arătat extrem de zgârcit în a da detalii despre conexiunile sale din România, subliniind, totodată, că Fischer, și nu el, este cel care a solicitat înțelegerea și cere sprijin. De asemenea, agentul, „știind că în relațiile cu astfel de oameni, poziția materială constituie o carte de vizită”, i-a povestit câte ceva despre afacerile sale în domeniul cosmeticii, despre comenzile pe care intenționează să le facă în Austria.

Strategia adoptată a avut succes. Pentru a-i capta bunăvoința, Fischer i-a detaliat agentului sistemul de recrutare

a clienților, termenele de soluționare propuse, sumele care se percep pentru o persoană, arătând că acestea sunt virate la Banca de Credit Internațional din Zürich, modul concret de păstrare a legăturii cu Jacober. I-a conștientizat chiar că seria pașapoartelor emise pentru persoanele de pe listele pe care el le întocmește îi este comunicată lui Jacober printr-un telex de la „Prodexport”, chiar înainte ca beneficiarii pașapoartelor să afle că cererea lor a fost aprobată.

De asemenea, i-a explicat agentului că eventualele neplăceri cu unii clienți nerezolvați sunt prevenite prin stipendierea unui personaj influent din poliția orașului Viena. De asemenea,

- Seria pașapoartelor eliberate pentru plecarea definitivă, comunicate printr-un telex de la „Prodexport” ● Fischer era nemulțumit de existența concurenței ● Leii românești erau schimbați la Ambasada Israelului din Viena ● „Vie-nezii” concuși de „Peregrini” ● Securitatea preia operațiunea pe cont propriu ● Fischer îl toarnă pe Kohn autorităților române ● Securitatea îl toarnă pe Fischer poliției austriece ● Bani, mutați din conturile lui Fischer în cele ale statului român ● Ecouri nefavorabile în presa occidentală

Cancelarul vest-german Helmut Schmidt și Nicolae Ceaușescu

Grup de copii sași în port tradițional, în Germania

pentru ei. Pentru a-și salva afacerea, Fischer l-a contactat pe agentul „Săndulescu” și i-a cerut ca, prin legătura sa de la București, să intervină pentru ca dosarele celor care și-au retras banii să fie „îngropate”, întârziind cât mai mult posibil eliberarea vizei. I-a furnizat acestuia și o listă cu presupuși clienți ai rivalului său Kohn, tot pentru ca dosarele acestora să fie blocate. Îngrijorările lui Fischer erau sporite de faptul că aflase că avocatul Crăciun Șerbănescu, mai vechi în acest gen de afaceri, vizitase o serie de familii din România care se aflau deja pe listele sale.

In continuarea planului de măsuri pentru neutralizarea lui Fischer, Securitatea a expediat și trei scrisori plastografiate către organele de poliție austriece, ca fiind plângeri ale unor persoane înșelate de către acesta. Prin Inspectoratul General al Miliției urma să fie semnalată activitatea lui Fischer și Interpolului.

Totodată, ofițerii implicați în operațiunea „Peregrinii” au contactat o parte dintre persoanele de pe listele de clienți ale lui Fischer. Persoanele respective au fost chemate la Direcția Consulară a M.A.I., unde li s-a comunicat discret că le-au fost eliberate pașapoartele, dar nu le vor fi înmânate decât după ce rudele lor vor retrace banii depuși în

depuși într-un cont al statului român, al cărui număr de cont le-a fost indicat. O parte dintre aceste persoane s-au conformat întocmai cererilor ofițerilor de Securitate, banii intrând în contul statului român.

Operațiunea „Peregrinii” a fost stopată în 14 decembrie 1973, prin nota-raport nr. PK/001598, „ca urmare a unor ecouri nefavorabile în presa internațională”. Potrivit unui raport întocmit de Securitate în 1978, după fuga lui Ion Mihai Pacepa, „în cadrul acestei acțiuni s-au adus în țară devize străine de ordinul milioane, precum și un număr apreciabil de autoturisme”.

Acțiunile Securității de compromitere a „filiei vieneze”, desfășurate cu minuțiozitate de-a lungul anilor 1972-1973, s-au soldat cu discreditarea celor doi afacriști. În luna aprilie 1974, 25 de persoane i-au solicitat lui Fischer Dezideriu să le restituie banii, aruncându-l pe acesta într-o adevărată derută. Suma ce trebuia să o înapoieze se cifra la aproximativ 600.000 de dolari, astfel că Fischer a răspândit zvonul că este foarte bolnav și că va fi plecat o lungă perioadă de timp la tratament în Italia,

contul lui Fischer, „întrucât acesta este un escroc și înșală statul român”. Banii respectivi, odată retrași, trebuia re-

sperând într-o tergiversare a returnării banilor.

Documentele identificate în arhivele Securității nu ne-au permis elucidarea finalului acțiunii „Vienezii”, dar ultimele rapoarte referitoare la cei doi intermediari, datele 15 noiembrie 1974, indică un faliment total al sistemului îngenos de estorcare de fonduri.

Carte poștală din Bistrița, 1905

Trebuie menționat că în această perioadă sistemul pus la punct de ofițerii D.I.E. și de avocații germani dr. Ewald Garlepp și dr. H.G. Hüsch (sprijiniți de Ministerul Afacerilor Externe de la Bonn și de serviciile secrete vest-germane) pentru eliberarea contra cost a vizelor de emigrare pentru cetățenii români de naționalitate germană se rodase pe deplin. Acordurile semnate între cele două părți prevedeau cifre de emigrare ce mergeau de la 12.000 la 14.000 de persoane anual, sumele plătite de statul german variind de la 1.800 DM (cca 490 dolari S.U.A.), pentru o persoană fără pregătire, și până la 11.000 DM (aproximativ 3.000 dolari S.U.A.) pentru un titrat.

În aceste condiții, concurența „vienezilor” era definitiv înlăturată, eventualii pescuitori în ape tulburi regăsindu-se după 1974 în rândul unor ofițeri din cadrul formațiunilor de pașapoarte ale inspectoratelor județene ale Ministerului de Interne. Dar depistarea și eliminarea acestora constituie o altă „acțiune”. ■

Informații Externe (D.G.I.E. sau UM 0920, cum apare în documentele vremii) a fost însărcinată ca, prin Sectorul L.C., să identifice persoane care doreau să plece definitiv din țară și care erau dispuse să plătească (ele sau rudele lor aflate în străinătate) diferite sume de bani pentru aprobarea emigrării. Acțiunea a fost coordonată de general-maior Eugen Luchian și general-maior Gheorghe Bolănu. Persoanele erau identificate prin folosirea mijloacelor specifice Securității (inclusiv prin folosirea rețelei informative interne și externe), apoi erau contactate în mod acoperit (ofițerii se prezentau drept avocați sau funcționari în administrația de stat) și se stabileau sumele ce trebuia plătite. În acest context, firește că activitatea unor Jacober, Fischer sau Kohn era percepută ca o nepermisă concurență.

Primele măsuri întreprinse de Securitate au vizat eluci-

agentului „Săndulescu” pe lângă obiectivele din Viena.

Fără a mai detalia acțiunile de monitorizare a operațiunilor „Venezilor”, ne mulțumim să amintim faptul că acestea au inclus urmărirea atentă a lui Carol Kohn pe timpul deplasărilor în România (cazarea în camere de hotel dotate cu tehnică operativă, filaj), recrutarea ca informator a persoanei de legătură de la fabrica „Guban”, identificarea și verificarea în evidențele informative și prin investigații a legăturilor acestuia.

Pe de altă parte, au fost contactate o serie de persoane ce figurau pe lista înmănată de Fischer agentului „Săndulescu” și, prin măsuri combinate, li s-a demonstrat că este vorba de o escrocherie și au fost convinse să-și retragă sumele de bani. Au fost chiar sfătuite ca, în cazul când rudele lor întâmpină greutăți în recuperarea banilor, să se adreseze organelor de stat din Austria.

Fischer a atribuit această acțiune manevrelor concurentului său, Carol Kohn, fiind convins că

care Kohn îi convinsese pe unii cetățeni să-și retragă banii din contul lui Fischer și să-i depună în al său, un exemplu fiind Haim Ferdinand, din Timișoara). Ca urmare, Fischer a decis să intensifice acțiunile de eliminare de pe piață a lui Kohn. În acest scop, l-a contactat pe un cetățean din Timișoara, veche cunoștință a sa, venit la tratament medical în Austria, pe care l-a rugat să comunice „organelor de stat române” câteva date despre activitatea lui Kohn. I-a relatat timișoreanului, cu lux de amănunte (inclusiv numărul Mercedesului cu care Kohn venea în România), modul în care acesta își recruta clienții în timpul deplasărilor efectuate lunar în România în calitate de comis-voiajor al firmei „Intercom” din Viena, precum și numele unor oameni de încredere ai lui din România.

Pentru alte persoane despre care Securitatea deținea informații că s-au făcut plăți, au fost luate măsuri de blocare a eliberării vizelor, pentru a ruina astfel creditul de care se bucurau cei doi afaceriști. Rudele care plățiseră au cerut tot mai insistent înapoierea banilor, punându-i pe cei doi într-o situație cu atât mai dificilă, cu cât creștea numărul celor care emigrău în Germania fără ca cineva să fi plătit

Momentul plecării definitive din satul Valea Viilor, și din țară, al unei familii de sași, în 1980

darea modului în care au fost acordate vizele pentru unele dintre familiile care emigraseră și care erau prezentate în Germania drept cazuri rezolvate de Jacober și Fischer, identificarea persoanelor de legătură din cadrul întreprinderilor „Guban”, „Pro-dexport” și „Mașiniimport”, dirijarea în continuare a

cei care și-au retras banii au fost mințiți de acesta că doar el le poate rezolva cererile (bănuiala nu era neîntemeiată, existând mai multe cazuri în

Indicator stradal din localitatea Drabenderhöhe, Germania, simbolizând un port tradițional săsesc din ținutul al cărui nume îl poartă și strada, „Valea Târnavelor”

O vânătoare din perioada interbelică

fie încălcată, iar incidentele tragice să fie evitate. Așa cum reiese din textul articolului, B. Otws avea o îndelungată experiență în organizarea unor astfel de evenimente și, dincolo de o anumită stângăcie în redactarea textului, însoțită de o permanentă notă de deferență față de cititorii săi vânători, regulile clare pe care le promovează ne indică tocmai seria de abateri de la protocolul vânătoriei, la care fusese martor.

La fel ca și în cazul instrucțiunilor pentru șoferii mașinilor care transportaseră pe guvernatorii băncilor centrale din țările membre ale Micii Înțelegeri (Magazin istoric, nr. 2/2010), vom descoperi o lume civilizată, care se conducea după reguli clare, însușite de toți. Cei care nu le respectau erau excluși.

Societatea „Vânătorul”

Domnule membru,

În no. 8 din *Revista Vânătorilor* s-a publicat, sub semnătura d-lui B. Otws

(administratorul nostru de vânătoare din jud. Ilfov), *Buna purtare vânătoarească*, din care extragem rândurile de mai jos, în credința că ne vor folosi la toți.

Toate sporturile au convențiile lor: obiceiuri care sunt obligatorii pentru toți care vor să fie la modă. Vânătoarea este și sport, dar, în primul rând, economie națională,

prin urmare, și vânătoarea are convențiile ei proprii. Un om cult, care are cei șapte ani de acasă, va ști să se comporte cuviincios și la vânătoare; totuși, sunt cazuri când educația de acasă nu ne ajunge. Sunt anumite obiceiuri internaționale pe care nu le putem învăța decât de la vânători vechi.

A citi este obiceiul intelectualilor, deci, cine citește revista este om intelectual, om cult. Poate că-i va jigni, văzând că *cineva* vrea să le *facă educație*. Însă să mă ierte acei care n-au nevoie de educație, aceste rânduri nu sunt scrise pentru ei. Un proverb zice: „de nu-i cămașa ta, să n-o îmbraci!”, prin urmare, scriu aceste rânduri pentru acei cărora li se potrivește această cămașă.

Scriu acest articol *educativ* și pentru personal și pentru gonași, deci pentru oameni care nu sunt tocmai *intelectuali*, dar care, luând parte la vânătoare, nu pot să se lipsească de

convențiile internaționale de educație vânătoarească...

Gazda

1. Se invită la vânătoare oaspeți cam de aceeași clasă socială, nu pentru a cruța pe acei cărora nu le convine să dea mâna cu un om de rând, ci să-l cruțăm pe acest din urmă, care fiindu-ne oaspe, are aceleași drepturi.

2. Nici n-ar trebui amintit ca gazda să fie primul care sosește la locul de întâlnire. Se cuvine ca oaspeții să fie primiți de amfitrion, și nu de personal.

3. Va face planul vânătoarei (harta), pe care să-l aibă fiecare invitat. Din aceasta oaspeții vor ști, fără a întreba, ce urmează după prima bătaie.

4. Dacă bătaia la pădure se face înspre pușcași, țiitorile (ștanduri) să fie numerotate, iar oaspeții să tragă sorții. După fiecare bătaie însă, sorții (numărul țiitoarei) să se schimbe, ca să nu pice același invitat tot la locurile slabe (de ex., cine a avut la prima bătaie no. 1 să aibă la proxim no. 2-3 și așa mai departe).

5. Chiar dacă în biletul de invitație s-a precizat la ce vânat se trage, totuși, înainte

Dinu Brătianu la vânătoare

B.N.R. – 130 ani

VÂNĂTOAREA CA ARTĂ

În anii '30 ai secolului al XX-lea, în Banca Națională a României a fost organizată Asociația de vânatoare a funcționarilor B.N.R. „Vânătorul“. La 2 septembrie 1937, membrii Asociației erau convocați la Adunarea generală, fixată pentru 9 septembrie 1937, orele 17.30, în strada Lipscani nr. 20. Aici se afla sediul Asociației, la etajul al doilea al clădirii în care funcționase Banca Generală a Țării Românești. Ordinea de zi a întrunirii cuprindea: alegerea Comitetului Asociației; cooptarea unor membri

noi și desemnarea ca membri de onoare a funcționarilor ce se implicaseră în organizarea acțiunilor și adoptarea bugetului.

Vânătoarea, o veche și nobilă îndeletnicire, cum o arată și acest basorelief assirian, înfățișându-l pe Assurbanipal la vânătoare de lei, 650 î.H.

La scurtă vreme (30 noiembrie 1937), șeful Serviciului arhitecturii și președintele Asociației culturale și sportive din B.N.R. în anii 1935-1940, arhitectul Radu Dudescu, care avea și titlul de maestru de vânatoare, transmitea membrilor Asociației de vânatoare invitația de a participa la o vânatoare în ziua de 12 decembrie 1937.

NADIA MANEA

Domnule membru,

Cu încuviințarea Domnului Președinte, societatea noastră organizează pentru duminică, 12 decembrie a.c., o vânatoare cu bătaiași în pădurea Lunca-Balamuci, pentru iepuri și vulpi.

Drumul se va face cu autobuzul B.N.R., plecarea din Piața I.C. Brătianu la orele 7 dimineața precis, ieșind din oraș prin Șos. Colentina, Plum-buita, Andronache, Ștefănești, Dascălul-Grecii, Fierbinți, Balamuci – circa 35 km.

Din satul Balamuci, cu căruțele 3 km până la pădure.

Masa se va lua la Casa de vânatoare de la locul numit „Sitarul“, lângă lacul Căldărușani, fiecare vânător aducându-și cele necesare.

Taxa de participare este de lei 250 de persoană, pentru acoperirea cheltuielilor de organizare.

Înscrierile se fac până la data de 4 decembrie a.c., la d-ul arhitect Radu Dudescu.

D-nii membri sunt cu insistență rugați a avea asupra d-lor permisul de vânatoare.

Soc. „Vânătorul“,
Radu Dudescu

După această invitație, funcționarii B.N.R. din Asociația „Vânătorul“ au primit, la 3 decembrie 1937, și articolul Buna purtare vânătoarească, publicat în Revista Vânătorilor, de către administratorul de vânatoare al B.N.R. în județul Ilfov, B. Otwös. Decizia lui Radu Dudescu de a trimite și acest articol se întemeia pe „credința că ne va folosi la toți“. Autorul articolului prezenta mai multe reguli, recomandând respectarea lor, astfel încât eticheta să nu

Istrate Micescu (cu pușca pe umăr;
26 decembrie 1931)

aranjatorul a plecat, deci am rămas singuri.

12. Înainte ca aranjatorul să ne părăsească, îl întrebăm dacă nu suntem informați ce urmează după terminarea bătaiei. Aceasta ca să știm încotro să o luăm după terminare, să nu ne rătăcim, ceea ce se poate întâmpla foarte ușor în munți, mai ales dacă ocupăm ultimul stand și gonași(i) nu vin tocmai până la noi. (De altfel, aceasta este datoria aranjatorului și fără întrebare.)

13. După ce a plecat aranjatorul, ne uităm în urmă spre vânătorul care a fost așezat înainte de noi, prin un fluerat ușor, dacă nu se uită la noi, îi atragem atenția, să știe unde stăm noi. (Tot așa va face acela care urmează după noi.) Aceasta pentru a evita eventualele nenorociri, să nu tragem unul spre altul. *Nota bene:* acest loc nu se părăsește, deoarece dacă se întâmplă o nenorocire, vinovat este cel care a schimbat locul. Dacă, din întâmplare, după ce am atras odată atenția vecinului, vedem că ceva mai încolo sau mai încoace ar fi un loc mai bun, îl ocupăm, dar avizăm amabil vecinii. Se întâmplă

cazuri de acestea, dar cam rar. Aranjatorul care cunoaște terenul are grijă să ne puie la locul potrivit. Când ne așezăm pe o linie somieră din pădure, astfel că toți ne vedem sau cel puțin vecinii, nu este nevoie să avizăm vecinul. Când însă ne acoperă vreo tufă din vederea vecinului, este absolut necesar să-l

avizăm. În munți, unde stăm așa de departe unul de altul, că nu ne putem vedea, nici avizându-ne, este datoria aranjatorului să arate fiecăruia, cel puțin aproximativ, locul unde se va așeza proximalul vânător.

14. Nu vorbim de la distanță cu vecinii, nu rupem crengi cu gălăgie, să ne facem mai bun loc de tragere. Vânatul mare (vulpea și lupul), auzind această gălăgie, va nota de unde s-a auzit prima primejdie și nu va veni nici la noi, nici la vecin. Am strica șansa noastră, chiar și vecinilor. Tot din acest motiv trebuie să mergem la țitoare foarte precaut, să nu facem zgomot evitabil, să nu vorbim nici măcar șoptind. N-avem ce să vorbim în acest timp. Vom avea vremea să vorbim mai târziu.

15. Să fumăm la stand sau să nu fumăm. La vânat mare, la răpitoare (vulpe, lup) este mai bine să nu fumăm, chiar dacă vântul bate din bătaie, fiindcă vântul se poate întoarce și mirosul

fumului ajunge în bătaie. Este cam exagerat ce spun eu aceste cuvinte, dar întotdeauna e mai bine să fim mai precauți decât să fim ușuratici. Sunt vânători care cred că fumul strică șansele, deci, amărâți, că nu au avut noroc, vor pune vina pe noi.

16. Să nu tragem înainte în bătaie spre gonași și niciodată pe linia de vânători. Nu numai glonțul, dar și alicele poate să ricoșeze. Mai bine să treacă neîmpușcat cât de mult vânat decât să riscăm să vânam un om.

17. Semn de lăcomie, de invidie urâtă, să tragem noi mai înainte în vânatul care trece mai aproape de vecin. Jumătatea distanței dintre cei doi vânători este hotarul până unde putem trece, fără a vătăma curtoazia. Dacă vecinul nu vede vânatul, îi atragem atenția prin semn sau dacă se poate, prin fluerat sau vorbă. La vânat zburător zicem: „Tiro dreapta sau stânga!” (Tiro din franțuzește: tire haut, adică: trage sus). La epure se strigă: „Atenție! Dreapta, stânga!”

Dacă vânatul iese la distanță egală între noi și vecin, e gest frumos să lăsăm să tragă mai

Regele George al V-lea se relaxează la un picnic,
după o vânătoare în India, la începutul
secolului trecut

Carol al II-lea și Mihai

de începere, trebuie spus și cu voce: „vănăm cutare-cutare și nu vânăm cutare-cutare“.

Oaspeții

1. Oaspeții întotdeauna au mai multe drepturi decât însuși gazda, dar să nu abuzeze de drepturile lor. Prima persoană e gazda, cum zice proverbul, și cocoșul este stăpân în curtea lui, fie pe grămada de gunoi.

2. Oaspele să nu facă să fie așteptat. Oricât de mare persoană ar fi, este egal cu ceilalți invitați.

3. Să aștepte rândul lui, să nu ocupe singur, fără indicație o țiitoare, chiar dacă se știe că nu e loc bun, nu știm pentru cine e rezervat. Se poate întâmpla ca, ocupând noi singuri loc (când n-am tras sorți), să rămânem de rușine, când gazda sau lociitorul său ne va ruga foarte politicos să cedăm acest loc altuia.

4. Să nu ne amestecăm în aranjarea vânătoarei, să nu ne facem mai deștepti decât

gazda și personalul, care cunosc mai bine terenul ca noi, și nu știm ce intenție are stăpânul. Observații, în forma cuvenită, putem face după terminare și vom vedea că întotdeauna *cei de acasă* au avut dreptate.

5. Să nu dăm ordine personalului, care are instrucțiunile sale, deoarece e silit să ne refuze sau ascultându-ne supără pe stăpân, ba chiar se întâmplă ca, ascultându-ne, se strică vânătoarea din vina noastră. Oaspeții poruncitori nu se invită de două ori!

6. Să nu mergem fără permisele legale. Se întâmplă să vie control și punem în situație penibilă nu numai pe noi, dar și pe gazdă. Permisele nu pot fi *uite acasă!*

7. N-ar fi frumos să aducem cu noi alt oaspe, care nu este invitat de stăpân. Ar însemna să ne însușim drepturile gazdei. Poate că gazda dinadins nu l-a invitat, dacă îl cunoaște, și nu l-ar fi invitat tocmai ca să nu-l cunoască. Întrebăm la vreme, dacă ne permite să aducem un prieten sau nu. A duce cu noi chiar un oaspe neinvitat, care nu este vânător, care, deci, *nu strică planul vânătoarei*, ar însemna să-l invităm noi la masa altuia, masă care se dă după vânătoare.

8. Când gazda sau aranjatorul ne-a arătat locul sau ne invită să pornim, salutăm mulțumind, chiar dacă acest personaj este un om simplu, un

simplu paznic. În acest moment, el înlocuiește gazda, deci facem onoare salutând – în primul rând gazdei, dar și bunei educații.

9. A face observații că standul indicat nu e bun nu înseamnă modestie, or modestia este cea mai frumoasă podoabă a vânătorului. Să ne arătăm mulțumiți, chiar dacă suntem convinși că este cel mai prost stand. Și aici trebuie să stea cineva și apoi știm că gazda nu ne va batjocori dându-ne la ficcare bătaie cel mai prost loc!

10. Arma să o purtăm întotdeauna cu țeștile în sus (obiectul vânătoresc: pe umărul stâng. Pe umărul drept o poartă soldații, iar noi nu suntem soldați, nu le luăm dreptul imitându-i). O purtăm pe umăr cu țeștile în sus sau frântă și totdeauna neîncărcată. (Câte nenorociri s-au întâmplat din indolențe și nedisciplinarea acelor vânători, care *nu țin la astfel de mofturi!*)

11. Încărcăm arma numai când am ajuns în țiitoare, când

Prințul Nicolae la vânătoare

GEORGETA FILITTI

Portofoliul legislativ generează dezbateri însuflețite. Legea Orleanu privind încurajarea industriei naționale cuprinde elemente restrictive, care stârnesc nemulțumirea industriașilor. Legea Haret, de sporire a numărului catedrelor universitare, e percepută ca instrument politic de căpătuire a partizanilor liberali. În același timp însă, opoziția critică de dragul criticii.

Relațiile artistice româno-maghiare înregistrează unele fapte pozitive. Cântăreți, publiciști, studenți români în străinătate se bucură de prețuire unanimă. Parlamentele englez și cel maghiar nu sunt totdeauna pilde de urmat; unul pentru ușurătatea cu care își poreclește membrii, altul pentru încăierările provocate de dizolvarea lui. Un fapt divers din Bulgaria dovedește că intransigența religioasă poate provoca nenorociri.

Primăvara înviorează spiritele și stimulează condeiul ziariștilor. Aceștia se întrec în a face portretul omului politic ideal. Liberalii, prin foaia lor *L'indépendance roumaine*, l-au găsit în persoana lui Ionel Brătianu: „E prea tânăr, dar e înțelept, nu-i vanitos ori capricios și seamănă cu Scipio Africanul” (consul roman, 235-183 î.H., învingător al Carthaginei, s-a îmbogățit nemăsurat și prin mijloace nu totdeauna oneste, încât comparația nu-l onora pe prim-

ministrul român). Mai mult, vedea mai sus și mai departe decât restul membrilor de rând ai P.N.L. *La Roumanie* se temea că în felul acesta risca să rămână cu gâtul înțepenit, ca Michelangelo când a pictat Capela Sixtină...

Liberalii cred apoi că un șef de partid nu trebuie să fie avocat, deoarece avocații au „o infirmitate de spirit”, văzând în orice „o cauză de apărare”; se autosugestionează tot timpul și decizia lor e conjuncturală. Într-un cuvânt, la ei buna credință e „pasăre rară”. Judecata era

întâi vecinul. Dacă vecinul e mai în vârstă sau mai mare, este chiar datoric să-i lăsăm prioritatea. Dacă vânatul n-a căzut și mai avem vreme, putem să tragem, fără a vătăma politețea.

18. Dacă am tras amândoi odată și vânatul cade, să nu strigăm: „L-am luat eu!” Avem vreme, după terminarea goanei, să constatăm cine l-a luat (în caz de dubiu se formează juriu: gazda sau aranjatorul și doi vânători. Juriul decide, noi ne supunem).

19. Dacă vine la noi un vânat rănit grav de vecin, tragem ca să-i curmăm chinurile, dar vânatul mic este al aceluia care l-a stopat, vânatul mare însă aparține aceluia care i-a dat prima lovitură mortală. (În caz de dubiu decide juriul.)

20. Să nu ne repezim la vânatul doborât de noi, părăsind locul; prin aceasta am deranja vecinii, care nu pot trage din cauza noastră. S-a întâmplat nu o dată că vânătorul impacientat s-a repezit la vânat, fără ca vecinul să-l fi văzut, dar văzând că „mișcă ceva în tufe” a tras. Vina este mai mult a aceluia care a părăsit standul. Mai ales nu e bine să ne repezim la vânat mare, fiindcă văzându-ne, își adună ultimele puteri și fuge, dându-ne de lucru, să-l căutăm.

21. Să nu tragem niciodată până nu suntem siguri că ținta noastră este vânat și încă vânat permis de lege, permis de gazda terenului. Trăgând într-acolo „unde am văzut mișcându-se ceva”, de multe ori s-a împușcat un gonaș, un vânător sau un vânat oprit. „N-am văzut bine, am tras la

repezeală” nu e o scuză. Vânătorul să fie bărbat serios, dar nu copil care se joacă cu arma.

22. Să nu tragem decât în vânat permis de lege și de proprietar. Dacă ai aici un vânat oprit, nu poți să zici: „N-am fost sigur ce era!” Îți dai singur vot de blam!

23. Să nu tragem la distanțe prea mari numai ca să ne arătăm dibaci, să batem recordul la distanță, să ne fălim cu arma. Trăgând de parte greșim mult, tovarăși(i) vor râde de noi; nici gonași(i) nu ne vor cruța. (Gazda ne va pune la locuri unde nu prea o să avem ocazie să ne lăudăm.) Greșind mult, nu poți să zici: „a fost prea departe”, căci atrage răspunsul: „să nu fi tras”.

Trăgând prea departe, schilodim mult vânat, în loc să-l doborâm. Suntem hingeri, și nu vânători, și apoi să nu ne mirăm dacă, după terminarea primei goane, stăpânul îți va zice: „Parcă ziceai că vrei să pleci cu trenul de... Trăsura te așteaptă.” Să te simți ofensat pentru aceasta n-ai dreptul, deoarece tu ai ofensat primul moravurile bune!

24. Când s-a terminat bătaia și gonașii au ieșit la linia vânătorilor, descărcăm imediat arma. Dacă mai vine și atunci vânat, lăsăm să treacă, fiindcă printre lume doar n-o

Principele Nicolae și J.L. Dumesnil, ministrul Marinei franceze, la vânătoare

să tragem, și apoi nu am jurat să nimicim și ultimul vânat!

Mergem în liniște singuri sau împreună cu ceilalți în direcția indicată, la proxima bătaie. Dar dacă s-a sfârșit, putem să vorbim, să glumim, să povestim cele ce s-au întâmplat, dar...

25. Dar să nu ne lăudăm că am luat așa și așa atâtea vânat, că am fi luat și mai mult, fiindcă ne trage cineva – poate chiar vecinul care a văzut – de mână.

26. Să nu ne supărăm dacă, după terminarea goanei sau la sfârșitul vânătoarei sau chiar când ne urcăm în trăsură, stăpânul, personalul sau un tovarăș ne roagă să descărcăm arma. Se întâmplă uneori ca și cei mai disciplinați vânători să uite. Precauțiunea celorlalți este și siguranța noastră. Toate aceste recomandări sunt rezultatul unei lungi experiențe și rugăm să facem astfel ca buna ordine să ne fie deviza. ■

1910

Calea Victoriei
la începutul secolului al XX-lea

Hariclea Darclee

legii, dacă erau înjurați sau bătuți, puteau reclama oricărui superior, inclusiv ministrului.

Dezbaterile cele mai vii au loc pe marginea proiectelor aduse în Parlament de ministrul Învățământului, Spiru Haret. Acesta cere înființarea a 60 de catedre universitare noi (dintre care nouă la Drept, pe lângă cele 12 existente) și prelungirea de la trei la cinci ani a cursurilor Facultății de Drept. „Sărării să tacă!”, strigă furios Take Ionescu, văzând în acest spor o inflație de avocați (numai în București erau 3.000 de studenți la Facultatea de Drept) și greutate materiale în plus pentru studenții săraci. Nici doctoratul nu i se pare potrivit a se organiza în România, invitându-i pe absolvenți să plece la specializare în străinătate. „Patru ani de școală primară, opt de liceu, cinci de facultate și doi de doctorat e prea mult”, declară avocatul supranumit Tăkiță Gură de Aur. De altfel, în 1907, se organizează la București „prima grevă universitară din Europa”, din cauza înmulțirii cursurilor de drept.

Surprinzătoare rămâne însă intervenția lui Take Ionescu și aici trebuie să dăm dreptate liberalilor evocați mai sus când se amestecă neavenit în programa altor facultăți: „De ce catedră de chimie fizică cu laboratoare și institute? Ce-i aia?” Tot așa îi par inutile semio-logia, patologia medicală și adăugarea de lucrări practice la anatomia descriptivă: doar nu suntem la Constantinopol, unde anatomia se predă pe bucăți de carton, pentru că, potrivit Coranului, viitorii medici n-aveau voie să facă disecții... Mai reproșează avocatul parlamentar și „prea multa filosofie”, care se predă la Facultatea de Litere din București. Din toată diatriba lui se desprinde o concluzie nedreaptă: „Într-o țară unde abuzurile, arbitrarul și nedreptățile sunt stăpâne în toate ramurile

administrației”, ministrul vrea să creeze cât mai multe catedre pentru partizanii săi politici.

E totuși de observat că legislația școlară era veșnic schimbătoare. De pildă, în 1910 se modifică iar regulamentul claselor primare: caligrafia se va preda la clasa I, odată cu limba română și aritmetica, iar desenul, cu scrierea și exercițiile de intuiție. Apoi anchetele se succedau cam fără urmărire. La Iași, de pildă, se constata că rectorul eliberase unele diplome de licență, fără să controleze dacă absolvenții aveau studii liceale.

Relațiile româno-maghiare, tradițional tensionate, cunosc momente de relaxare, salutate cu bucurie de întreaga presă românească. E vorba de „o apropiere artistică”. La Băița se joacă piesa Constanței Hodoș *Aur*, în beneficiul școlii române din localitate, cu participarea unor actori amatori unguri. „E pentru prima oară când ungurii ajută pe români într-o acțiune privind școala română”, comentează o foaie bucureșteană. Alta titrează *Eminescu și ungurii*, prezentându-l pe pianistul Gyongyosi, invitat în capitala României de societatea „Magyar Dalarda”. Acesta avea în repertoriu piese pe versuri ale poetului. Parte din onorariu urma să fie donat fondului pentru ridicarea statuii acestuia.

Divertismentul e prezent și prin Serbările Policlinicii (așezământ de binefacere patronat de regina Elisabeta), organizate în pivnițele Știrbey, cu „dansuri rusești, japoneze, spaniole, ale negrilor, dansul vâlului, revistă de actualități, poezii, monologuri, șansonete, duo de operetă, arii românești necunoscute, tablouri vivante, șarade”. Taxa de intrare: 30 de franci.

Pentru Mărțișor reclama unui magazin are un limbaj destul de liber: „Am de toate: medalioane/Pietre scumpe, Napoleoni,/

*Calea Rahovei
și Sala Bragadiru la 1910*

*Spiru Haret,
ministrul Învățământului*

1910

pătimasă și fusese susținută ani de zile de D.A. Sturdza, președintele P.N.L., un dușman ireductibil al avocaților, ignorând cu bună știință că România modernă li se datora în cea mai mare parte. Ca să prevină obiecțiile, liberalii admit că dintre ei s-au ridicat miniștrii-avocați destoinici: Alexandru Juvara, Toma Stelian, Alexandru Constantinescu, Mihai Orleanu, dar aceștia... n-au vrut să ajungă șefi de partid.

Ultimul amintit, Mihai Orleanu, se vedește, într-adevăr, un bun profesionist, dar proiectul lui pentru încurajarea industriei naționale stârnește proteste vehemente. El recomanda: anularea subvențiilor pentru industria românească, a scutirilor de impozit pe șapte ani, a garantării comenzilor de la stat și subevaluarea lor cu 10%. O delegație de industriași, condusă de G.V. Bibescu, se duce la rege să protesteze, după ce prim-ministrul Ionel Brătianu refuzase s-o primească. Nici legea repausului duminical nu întrunește unanimitatea.

Viticulorii din Odobești reclamă scăderea vânzărilor de vin. De altfel, comerțul cu băuturi spirtoase primise o lovitură serioasă prin sporirea impozitelor și instituirea monopolului statului. Ajunși la „sapă de lemn“, producătorii demascau și sistemul cooperativelor sătești, prin care autoritățile doreau să se debiteze băuturile alcoolice. De fapt, cooperativele fuseseră acaparate de învățători, popi și funcționari, care le făceau o concurență necinstită.

Alcoolismul rămânea totuși o realitate. Un inspector guvernamental ține o conferință lămuritoare în acest sens: „duminica dimineața duceți-vă la biserică, după-amiază la cârciumă“.

La fel de inoperante se dovedesc și alte legi din sfera comerțului: interdicția de a vinde în bălciuri altceva decât „produse ale in-

dustriei casnice și ale solului“; oprirea negoțului făcut de precupeți și țigani ambulanți în hoteluri și hanuri. Tot fără efect e interzicerea comerțului cu monete de aur pentru salbe, cărți pornografice, arme și muniții.

În această lună e anunțată deschiderea Muzeului comercial, cu două secții (exponate cu mărfuri de import și autohtone), în curtea Ministerului Comerțului.

Comisionarul Ioanidis din Smirna face o ofertă statului român: să vândă apă de Căciulata în Turcia (producția era de 1,5 milioane de sticle pe an, în vreme ce apa de Vichy, cu proprietăți curative asemănătoare, ajungea la 26 milioane de sticle). Statul român îi oferea concesiune exclusivă pe 30 de ani, grecul urmând să plătească ambalajele și transportul.

Mâna de lucru continuă să fie deficitară. Numai în agricultură se înregistrează, în luna ianuarie 1910, 3.800 de muncitori străini, iar în februarie 11.200.

Rezistența la aplicarea legii se constată și în privința farmaciștilor. Din cele 247 de farmacii existente în țară (171 în orașe) doar 68 erau conduse de persoane calificate. Restul, simpli vânzători, refuzau să se școlească ori să cedeze locul; iar proprietarii de drogherii fac scandal în Parlament că nu sunt lăsați să vândă medicamente.

După zece ani de excedente, bugetul e deficitar și guvernul îl corectează în primul rând de la armată: la cavalerie, din 7.500 de persoane sunt disponibilizate 2.017 (din 19.000 de cai rămân 17.400). Apoi batalioanele vor fi formate din trei companii, în loc de patru, ca până atunci. „Un dezastru“, „adevărată dezorganizare a armatei“, comentează opoziția. Ministrul de Război, generalul Gr. Crăiniceanu, dă totuși o satisfacție soldaților: potrivit

Istorie și film

Omar al Mukhtar, așa cum atăta în 1931 (stânga), readus la viață de Anthony Quinn (dreapta)

„LEUL DEȘERTULUI“

CARMEN BURCEA

Revolte și războaiele de gherilă purtate de localnici împotriva coloniștilor europeni au avut în frunte figuri emblematice precum Abd el Kader în Algeria și Maroc, Tipu Sahib în India sau Al Mahdi în Sudan. Liderul rezistenței libiene împotriva italienilor a fost Omar al Mukhtar (1862-1931), supranumit „leul deșertului“, devenit protagonistul unui film din 1981.

Italia a apărut relativ târziu (la jumătatea secolului al XIX-lea) pe eșichierul politic al puterilor europene, ca urmare a unui anevoios proces de reunificare. Aceeași întârziere s-a făcut simțită atunci când liderii politici italieni au luat hotărârea de a se auto-invita la ospățul colonial. Majoritatea teritoriilor care ar fi putut avea resurse semnificative fuseseră deja ocupate de Anglia, Franța, Spania și Portugalia. Italienii și-au făcut loc cu arma în mână în Etiopia, unde au fost opriți printr-o înfrângere umiltoare în fața negusului Menelik al

II-lea, în urma bătăliei de la Adua (1896). Pentru a spăla rușinea, Italia a atacat în 1911 Imperiul Otoman, dobândind Tripolitania, Cirenaica și Insulele Dodecanez, cam în aceeași vreme când Franța ocupa militar Marocul (*Magazin istoric*, nr. 4/2006).

Tripoli, minunatul soare al iubirii

Guvernul liberalului Giovanni Giolitti, puternic susținut de naționaliștii grupați în jurul revistei *L'Ida Nazionale*, spera că ar putea obține

astfel accesul la resurse naturale, odată cu un plus de prestigiu. Deși Benito Mussolini, pe atunci un tânăr socialist, s-a opus acestor cuceriri, ulterior, în calitate de lider fascist, și-a schimbat radical punctul de vedere.

În drum spre coasta Africii, coloniștii și militarii italieni fredonau versurile unui cântec la modă, *Tripoli bel suol d'Amore* (Tripoli, minunatul soare al iubirii), în care Libia apărea drept un tărâm al fэгăduinței, unde palmierii scăldați în razele soarelui nu așteptau decât să se plece în fața vitejei urmașilor Romei.

Biserica Domnița Bălașa,
vedere de pe Calea Rahovei

Ministrul de Război,
generalul Grigore Crăiniceanu

1910

Carmen Sylve, flori, icoane/capi de Sfîncși și sfinți Ioni“.

Cumpărătorii unor asemenea mărfuri dau curs și invitației celor șase chinezi instalați în Calea Rahovei, care vindeau orbirea și cariile dentare, „scoțându-le pacienților viermii care îi rodeau“. „Prostia omenească e fără margini“, comentează un ziarist, bucuros în același timp că Primăria i-a izgonit pe șarlatani. Creduli însă se găsesc pretutindeni; la fel cei ce îi înșelau. Cu „expediere discretă“, o „stilistă“ oferă o cremă vieneză pentru modelarea bustului în opt zile, „chiar și pentru slabe și bătrâne“. Rezultat vizibil în 14-30 de zile.

Românii se manifestă plenar în străinătate. *Le Figaro* salută succesul „enorm și unanim“ al doamnei Iamandi (nume de scenă Nuovina) la Opera Comică din Paris, în *Carmen* de Georges Bizet. La Budapesta, I.L. Caragiale va conferența despre George Coșbuc, însoțit de Al. Vlahuță. De la Milano, Hariclea Darclee pregătește un turneu în România cu 15 reprezentații cu operele: *Andrea Chénier*, *Adrienne Lecouvreur*, *Manon*, *Don Pasquale*, *Amicul Fritz*, *Tosca*, *Boema*. De la Paris vine vestea încetării din viață a publicistei Hortense Pasquier (n. Lupașcu) de la *Renaissance latine*. Între altele, tradusese nuvela *O făclie de Paști* a lui I.L. Caragiale (*Cierge pascal*).

Studentii români aflați la Liège se constituie în societatea „Tinerimea democratică“ pentru a urmări „succesele intelectuale, sociale și economice ale patriei“ și, deopotrivă, a-i ajuta pe membri după terminarea studiilor.

Românii încearcă sentimentul că aparțin Europei și prin interesul susținut pentru aeronautică și modă. „Mica noastră țară merge aproape alături de cei mari în ceea ce privește invențiile“, serie un ziarist, bucuros de realizarea aerodromului Chitila. Iar când casa pariziană „Boué soeurs“ își deschide o filială

la București, lumea de aici observă cu mândrie: acum moda se lansează concomitent pe Rue de la Paix și pe strada Lahovary.

Dar ziarele rețin și numele lui George Dobre Dobrescu, funcționar la Paris, „om teribil“, după cum îl caracterizează *Le Journal*, care la un bal lovește și insultă o femeie și îl împușcă pe cel care sărise să-i ia apărarea.

Informațiile externe sunt de mare diversitate: în Parlamentul britanic oamenii politici se trezesc cu porecle: Palmerston – Cupidon, O’Connel – Marele cerșetor, Disraeli – Hoțul nepedepsit, Gladstone – Bătrânul grăbit, Chamberlain – Robespierre palavragiu. Dar tot în Anglia se înregistrează cel mai mare număr de cititori: 50 de milioane. Oamenii politici se odihnesc ori își pregătesc discursurile citind romane.

La Budapesta însă nu e de glumit. Când se anunță dizolvarea Camerei, deputații se dezlănțuie, răbindu-l pe prim-ministru și pe ministrul Agriculturii; aruncă cu registre, cărți, caiete și călimări, ceea ce „mânjește onoarea Ungariei“, cum caracterizează zurbaua o foaie budapestană. În aceste condiții, catastrofa de la Curitau (sat românesc din Ungaria) abia e amintită într-un colț de pagină, deși acolo muriseră 320 de persoane și alte 80 fuseseră rănite.

La fel de sângeros se termină o poveste de dragoste începută la Rusciuk: Aîșa Mehmedova, fiica imamului din localitate, fuge la Sofia cu Iordan Stefanof, funcționar de bancă, după ce se creștinează (botezându-se Ruska) și provoacă o mișcare populară soldată cu 17 morți și 90 de răniți, în urma intervenției armatei. La funeralii au participat 30.000 de persoane. În orașul de pe Dunăre se întâmplau mereu lucruri deosebite: acolo e ucis românul Picler și Legația română cere o despăgubire de 20.000 de franci. ■

italiană și deșert. Astfel, Graziani își primește titlul și misiunea în sala Mapamondului din Palatul Venezia din Roma, în vreme ce, în deșert, învățătorul Omar însuflă preceptele Coranului tinerilor săi discipoli. Scenei balului ofițerilor italieni în onoarea lui Graziani, unde se întonează „Giovinezza” (Tinerete), cântecul de victorie al fasciștilor, și se scandează sloganul fascist „Eia! Eia! Alalà!”, i se contrapune o alta, care înfățișează o sărbătoare libiană, cu dansuri și muzică specifice. Lumea italiană și lumea deșertului încep să interfereze odată cu sosirea lui Graziani la Tripoli, pentru a comanda o forță impresionantă: tunuri, avioane și tancuri – pentru prima dată dislocate în deșert, anticipându-i astfel pe adversarii de la El Alamein, generalul german Erwin Rommel și viitorul mareșal britanic Bernard Law Montgomery. Scenele de luptă sunt abundente, reliefând discrepanța de efective și dotare tehnică. Omar conduce o luptă defensivă și, chiar dacă nu a absolvit cursurile niciunei Academii militare, se dovedește a fi un războinic înăscut, bun strateg și excelent cunoscător al teritoriului.

Campania de represalii a italienilor se răsfânge intenționat asupra civililor – arestări, rechiziții de provizii și animale, decimarea populației, incendierea așezării, deportarea în tabere de concentrare, semănarea terorii în umilele corturi ale beduinilor, acuzații de susținere a rebelilor, procese improvizate și execuții publice prin spânzurare. Tot ceea ce rămâne este imaginea dezolantă a ștreangurilor și a așezărilor pârjolite și pustiite.

Scena negocierilor eșuate între liderii celor două tabere, desfășurată într-un cort în

Mustapha Akkad (dreapta) și Anthony Quinn (stânga) în 1976, într-o pauză de turnare la filmul despre viața profetului Muhammed

mijlocul deșertului, pune în lumină viziuni diametral opuse: mitul bunului colonizator care dorește o „fuziune între cele două culturi”, fără a preciza o manieră concretă în care aceasta s-ar putea produce, și solicitările punctuale formulate de Omar (libertatea educației, parlament național, retrocedarea pământurilor confiscate și distribuite coloniștilor italieni), respinse în bloc. În schimb, i se oferă o pensie din partea statului italian și garanția unei vieți liniștite în schimbul renunțării la luptă. Omar refuză orice compromis.

În fapt, negocierile nu însemnau altceva decât nevoia lui Graziani de a câștiga timp, pentru a-și completa efectivele și a primi întăriri din Italia, în vederea loviturii decisive pe care o pregătea împotriva cuibului rebelilor de la Kufra, o oază în Sudul Libiei. În ciuda unei rezistențe încăpățanată, italienii intră în triumf în Kufra, trecând peste cadavrele acelor care au refuzat până și ideea de a fugi. Se cântă *Giovinezza* și se arborază steagul italian. Deși important, acest succes al lui Graziani nu a izbutit să pună capăt luptei. Omar simțise capcana și nu se afla la Kufra. Prin urmare, ultimele argu-

mente ale lui Graziani au fost lagărele de concentrare unde erau internate familiile rebelilor și construirea de-a lungul graniței cu Egiptul a unui „al doilea val al lui Adrian”. În fapt, o linie interminabilă de sârmă ghimpată și rețele electrice patrulate cu grijă de italieni pentru a împiedica orice livrare de provizii și muniții către rebeli.

O nouă confruntare are ca fundal sonor *O sole mio* și rafalele puștilor-mitralieră. Peste dunele de nisip, corpurile insurgenților sau colibele civililor, șenilele tancurilor trec cu aceeași impasibilitate. Ca și la Kufra, rebelii au preferat să își lege picioarele pentru a nu fi ispitiți să fugă din fața monștrilor de oțel.

Urmează scene marcate de un dramatism *in crescendo*. Rănit într-un episod de gherilă, Omar este cât pe-acum să fie împușcat, însă este recunoscut și luat prizonier, înălțat la mâini și picioare. Solicitățile sale în arest – apă pentru abluțiune și descătușarea pentru a se ruga – sunt inițial refuzate. Procesul său, care s-a desfășurat în Palazzo del Littorio din Tripoli, sub acuzația de rebeliune contra guvernului italian, avea sentința pronunțată dinainte. În ciuda unei apărări îndrăznețe formulate de un ofițer italian care îi fusese desemnat ca apărător din oficiu, bazată pe asumția că Omar nu poate fi considerat un rebel, din moment ce nu recunoscuse niciodată ca autoritate legitimă guvernul împotriva căruia luptase, ci trebuie tratat ca un prizonier de război, Omar este condamnat la moarte. Execuția a fost publică, la 16 septembrie 1931, în anul al IX-lea al erei fasciste (1931). Cu ultima rugăciune și acceptarea demnă

După Primul Război Mondial, Italia nu a fost luată în calcul la împărțirea Imperiului Otoman, iar consolidarea poziției deja deținute în Libia a avut de înfruntat rezistența libienilor, pentru care diferența între vechii și noii stăpânitori era una de ordin religios. A fost un proces lung și sângeros. Omar al Mukhtar a reușit să strângă în jurul său câteva triburi din Sudul țării pe care le-a condus atât de bine în luptă, încât Italiei i-au trebuit 20 de ani pentru a-l înfrânge. Interesant este faptul că învingătorul, generalul (apoi mareșal) Rodolfo Graziani (1882-1955) nu-l amintește decât în treacăt în memoriile sale pe acela care i-a dat atâtea dureri de cap. Graziani a fost condamnat în 1948, pentru colaborarea sa cu germanii în Al Doilea Război Mondial, dar și pentru crimele de război comise în timpul cuceririi Etiopiei (1936-1938), la 19 ani de închisoare. Până la eliberarea sa, în 1950, a scris și a publicat trei volume, *Ho difeso la patria* (Am apărat patria), *Africa settentrionale 1940-41* (Africa septentrională), *Libia redenta* (Libia redentistă).

De la stânga la dreapta:
Mussolini, Rodolfo Graziani și Adolf Hitler

Ocupația italiană s-a menținut până în 1943, la intrarea în Tripoli a trupelor aliate sub conducerea mareșalului Montgomery. Libia a devenit independentă abia în decembrie 1951.

Istoria văzută la cinema

Figura lui Omar al Mukhtar și lupta sa împotriva Italiei au fost aduse în fața publicului în 1981 de către regizorul Moustapha Akkad. Producția cinematografică *Lion of the desert* (Leul deșertului, pe un scenariu de H.A.L. Craig, cu muzica lui Maurice Jarre; interpreți: Anthony Quinn, Oliver Reed, Rod Steiger, John Gielgud, Irene Papas și Raf

Vallone) narează luptele de gherilă împotriva ocupantului italian din anii 1929-1931. Trebuie spus că nu toți italienii sunt prezentați ca opresori brutali, după cum nu toți musulmanii libieni sunt incorruptibili.

Acțiunea se petrece în vremea lui Benito Mussolini (Rod Steiger), care, exasperat de incapacitatea armatei italiene de a pune capăt rebeliunii, îl numește pe Rodolfo Graziani (Oliver Reed) în postul de guvernator al Libiei (în fapt, o mică inadvertență: guvernatorul Tripolitaniei între 1929 și 1933 era Pietro Badoglio, iar Graziani a fost viceguvernator în 1930-1934), cu misiunea de a anihila rezistența libiană condusă de Omar al Mukhtar. Versatilul actor Anthony Quinn, care i-a întruchipat pe mexicanul Zapata (*Viva Zapata!*, 1952), evreul Barabas (*Barabba*, 1961), grecul Zorba (1965) sau pe țărănul român Johann Moritz din satul Fântâna (*A 25-a oră*, 1967), îl încarnază aici pe eroul libian.

O bună parte din scheletul filmului este construită pe opoziția dintre lumea citadină

Mussolini redat de Rod Steiger

DIALOG ÎNTRE

O parte a istoriografiei române pare convinsă de faptul că sovieticii l-ar fi preferat pe Ion Antonescu ca partener de dialog la 23 august 1944 regelui Mihai și grupului din jurul său. Sunt invocate și argumente credibile, dar este evidentă și dorința de a-l prezenta pe mareșal drept singurul care putea salva România de procesul comunizării, cel care putea obține condiții mai bune de armistițiu. O asemenea idee este contrazisă în mod evident de modul în care cei doi actori de la 23 august sunt priviți azi de istoriografia rusă.

Ne-am putut convinge de acest lucru la întâlnirea pe care directorul Institutului de Studii pentru Apărare și Istorie Militară (I.S.P.A.I.M.), general maior (r.) Mihail Ionescu, a organizat-o sâmbătă, 12 decembrie 2009, la Cercul Militar Național, cu prilejul prezenței în România a doi istorici militari din Federația Rusă. O întâlnire la care au participat Excelența Sa, domnul Aleksandr A. Ciurilin, ambasador extraordinar și plenipotențiar al Federației Ruse la București (Magazin istoric, nr. 10, 11/2009), general de armată Mahmud Ahmetovici Gareev, președinte al Academiei de Științe Militare, fost locțiitor al șefului Statului Major al forțelor armate ale U.R.S.S. și fost consilier militar al președintelui Afganistanului

Muhammad Najibullah, general-maior Vladimir Antonovici Zolotariov, vicepreședinte al Academiei Ruse de Științe ale Naturii, consilier de stat al Federației Ruse, fost director al Institutului de Istorie Militară al Ministerului Apărării al Federației Ruse (1993-2002), din partea rusă, respectiv, din partea română, domnul Neagu Djuvara (în dublă calitate, de participant la evenimentele din urmă cu 65 ani și de istoric), Armand Goșu, redactor șef-adjunct la revista 22, colonel (r.) Petre Otu, președintele Comisiei de istorie militară, comandor (r.) Gheorghe Vartic, redactor șef al Revistei de Istorie Militară, dr. Sergiu Iosipescu, cercetător științific la I.S.P.A.I.M., Adrian Pandea, directorul Editurii Militare și cei doi reprezentanți ai redacției revistei Magazin istoric: subsemnatul și Florentina Dolghin.

Istoricii militari ruși erau prezenți la București pentru a-i lua un interviu regelui Mihai, singurul șef de stat din cel de Al Doilea Război Mondial care mai este în viață.

A fost un foarte bun prilej de a discuta deschis despre un moment important al relațiilor româno-sovietice, cu consecințe pentru epoca următoare. Pentru istoricii ruși, cel puțin pentru cei prezenți la București, armata sovietică i-a eliberat pe români de un regim totalitar, condus de Ion Antonescu. Românii i-au primit cu bucurie pe soldații sovietici. Excelența Sa domnul Ciurilin ne-a relatat un episod care i-a fost povestit de țărani din Maramureș: atunci, în august 1944, în vreme ce sașii și ungurii se închideau în case, românii veneau de la mare depărtare ca să-i asculte pe soldații sovietici care soseau

General de armată Mahmud Ahmetovici Gareev (stânga) și Aleksandr A. Ciurilin, ambasador extraordinar și plenipotențiar al Federației Ruse la București

a destinului, Omar iese din viață pentru a intra în legendă, cu toate atributele sale: propovăduitor al doctrinei islamice a Coranului, înțelept și stăpân pe sine, dominator al maselor și adversarilor deopotrivă, contrastul bombasticului Mussolini și sângerosului Graziani.

Istoria peliculei

Puțini italieni cunoșteau acest episod. Arabii însă nu l-au uitat niciodată. Dacă Gabriele Salvatores, în *Mediterraneo* (Oscar pentru cel mai bun film străin, 1991), descria italienii care invadaseră Grecia (1941) drept petrecăreți și iubăreți, cei din Africa, așa cum se văd și în acest film, sunt extrem de cruzi. Graziani procedează la o nemiloasă represiune. Filmul lui Moustapha Akkad readuce în discuție problema genocidului. Un genocid căruia i-au căzut victime oamenii deșertului și asupra căruia se așternuse uitarea.

Leul deșertului este pandantul peliculei *Squadron bianco* (Escadronul alb) de Augusto Genina (1936), ecranizare a romanului omonim semnat de Joseph Peyré. Acțiunea se petrece tot în Libia, fiind o istorie romantată a unui colonel, în misiune în deșert, în urmărirea bandelor de rebeli. Deșertul este investit de data aceasta cu o forță regeneratoare. Este viziunea oficială a acelor vremuri! Deloc întâmplător, filmul a câștigat Cupa Mussolini la Festivalul de Film de la Veneția, din 1936.

Film de război, cu o serie de stereotipuri pe care le comportă acest gen, concentrat pe personalitatea lui Omar,

Moustapha Akkad s-a născut la Alep în 1930 sau 1933, în Siria aflată sub mandat francez; s-a format la Universitatea California, Los Angeles (U.C.L.A.); un narator neconvențional al Islamului, tot el a realizat în 1976 Mesajul (*The Message – Al-Risalah*), un film despre viața profetului Muhammad. A fost ucis în noiembrie 2005, în cursul unui atentat Al Qaeda la Amman.

investit cu calități excepționale, „Leul deșertului” are decoruri extravagante și minuțioase reconstituiri istorice facilitate de existența unor documentare, *cinigiornali*, și fotografii realizate de mașina de propagandă fascistă: Institutul Luce. Cât privește armamentul, acesta a fost reconstituit în Marea Britanie, în colaborare cu Military Vehicle Museum (Muzeul vehiculelor militare). În general, detaliile au fost readuse în scenă cu precizie microscopică: tancurile pe care le vedem arzând sunt machete la scară 1/1 a celor folosite de italieni în anii '30, ba chiar, mai mult, a fost căutat, găsit și angajat bărbierul care îl radea în cap pe Mussolini pentru a-i face

același serviciu lui Robert Steiger. Nu e de mirare că această coproducție libiano-americană l-a costat 35 milioane de dolari pe Muammar Ghaddafi. A fost prezentată în Europa la Festivalul de la Cannes, în 1982, dar autoritățile de la Roma au interzis orice proiecție în Italia. De ce? Giulio Andreotti, președintele guvernului italian, susținut de Raffaele Costa, subsecretar la Ministerul Afacerilor Externe, au considerat că afectează onoarea armatei. Abia la 11 iunie 2009, cu ocazia vizitei lui M. Ghaddafi la Roma, a fost transmis de canalul Sky.

Epilog

La 30 august 2008, premierul italian Silvio Berlusconi și liderul libian Muammar Ghaddafi au semnat un acord bilateral de prietenie, parteneriat și cooperare, prin care Italia se obliga să despăgubească fosta sa colonie cu circa cinci miliarde de dolari, în 25 de ani. Totodată, Italia și-a cerut scuze pentru atrocitățile comise în timpul dominației coloniale, promițând sprijin în identificarea terenurilor minate, lămurirea situațiilor deportaților libieni, ale căror urme s-au pierdut, reglementarea fluxului de imigranți dinspre coastele libiene spre Lampedusa. Un an mai târziu, 10 iunie 2009, liderul de la Tripoli, însoțit de fiul eroului libian, a efectuat o „vizită de reconciliere” în Italia. De la coborârea din avion și până la întâlnirea cu președintele Giorgio Napolitano și premierul Silvio Berlusconi, a purtat în piept o fotografie cu arestarea „Leului Deșertului”. ■

Fiul lui Omar al Mukhtar (sus), coborând din avionul care l-a adus în Italia împreună cu Muammar Ghaddafi (jos), în vara lui 2009

– Cum vede istoriografia militară rusă, azi, participarea României la Al Doilea Război Mondial?

– În ajunul celui de Al Doilea Război Mondial România se afla într-o situație foarte complicată. Au existat în România oameni vizionari, care au considerat că România, ca și alte țări, nu trebuia să intre alături de Hitler în Al Doilea Război Mondial. Unii și-ar fi dorit o țară neutră, ceea ce era imposibil, alții ca ea să fie de partea Uniunii Sovietice, dar, în ultimă instanță, ea putea să încerce să nu treacă deschis de partea Germaniei. Până și Suedia a acordat ajutor Germaniei, și americanii... Și au fost țări neutre... Dar așa, s-au născut forțe care i-au sprijinit pe fasciști, ca Antonescu și alții... Dacă mi-ai propune azi să mă întâlnesc cu generalul Antonescu, aş refuza, dar cu regele Mihai mă întâlnesc cu plăcere. Pentru că în acel moment crucial al evoluției războiului mondial și al soartei poporului român, el a adoptat singura decizie corectă, cea mai corectă. România contemporană, cea de azi, nu am fi avut-o niciodată, dacă ar fi continuat atunci să fie condusă de Antonescu. Ea ar fi încheiat războiul ca o țară învinsă. Ar fi pierdut Transilvania și alte teritorii, ar fi avut de plătit

despăgubiri imense. Dar Mihai, împreună cu cercul din jurul lui, pe cât a fost posibil în situația dată, a determinat ieșirea României din război. Și, ceea ce este cel mai important, trupele române, poporul român și-au adus contribuția la înfrângerea fascismului, de fapt, la o dezvoltare progresistă a lumii. În asta văd cu importanța unor asemenea oameni.

– Și totuși, la sfârșitul războiului, România nu a avut statut de stat cobeligerant.

– În ultimă instanță, terminologia nu are importanță, important este faptul istoric. Și el rămâne. Că ea, România, la sfârșitul – de fapt, de la jumătatea – războiului s-a situat între țările coaliției antihitleriste, între țările învingătoare, care puteau asigura dezvoltarea progresistă a omenirii și a poporului român. Imaginați-vă că ar fi ieșit învingător Hitler. Niciuna dintre aceste țări nu ar fi avut o evoluție de sine stătătoare. Din declarațiile lui Goebbels, din discuțiile cu Hitler reiese clar că România ar fi trebuit să devină protectorat. N-ar fi avut nici suveranitate limitată. De aceea, ce s-a întâmplat a fost un lucru pozitiv, progresist, față de ceea ce clamau ortodocșii de tipul Antonescu.

– Revenind la începutul războiului, la dezbaterile care se poartă azi privind responsabilitatea declanșării marii conflagrații, care este opinia Dv.?

– Nu putem discuta aceste aspecte decât studiind atent documentele vremii. Și trebuie să începem cu *Mein Kampf*. Acolo, în cartea lui Hitler, este expus întregul program. Nemții urma să caute o ieșire din situație prin marșul lor în Răsărit. În al doilea rând, există o serie de documente care dovedesc că Anglia și Franța îl împingeau pe Hitler spre Răsărit, împotriva Uniunii Sovietice. Au existat înțelegeri secrete etc. Dar Hitler avea planuri de ocupație a Franței și Angliei. Or, Stalin și alții nu s-au așteptat niciodată ca aceste două țări să sufere înfrângeri în două săptămâni. De aceea, U.R.S.S. trebuia să destrame frontul antisovietic. Și Stalin a reușit asta. Franța, Anglia și alte țări care voiseră să-l trimită pe Hitler în Răsărit s-au poziționat – viața le-a poziționat – de partea Uniunii Sovietice, a coaliției antihitleriste. A fost o magnifică victorie diplomatică, care în mare parte a hotărât soarta războiului.

A consemnat
Florentina DOLGHIN

ISTORICI

cântând. Și domnul ambasador, și cei doi istorici militari au insistat pe faptul că aceasta este adevărata istorie a relațiilor româno-sovietice și că rescrierea acestor relații în altă tonalitate este o falsificare a istoriei. Concluzia domniilor lor a fost că elementele care ne unesc sunt mai numeroase decât cele care ne despart.

La rândul lor, istoricii români au pledat pentru un dialog sincer și deschis între istoriografiile din țările noastre. Un asemenea dialog trebuie să evite, într-adevăr, orice denaturare sau interpretare ideologică, dar trebuie să țină cont de toate aspectele unor astfel de relații. Actuala poziție a României ne permite o abordare mult mai destinsă și cu mai puțină pasiune a relațiilor româno-sovietice. Sunt și foarte multe momente dificile, cu consecințe dintre cele mai negative pentru istoria românilor, ce nu pot fi ignorate. Acestea trebuie să fie subiect de dialog între istorici, pentru a le înțelege mecanismele de producere și a oferi posibilitatea urmașilor să nu mai repete greșelile trecutului. Este contraproductiv pentru relațiile actuale să se tot invoce, la nivel politic, aspectele trecutului, dar istoricii nu trebuie să le uite și nici nu pot fi șterse din conștiința colectivă. Problemelor rămase nerezolvate din trecutul relațiilor bilaterale trebuie să li se găsească, prin voință politică și dialog între specialiști, o rezolvare satisfăcătoare pentru ambele părți, pentru a putea merge mai departe.

O intervenție interesantă a avut Armand Goșu, care a arătat că există în acest moment, în Federația Rusă, o

generație de istorici în jurul vârstei de 40 ani, care împărtășesc aceleași valori democratice ca și istoricii din țările europene și care nu vor mai putea fi reduși vreodată la tăcere. Este o mare speranță pentru dialogul dintre cele două istoriografii și ar trebui ca istoricii români să caute cât mai multe căi de dialog cu acești istorici.

În ceea ce privește revista Magazin istoric, am reafirmat disponibilitatea noastră de a găzdui articole ale istoricilor din Federația Rusă, pe probleme oricât de delicate, cu speranța că și istoricii români se vor angaja pe viitor în acest dialog. Până acum, dialogul s-a stabilit mai ales între cercetători din Federația Rusă, prin paginile revistei noastre, sau între aceștia și cititorii revistei.

A fost un bun prilej pentru a evalua stadiul dialogului dintre cele două istoriografii și mai ales pentru a stabili cât de multe mai sunt de făcut.

Am profitat de acest prilej pentru a solicita celor doi istorici militari ruși câte un interviu. Îl publicăm în acest număr pe cel acordat de general de armată Mahmud Ahmetovici Gareev, urmând să revenim într-un număr viitor cu cel al generalului V.A. Zolotariov.

Dorin MATEI

Florentina Dolghin, Armand Goșu
și general maior (r.) Mihail E. Ionescu

de clientelă, dar și un artist diferit); învestirea unui gen minor peisajul cu demnitatea unui aparat intelectual (pictorul trebuia să probeze cunoașterea perspectivei, a arhitecturii clasice, a istoriei); apariția unui fenomen socio-cultural cu profunde implicații artistice „Le Grand Tour“.

Distanța dintre simpla replicare a realității (*ritrare*) și reprezentarea ei corijată (*imitare*) conferă demnitate picturală. „Invențiunea“ face ca tabloul să treacă într-un registru superior. Pictorul care apelează la această excelență are posibilitatea de a selecta, corecta, manipula fragmentul de realitate pe care îl reprezintă, păstrând, cu toate acestea, *aparența* unei simple copieri. În acest mod se raportează, în pictura de arhitectură, *capriccio* la *veduta esatta*. Antonio Canaletto, acceptat târziu în Academia venețiană, nu prezintă ca piesă de recepție una dintre imaginile „fotografice“ ce-i construiseră reputația, ci tocmai un „capriccio“ arhitectural.

Pe lângă inventivitate, acest tip de imagine reclama uzul perspectivei. Astfel, construită cu ajutorul acestui instrument intelectual, imaginea vedută și capriccio deopotrivă căpăta un fundament științific. În sfârșit, într-o vreme în care se vorbea despre utilitatea artelor, această specie nouă a picturii se vădea capabilă să însceneze plauzibil implauzibilul: deci, folositoare. Însemnătatea ei derivă din caracterul ilustrativ, dar mai ales din capacitatea didactic-retorică. Tabloul de la

Portretul lui Giovanni Paolo Pannini de Louis-Gabriel Blanchet (1705-1772)

București aduce în prim-plan gestul retoric schițat de personajul costumat în togă. De fapt, imaginea în ansamblul ei este retorică. Personajul drapat s-ar putea confunda, atunci, cu pictorul însuși.

Pannini demonstrează, prin intermediul acestui tablou, că stăpânește în chip desăvârșit vocabularul arhitecturii antice, dar și litera istoriei. În mod aparent, pentru că nu putem indica, de fapt, de unde provine și ce este ruina pe care o vedem în prim-plan. Curios este faptul că această alcătuire arhitectonică (arc triumfal?) pare mai curând o poartă; privită din acest unghi, al sublinierii unui parcurs, al popasului final „încadrat“, realitatea figurată din pictură se îmbogățește semnificativ. În secolul al XVIII-lea limita nordică a Romei era Porta del Popolo. Pe aici intra călătorul și, chiar din arcada ei, atunci ca și astăzi, privirea se abătea asupra unui obelisc. Întâmplător sau nu, scenografia din tabloul lui Pannini este similară. Arhi-

tectura ruinată din prim-plan substituie, așadar, realitatea epocii, completă, autonomă. Devine o poartă *posibilă* către lumea antică. Perfecțiunea acesteia, în mod paradoxal, depinde decisiv de condiția ei fragmentară.

In plină epocă a lumilor, a alungării zeilor, enciclopedismului, rațiunii și ideologiei, înfloarește în Europa un admirabil obicei cultural: „Le Grand Tour“. Nu este vorba despre o simplă stare turistică, ci despre o călătorie a inițierii sau desăvârșirii. Traseul (sau destinația) ei era Italia. O splendidă procesiune de călători, desfășurată nu ariareori cu mult fast, pornea din Germania, Franța, dar mai ales Anglia în căutarea mitului Parnasului. Publicul ce punează în mișcare mecanismul vast al acestui traseu cultural (cu rute prestabilite, călăuze, locații dinainte știute, chiar anumite festivități pentru unele orașe) era alcătuit din anticari, *connoisseurs*, literați, dar și din aristocrați, ambasadori, regi în exil sau simpli burghezi.

Un bun temei de a vizita Italia putea fi, bunăoară, căutarea unui model de guvernare politică – Veneția, de pildă, frecventată mai ales de publicul englez. Cel mai adesea însă, era în joc un reglaj între reprezentare și realitate, mediat de arta și cultura clasică, dar și modernă. Privind în jurul său printr-o „lentilă culturală“, călătorul căuta să își valideze propriile experiențe, noțiuni sau informații absorbite în timp (și la distanță față de „model“). O curioasă inversare făcea, astfel, ca viața să

Povestea unui tablou

ISTORIE CULTURALĂ ȘI FANTEZIE

LA GIOVANNI PAOLO PANNINI

COSMIN UNGUREANU

Într-una dintre sălile Muzeului Național de Artă din București se află o pânză atribuită lui Giovanni Paolo Pannini (1691-1765). Tabloul de dimensiuni mai curând modeste, dar monumental prin conținut este retoric, servind demonstrației: un personaj drapat all'antica indică altora, costumați similar, o priveliște

memorabilă. O întrezărim și noi, fragmentar, prin deschiderea semi-circulară a unei ruine cu aspect de arc triumfal: un „portret” al Romei, alcătuit convențional dintr-o colonadă, un obelisc și o amforă. Iată o elocventă „încadrare” a măreției antice, ce dăinuie chiar în năruire!

Pannini este unul dintre primii pictori care izolează, în interiorul profesiei lor, tema ruinei, atingând chiar virtuozitatea. Opera acestui artist poate fi divizată în cel puțin două categorii: peisajul urban, *veduta*, asociată adeseori cu consemnarea unui eveniment istoric, memorabil, și *capricciul* arhitectural, ce

pune în joc fantezia. Se poate detecta aici, atât în precizia înregistrării detaliului, cât și în manipularea voită a realității figurate, o prelungire a mizelor evului baroc: „*inganno della vista*” (înșelarea privirii), „stupore” (uluire), „*meraviglia*” (minune).

Ambele variante ale picturii de arhitectură (*veduta* și

capriccio) circumscriu o arie tematică coagulată relativ târziu în secolul al XVII-lea, dar mai cu seamă în cel următor și discreditată de invenția aparatului de fotografiat. Cel puțin trei cauze convergente au făcut posibilă constituirea unei atare tematici: schimbarea sistemului artistic-social (un alt tip

Telex Telex Telex Telex Telex

PRIMII CĂLĂREȚI, ACUM 5.500 DE ANI

O echipă de universitari britanici de la Exeter și Bristol, împreună cu cercetători francezi de la Centrul Național al Cercetării Științifice și de la Muzeul Național de Istorie Naturală au efectuat săpături în Nordul Kazahstanului, pe o suprafață de 10.000 de metri pătrați, și au descoperit 300.000 de artefacte. Pe baza lor au stabilit că aparțin oamenilor culturii

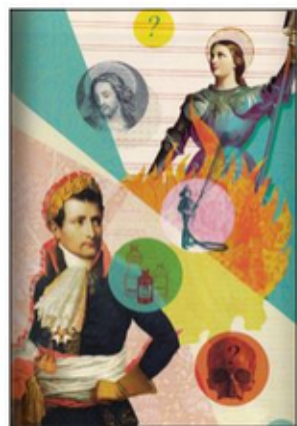
Botai, civilizație de la sfârșitul neoliticului. Este vorba de cei care au domesticit primii cai. Oasele de cal scoase la lumină, câteva sute de mii, prezintă urmele unor mici traume pe dinții premolari ai patrupedelor, dovada folosirii zăbalei. Caii erau, așadar, înșăuți și li se puneau frâul. Arheologii au relevat și prezența unor reziduuri lipidice pe obiectele de ceramică ale culturii Botai: grăsime caracteristică laptelui de iapă. Oamenii culturii Botai consumau acest lapte, practică și azi curentă în Kazahstan. În Asia Centrală calul a avut rolul pe care l-au avut bovinele în Europa, economia bazându-se pe exploatarea lui, pe vânătoare, apoi pe creșterea animalelor.

PROTESTELE ISTORICILOR FRANCEZI

Un vânt de revoltă bate printre istoricii Franței, din ce în ce mai exasperați să vadă false „adevăruri” istorice – pe care ochii lor avizați le sesizează ușor – aruncate pe piață în formă scrisă, apoi propagate prin televiziuni. Încă din noiembrie 2008, Colette Beaune, profesoară la Universitatea Paris X și autoare a unei biografii a Ioanei d’Arc, premiată de Senat în 2004, drept cea mai bună carte de istorie, a publicat *Jeanne d’Arc. Vêrités et légendes* (Ioana d’Arc. Adevăruri și legende), cu o banderolă roșie pe care scria: „Ca să punem odată capăt celor spuse aiurea”. În aceeași lună istoricii Jacques Macé și Thierry Lentz au pus lucrurile la punct în ce privește moartea lui Napoleon, iar Jean-Marie Salamito, profesor de istorie a creștinismului antic la Universitatea Paris IV-Sorbona, a „corectat” și el o carte despre „Cavalerii Apocalipsului”.

Mânia lor este salutară, pentru că studiile pe care le combat nu sunt adresate colegilor lor universitari, ci mai ales publicului larg. Deci cu atât mai periculoasă este punerea în circulație a unor neadevăruri. Conform acestor „mitografi”, cum îi numește doamna profesoară Beaune, Ioana d’Arc este născută dintr-un amor adulterin între Isabela de Bavaria și Louis, duce de Orléans, ea nu ar fi murit la Rouen, la 30 mai 1431, ci ar fi supraviețuit sub numele de Claude des Armoises etc. Napoleon ar fi fost otrăvit cu arsenic pe Insula Sf. Elena, iar milionul de adulteri ai lui veniți la Domul Invalizilor, la rămășițele sale pământești, ar defila prin fața celor ale unui anume Cipriani, care i-ar fi fost substituit împăratului. În fine, Corneille ar fi fost negrul lui Molière.

„Crizele fragilizează, comentează un editor al casei Perrin. După acalmia din anii 1960 și 1970, impregnată de pozitivism și determinism, epoca actuală marcată de angoasa milenaristă, la rândul ei hrănită de tragedia de la 11 septembrie 2001 și de schimbările climatice este propice fantasmelor. Toate aceste lucrări care propagă teoria complotului, care afirmă subliminal «ni se ascunde totul, suntem mințiți», anticipează și amplifică reflexele intelectuale ale unor oameni dezorientați. „Istoricul are nevoie să fie confirmat de izvoare, în vreme ce pentru mitograf ipoteza este de ajuns”, susține Colette Beaune. Lentz și Macé îi atacă direct pe stomatologul suedez Sten Forshufvud și pe miliardarul canadian Ben Weider, pentru volumele semnate de ei despre Napoleon. După apariția la televiziune a unui film inspirat din cartea unor ziariști despre Ioana d’Arc, Olivier Bouzy, doctor în istorie medievală, și Colette Beaune au deschis o tribună „de luptă” în *Le Figaro*, pentru a pune lucrurile la punct. Pe când și la noi?

imite arta, ca realitatea cotidiană să fie retușată în numele imaginarului: *campagna* romană devenea un tablou de Poussin sau Dughet, arcul lui Constantin trebuia să fie o gravură de Piranesi.

În materie de artă și antichități, Roma secolului al XVIII-lea reprezintă un teritoriu al circuitului, schimbului, formației sau negoțului. Din această adevărată „industrie” culturală provine, de fapt, *veduta*, cu toate variantele ei, tocmai pentru că este un produs de export. Clientela poate fi chiar clasificată: la Veneția cumpărau englezii, la Roma forfoteau francezii. Comanditarul statornic al lui Canaletto

este consulul Smith, pe când Pannini lucrează pentru un public francez, predă perspectiva la Academia Franceză din Roma și îl are ca discipol pe Hubert Robert.

Cercetat de aproape, „Le Grand Tour” reconstituie, pentru individ, mitul lui Ulise, formulând tema călătoriei în termenii „rătăcirii”, în căutarea unei versiuni personale a cetății Itaca. De la distanță, Marele Turneu apare ca o experiență vizuală multiplă, colectivă, prilejuită de un loc – Italia/Roma – perceput ca atelier/muzeu în aer liber. Pe o hartă mai curând fluctuantă (marile orașe sau situri arheo-

logice sunt gradual descoperite, în timp ce interesul arheologic coboară, cu timpul, către Sud, spre *Magna Graecia*), Roma reprezintă un *centrum*. De vreme ce Elada lui Homer, deși cunoscută, era inaccesibilă, Roma devine chintesența Antichității clasice; în mare parte datorită fragmentelor aflate *in situ*, dar și colecțiilor de sculptură din Muzeul Capitolin (1734) sau din Muzeul Pio-Clementino (1771). De fapt, prin reprezentări picturale, mentale, textuale, asistăm, în secolul al XVIII-lea, la punerea în scenă a universalității Romei (antice, moderne) ca *muzeu al Europei*. ■

Știința în cuvinte potrivite cu Corina Negrea și Dan Manolache luni-vineri de la 13.15

 Radio
România
Cultural

cultural.srr.ro

UN ARTIZAN AL MARII UNIRE: VASILE GOLDIȘ (1862-1934)

MEMBRU DE ONOARE AL...		AICI S-A NĂSCUT (ARAD)			DUPĂ TIC DEASUPRA SUC DE STRUGURI		FUNCȚIE DUPĂ UNIRE	
REZONANȚĂ		ARGILĂ ÎN HORĂ!					E ÎN PARTIDUL NAȚIONAL...	
				AGONISELI DE-O VIAȚĂ				
				INTRODUCERE ÎN ISTORIE!				
FIR DE BUMBAC COLORAT							ÎNSCRISE ÎN CONT!	
LA MODĂ!							VĂZUTE PRIN LUPĂ	
		COȘ GOLI			A PUNE ÎN FUNCȚIE SEDIUL CONS. NAȚ. ROMÂN			
		DOMNUL POLONEZ						
A UIMI PRIN ȚINUTĂ						TRECĂTOARE		
ZĂPADA DE LA ȚARĂ						IEȘIRE DIN FIRE!		
				INTRATE ÎN ARIE!			ÎN CÂNTECI!	
				BANII NOȘTRI			TOC PENTRU OCHELARI	
DEGETE ÎMPODOBITE								PREȘEDINTE AL SOCIETĂȚII
BLUZĂ ÎNFLORATĂ								
		VALE FĂRĂ APĂ ÎN AFRICA				LAȚ DE MUNTE COLABOREAZĂ LA REVISTĂ		
		DIN NEON!						
MERG CU CAPRA					FINALUL UNEI LUPTE			S-A UNIT CU ROMÂNIA LA 1 DEC. 1918.
FIGURĂ DE ROMÂN					MARGINI DE CERC!			
				OȚEL DE LA ȚARĂ				
				CURS MEDIU!				
LIPSIT DE CURĂȚENIE		A LUMINA					MARGINI LA REVER!	
		TESUT ANATOMIC					UN CAL PUR SÂNGE	
					SE ÎMPODOBESC DE CRĂCIUN			
					ALEAN			
TALIE MILOCIE!				FORMAȚIE DE DOI				UN DAR MAI DEOSEBIT
VINE PE LA GENE				TOC GOLI				
			O BĂUTURĂ ÎNTĂRI-TOARE					
DEZGUS-TĂTOR LA VEDERE								

Pavel TOTOLICI

SOARTA EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST

Așa cum am văzut în numărul trecut, înlăturarea lui Hrușciov din fruntea U.R.S.S. a fost urmată de un val de critici ale unor generali și mareașali față de supraestimarea rolului rachetelor într-un posibil viitor conflict. Într-o conferință ținută de Brutus Coste, în iunie 1965, cu titlul „The Strategic Importance of East-Central Europe for the Cause of Freedom in Europe” (Importanța strategică a Europei Centrale și de Est pentru cauza libertății în Europa), acesta încerca să îi avertizeze pe occidentali că jocul făcut de Nicolae Ceaușescu ar fi fost de comun acord cu Moscova.

Mulțumim doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU pentru posibilitatea de a reproduce acest text aflat în Fondul Brutus Coste, cutia 13, dosarul 10, păstrat la Arhivele de la Hoover Institution on War, Revolution and Peace.

Categoriile de forțe „clasice” sau convenționale, a subliniat mareșalul Rotmistrov continuă să joace un rol în strategia modernă și afirmă că rolul armei sale, tancurile, a devenit, în anumite cazuri, chiar mai important decât fusese înainte de epoca nucleară.

Din acesta și din alte indicii rezultă în mod clar că Hrușciov și asociații săi au avut tendința să atribuie forțelor terestre un rol mult mai mic, comparativ cu cel al rachetelor. Forțele convenționale au fost reduse în mod corespunzător. Drept urmare, superioritatea zdrobitoare de care se bucurau sovieticii în acest domeniu, în Europa Occidentală, o precondiție esențială pentru strategia de intimidare, s-a micșorat la începutul anilor '60. Nu este de mirare că Hrușciov, care credea în rachete, a considerat provocarea cubaneză o afacere mult mai puțin riscantă decât o reacție cu forțele terestre, desemnată să sperie și să impună importante concesii Berlinului.

Chiar faptul că militarii sovietici au permisivitatea să vorbească deschis despre o dezvoltare echilibrată a tuturor categoriilor de forțe ar demonstra că sub noua conducere va fi acordată mai multă atenție forțelor convenționale. Ceea ce ar putea prevesti o reîntoarcere la strategia lui Hrușciov de intimidare.

Zădărnicierea strategiei sovietice în Europa

Se poate presupune că riscurile de a stârni tulburări în liniile de comunicații sovietice prin Europa Estică și Centrală trebuie să se fi numărat printre rațiunile pentru care Hrușciov nu a mers mai departe de amenințări. Pericolul reîntoarcerii la o strategie care oferă cele mai

mari șanse de succes cu cele mai mici riscuri posibile nu poate fi totuși exclus. O încercare de a examina căile prin care Occidentul poate zădărnici o astfel de strategie este, de aceea, mai mult decât de interes academic.

După mine, prima cerință pentru Vest este să acționeze pe baza a două postulate majore.

În primul rând, acela că Uniunea Sovietică are mai multe motive să se teamă de un război total decât Occidentul și, de aceea, ar trebui să fie mult mai temătoare să își asume un asemenea risc. *În al doilea rând*, conducătorii sovietici trebuie să ia în calcul, atunci când evaluează riscurile implicate de orice acțiune militară sau amenințare, nu numai forțele militare ale NATO, nucleare și convenționale, dar și faptul că nu pot pune bază pe forțele armate ale sateliților și vulnerabilitatea liniilor de comunicație prin Europa Centrală și de Est.

Trebuie avut în vedere că regimurile comuniste polonez, cehoslovac, est-german, ungar, român și bulgar dispun de un milion de oameni – 63 divizii – și aproximativ 3.000 avioane. Trebuie să se țină seamă și de faptul că aproximativ 100 divizii de linie active ale Rusiei sovietice cuprind o mare proporție de baltici, ucraineni și alți non-ruși.

Forțele armate ale sateliților pot întreprinde una dintre aceste acțiuni: a) să întoarcă armele, în condiții favorabile, contra Uniunii Sovietice; 2) să fie considerate atât de nesigure de comandamentul sovietic, încât să îl oblige să imobilizeze importante forțe pentru asigurarea securității sau chiar să le dezarmeze; 3) să coopereze efectiv cu Armata Roșie. ■

(Va urma)

CONTENTS (Romanian History) N.F. Costenco What makes the difference between the soul of the Bessarabians and the other Romanians ● Gh. Cojocaru Objectives and difficulties in front of the Commission for studying and characterizing the totalitarian communist regime in The Republic of Moldova ● P. Otu August-September 1969. The Soviets have imposed a celebrating expedition of young people from the Soviet Union, Romania and Bulgaria following the 3rd Ukrainian Front in order to remember that the Soviet Army brought freedom to the Romanians and the Bulgarians ● V. Țivircun New documents from the Ottoman Archives about the presence of Dimitrie Cantemir in Istanbul ● M. Retegan For the first time, the complete history of SOE operations in Romania, written by Alfred Gardyne de Chastelain, the former leader of the Autonomous. The beginning ● V. Cordanescu, I. Chirca Recollections of a doctor from WWII. POW camp no 9, Crăciunești ● L. Radu November 1969, NATO alert. Intelligence reports about the imminence of a Soviet invasion in Romania ● I. Zănescu Barbu Ștefănescu Delavrancea seen not only as a writer or a politician, but as one of the best mayors of Bucharest; he introduced the electric tram, electric lighting and improved water supply ● Al. Rădulescu Photos of electoral meetings in 1928 ● M. Sala Chronicle of words designating units of length ● I. Cristache Panait A church painter and copyist from the 19th century Transylvania ● R. Marcova Professor Constantin Velichi and his activity as lecturer in Romanian at Sofia ● F. Banu in the Fifties, Securitatea discovered a lucrative affair: selling the Saxons from Transylvania. Little by little, Securitatea became the master of this affair (II) ● N. Manea The Noble art of hunting at the National Bank of Romania ● G. Filitti Romania 100 years ago: political querelles, conflicts in Education... ● M.A. Gareev Military cooperation between Romanians and Soviets in WWII ● Romanian Documents at Hoover Institution (CI). Conference of Brutus Coste, in 1965, about the strategic importance of the Central and Southern Europe

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. Ф. Костенко Чем отличается душа бессарабца души остальных румын ● Г. Кожокару Объекты и трудности Комиссии по изучению и оценке коммунистического тоталитарного режима в Республике Молдове ● П. Оту В августе-сентябре 1969 г. советские организовали экспедицию молодых людей из СССР, Румынии и Болгарии под заглавием „По следам 3 Украинского Фронта“. Его цель – напомнить румынам, что СССР освободил их от немецкой оккупации во время Второй Мировой Войны ● В. Цивиркун Новые документы в архивах Стамбуля о пребывании Дмитрия Кантемира в городе в Босфоре ● М. Ретеган Впервые полная история спецопераций британских служб, написанная Алфредом Гардином де Частелейном, бывшим начальником Миссии Аутономуса. Начала в этом номере ● В. Кордуняну, И. Кирка Воспоминания врача времен Второй Мировой Войны. Лагерь военнопленных no 9, Крăциунешть ● Л. Раду В ноябре 1968 г. НАТО в тревоге. Данные, полученные с разных источников говорят о неизбежности советской инвазии в Румынии ● И. Зănescu Барбу Штефănescу-Делавранча был не только талантливым писателем и честным политиком, но и мэром, который боролся для внедрения электрического трамвая в столице, улучшения водоснабжения и электричества ● Ал. Рăдулеску Заседания либералов и национал-цэрэнистов 1928 г. в фотоснимках ● М. Сала Хроника слов, обозначающих мер длины ● И. Кристаке Панаит Забытый сегодня иконописец и писарь из Трансильвании 19 в., Стенцел Кондрат ● Р. Маркова Профессор Константин Велики и его деятельность при лекторате румынского языка в Софии ● Ф. Бану В 50-ые годы Секуритате раскрыло выгодную аферу: продажу румынских граждан германского происхождения. Постепенно Секуритате полностью присвоило операцию, комиссионные деньги включительно (II) ● Н. Маня Дворянское искусство охоты при Национальном Банке Румынии ● Дж. Филиити В Румынии 100 лет тому назад. Скандалы по поводу законов, конфликты в народном образовании ● М.А. Гареев Румынско-советское сотрудничество на фронтах Венгрии и Чехословакии ● Румынские документы в Институте Гувера (CI). Конференция Бругуса Косте в 1965 г. по стратегическому значению Центральной и Восточной Европы

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Piața Valter Mărcăneanu, nr. 1-3, sector 1 PO Box 15-702, cod 010155, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Sala Palatului, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul.

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București
ISSN 0541-881X

Lei 4,00

DIALOG CU CITITORII

BRICUL MIRCEA

Domnul GH. CUȚULIGA, din București, ne trimite câteva fragmente dintr-o însemnare olografă a amiralului Petre I. Bărbuneanu, fost comandant al Marinei Regale Române, ce a fost dată generalului medic Virgiliu Răduțescu, fost șef medical al Aerului și Marinei.

„În luna mai *Mircea* a fost adus la Constanța și cu marea sa unitate mi s-a predat mie, ca comandant al Marinei, cu care ocazie am semnat actul de predare, la care solemnitate au asistat regele Mihai, guvernul, mareșalul Malinovski etc. și invitați din Constanța”.

La data restituirii de către sovietici a bricului *Mircea* flotei române, amiralul Petre I. Bărbuneanu era subsecretar de stat pentru Marină în cadrul Ministerului de Război în guvernul dr. Petru Groza.

Din povestirile generalului dr. Răduțescu, prieten și camarad apropiat al amiralului, am reținut – ne mai scrie corespondentul nostru – că în iunie 1914 acesta, având gradul de căpitan, a dat onorul cu bricul *Mircea* țarului Nicolae al II-lea al Rusiei și familiei imperiale, care a făcut o vizită familiei regale a României la Constanța (Magazin istoric, nr. 8/1999).

ÎNDEPTĂRI

Domnul CONSTANTIN NEDELICU, din Craiova, ne

felicită pentru ideea de a publica din amintirile generalului Titus Gârbea partea foarte interesantă în care el a fost atașat militar la Berlin. În același timp, ne semnalează că fotografia de la pagina 12, din numărul 8/2009, nu este cea a mareșalului Manstein, ci a generalului Hainz Guderian.

Într-adevăr, observația domnului Nedelcu este corectă și ne cerem scuze cititorilor. Deși cei doi militari au multe în comun (de pildă, Manstein este artizanul planului strategic german de invadare a Franței, prin Munții Ardeni, în vreme ce Guderian a executat străpungerea prevăzută de primul, în fruntea unor unități blindate), deși au împărțit de multe ori aceleași idei și aceleași viziuni, în special asupra rolului blindatelor, totuși nu împărțeau și același cap.

Tot domnul Constantin Nedelcu, urmat la scurt timp de domnul Bogdan Niculescu, ne mai semnalează că, în articolul Toulouse, bastionul albigensilor, din numărul 12/2009, pagina 27, prințul negru nu este viitorul rege al Angliei Eduard al III-lea, cum eronat a apărut, ci fiul regelui Eduard al III-lea. Mulțumim celor doi cititori pentru rectificare.

Facem și o altă rectificare: fotografia lui Friedrich Justus Perels, care ar fi trebuit

să se găsească în colțul drept al paginii 40, din numărul 12/2009, îl reprezintă pe generalul Hans Oster, membru de orientare monarhistă al rezistenței antihitleriste.

Datorăm atât mulțumiri, pentru îndreptările făcute, cât și scuze cititorilor noștri și așezăm aici, fotografiile, de data aceasta corecte.

Mareșalul Erich von Manstein

Friedrich Justus Perels

Revista Magazin istoric figurează în catalogul electronic al Poștei Române la poziția 19.356.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele pe adresele de e-mail: mistoric1967@yahoo.com și mistoric@gmail.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești.

magazin istoric

5 948384 040050

03